

959.308621

0234

John & Mrs. M. M. M.

loc 000015

๑๒ น.

หอสมุดแห่งชาติ กรมวังทศ ขัตติย

๑๖๖๖

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี

ณ เพรวัตมกุฏกษัตริยาราม

กรุงเทพมหานคร

เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี

๒๗ มีนาคม ๒๔๕๐ - ๒ กรกฎาคม ๒๕๔๐

เลขที่: ๗๐๗๖

เลขที่: ๑๕๐ ๑๗๕๕๑
๑๕๖

วันที่: ๑๕/๗/๕๕

หมายเลขที่ ๖๖๐ ๒๖

๒๕๖๒ ก.)

สำนักพระราชวัง

กรุงเทพฯ ๒๕๖๒

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน
ไปทรงทอดผ้าป่าสามัคคีที่วัด สอนศิลป์ ณ กรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๒ ๑๖๖๖ ๒๕๖๒ ก.
สถานที่ตั้งวัดและชื่อวัด วัดสอนศิลป์ กรุงเทพมหานคร

(Signature)
นางสาว/นาง/นางสาว

รับ	วันที่ <u>๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๒</u>
	<u>สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี</u>
	<u>วัดสอนศิลป์ กรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานคร</u>
	<u>๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๒</u>

เพื่อให้ทราบและดำเนินการตามคำสั่งที่ออกแล้วนี้ ให้แจ้งให้เจ้าพนักงาน
โดยเร็วที่สุด

(Signature)
ผู้รับสั่ง

รศ 0006/ 2540

สำนักงานเขตพื้นที่
ราชบุรี เขต 1 ส.บ. 1035

๕๐ กรกฎาคม 254๐

เรื่อง เสนอ ข ๒๖๖ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์
นิคม อู่ทองบุรีรัมย์ (๒) สหกรณ์ อู่ทอง
สำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี วันที่ 22 กรกฎาคม 254๐

ตามที่สำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี เขต ๑ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์
พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ ๒ ณ อู่ทองบุรีรัมย์ (๒) สหกรณ์ อู่ทองบุรีรัมย์
สำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี เขต ๑ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์
พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ ๒ ณ อู่ทองบุรีรัมย์ (๒) สหกรณ์ อู่ทองบุรีรัมย์
สำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี เขต ๑ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์
พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ ๒ ณ อู่ทองบุรีรัมย์ (๒) สหกรณ์ อู่ทองบุรีรัมย์
สำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี เขต ๑ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์

ไม่พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์
ในวันที่ 20 กรกฎาคม 254๐ เวลา 17.00 น. จึงมี ข ๒๖๖ ไปยังสำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี
เพื่อพิจารณาพิจารณา พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์

พจนานุกรมศัพท์

ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่ราชบุรี

พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์

พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์ พจนานุกรมศัพท์ คำว่าศัพท์ใหม่ สหกรณ์

พจนานุกรมศัพท์

โทร 2801640-1 โทรสาร 2801636

ดอกไม้อะพรวาทาน

น้อมเกล้าฯ ระลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

เมื่อความทรงจำของอดีตพระบาทสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ (ม.ร.ว.เสด็จไพบ) ทรงสนธิ ได้ป่วยอยู่ ณ โรงพยาบาลศิริราชสุด ขณะเสด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ก็ได้ทรงพระเมตตาไม่ทอดทิ้งฯ ให้ท่านผู้ปฏิบัติงานภาค ภาคเดินได้ ปัญญาของไม่พระราชทานเสียจนแก่เจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2539 ถึงคราวปรีดิ์ปิติ และยังมีคำสั่งให้แม่เจ้าวรวงศ์เธอฯ ถึง

ในวันเมื่อเจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ ได้ทราบความป่วยของแม่เจ้าวรวงศ์เธอฯ ด้วยความเศร้า เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2540 ความทรงจำของพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าวรวงศ์เธอฯ ไม่ทอดทิ้งฯ พระราชทานของขวัญฉลองวันเกิด ในวันที่ 4 กรกฎาคม 2540 ณ วัดสุทัศนวิจิตราราม กรุงเทพมหานคร

นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันเป็นที่ประจักษ์แก่ที่ทุกผู้มีได้ต่อ เจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ และครอบครัวตลอดพระชนมชีพที่ได้อุปการฯ ณ เสด็จไพบฯ และ ทรงสนธิ หากเจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ มีพระเมตตาโดยอภัยการ ในพระมหากรุณาธิคุณอันนี้แล้ว ย่อมจะปรีดิ์ปิติโดยนิต สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันนี้ถึง

เจ้าพระคุณเจ้าครอบครัวของ เจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ ขอให้น้อมเกล้าฯ น้อมพระพรอันดีของพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าวรวงศ์เธอฯ ทรงสนธิ และขอจงกษัตริย์พระมหากรุณาธิคุณอันนี้ด้วย

ระลึกในพระมหากษัตริย์คุณ

เมื่อความทรงจำของพระบาทฯ เจ้าวงศ์จิ๋นทร์ (ณ เชียงใหม่) ๒๕๓๖ คชนัน ได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่กรรม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระเมตตาพระราชทานหลวงมกุฎราชราชภัฏ

ในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมา พระราชทานเพลิงศพ เจ้าวงศ์จิ๋นทร์ คชนัน ณ เมรุวัดกุฎราชภัฏเชียงใหม่ วันที่ ๑๙.๐๐ น.

หากเจ้าวงศ์จิ๋นทร์ คชนัน มีบุญบารมีใดที่ยังครบในพระเมรุมาศ กุฎราชภัฏเชียงใหม่ บ่อนเจปิตุโสมณีนัดและชาวเชียงใหม่พระมหากษัตริย์คุณ เป็นอันสิ้น นับเป็นพระเมรุมาศกุฎราชภัฏราชภัฏเชียงใหม่ได้ต่อ เจ้าวงศ์จิ๋นทร์ คชนัน และครอบครัว ตลอดจนบรรดาญาติพี่น้องของ สาธุคุณ "ณ เชียงใหม่" และ "คชนัน"

ข้าพระพุทธเจ้าครอบครัวของเจ้าวงศ์จิ๋นทร์ คชนัน ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาพระบาทฯ ด้วยสำนึกในพระเมรุมาศกุฎราชภัฏเชียงใหม่ อันเป็นที่มาของพระเมรุมาศ

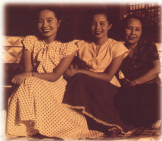

ประวัติสังเขป

เจ้าวงศ์จันทร์ (ณ เชียงใหม่) ศษสณี

สามพี่น้อง เจ้าวิจิตร สุจริตกุล
เจ้าทองแก้ว ณ ลำพูน เจ้าวงศ์
จันทร์ ศษสณี

เจ้าวงศ์จันทร์ (ณ เชียงใหม่) ศษสณี เป็นธิดาคนโตของ พลตรีเจ้าราชบุตร เชียงใหม่ (วชิรศักดิ์ ณ เชียงใหม่) กับเจ้าหญิงจันทรา ณ เชียงใหม่ เกิดเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พุทธศักราช 2450 ณ ตำหนักพระวราชยามา เจ้าดารารัศมี ในกรุงเทพฯ และเมื่ออายุได้ 2 เดือน ได้มาอยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของ เจ้าปู่-เจ้าย่า (พลตรีเจ้าแก้วขวัญและแม่เจ้าจามรี) โดยมีเจ้าป้า (เจ้าหญิงบัวทิพย์) ซึ่งสมรสกับเจ้าราชภาคินัย (เมืองชื่น) เป็นแม่เลี้ยงมารดา-บิดา

เจ้าวงศ์จันทร์ ศษสณี มีน้องสาวต่างมารดาซึ่งเกิดกับเจ้าพิชิตรา ณ ลำพูน อีก 2 คน คือ เจ้าทองแก้ว ณ ลำพูน และ เจ้าวิจิตร สุจริตกุล

เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาในโรงเรียนดาราวิद्याลัยและศึกษาวิชาพยาบาลต่อ ณ โรงพยาบาลเม็ทคัลลิ่งมิชชั่น หลังจากนั้นได้ทำงานเป็นพยาบาลที่โรงพยาบาลเม็ทคัลลิ่ง มีครอบครัวมาก่อนแต่งงาน

เจ้าวงศ์จันทร์ สมรสกับ นายปฐม ศษสณี บุตรพระยาภิรมย์มนตรี (ปุ้ม) และคุณหญิงจำเริญ (ศิริสุทนต์) มีบุตร 1 คน ธิดา 1 คน คือ นายวิมล ศษสณี สมรสกับ นางสาวนงลักษณ์ ดุยคุณานนท์ มีธิดา 3 คน คือ

นางสาวจันทร์ระนอง ศษสณี สมรสกับ นายสุพจน์ สุทธิพิบูลย์
นางสาววิบูลย์ ศษสณี สมรสกับ นายฉัตร ไร่สีนวล
นางสาวอินทุภรณ์ ศษสณี สมรสกับ นายอาทิตย์ สิริสิทธิ์

คุณหญิงจันทรา บุณนาค สมรสกับ นายอภิไธย บุณนาค มีบุตร -
ธิดา 3 คน

นางสาววิมล บุณนาค สมรสกับ นายชนบท ไร่สุชาติ
นายวิวัฒน์ บุณนาค

เจ้าวงศ์จิตรที่มีลูกธำมรงค์และเทพนยา
รวม ๕ คน คือ
 ค.ช. ตรีบุรุษ คชชนนี
 ค.ช. ภูวีส โธติคนเอยียร
 ค.ช. ภานันท์ โธติคนเอยียร
 ค.ญ. ชนาทิศ เทัญชาติ
 ค.ช. ชนิศร เทัญชาติ
 ค.ญ. พิมพ์ิต บุณนาค

เจ้าวงศ์จิตรมีลูกธำมรงค์และเทพนยา
รวม ๕ คน คือ คชชนนี ตรีบุรุษ ภูวีส
 ภานันท์ ชนาทิศ ชนิศร พิมพ์ิต
 บุณนาค

เจ้าวงศ์จิตรก็ได้สมัคธำมรงค์เป็น
 พยานอภิศาการชาติและอภิศาการชาติในระหว่างสงครามอินโดจีน
 โดยประจำอยู่ในหน่วยพยาบาลกองอาสาชาติไทย จนได้รับเหรียญ
 ชัยสมรภูมิและบัตรทหารผ่านศึกนอกประจำการ ต่อมาได้อาศัยธำมรงค์
 เป็นพยานอยู่ที่โรงพยาบาลสงฆ์ (โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า) นอก
 จากนี้ยังได้บริจาคเงินสนับสนุนกิจการด้านการศึกษา การพยาบาล การศึกษา
 การศาสนา และทำบุญบำรุงซ่อมแซมอาคารวัตถุที่บรรพบุรุษของท่านต่าง
 เชื้อวงศ์มาได้สร้างอนุสาวรีย์

เจ้าวงศ์จิตรป่วยเป็นอัมพาตด้วยเหตุอันเนื่องมาจากไข้สมองอักเสบ
 ขวามเป็นเวลากว่าถึง 36 ปี แต่ก็มีสุขภาพทั่วไปแข็งแรง พอเดินได้และ
 ช่วยตัวเองได้มาโดยตลอด จนเมื่ออายุล่วงเข้า 7 รอบ อากาศป่วยจึงเริ่ม
 พลุแตกเป็นลำดับ มีโรคถุงลมโป่งพองแทรกซ้อน กระดูกข้อเท้าซ้ายหัก
 ต้องผ่าตัดเข้ายึดกระดูก เมื่อหายแล้วก็เดินไม่ได้เป็นปกติ ท่านจึงนอน
 ป่วยภายในช่วงท้ายของชีวิตและถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ 2
 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 เวลา ๕.30 น. ศีกา

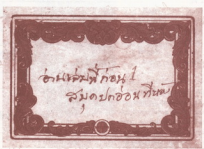
ลูกและหลานตลอดจนญาติมิตรพร้อมทั้งจิตอธิษฐานต่อคุณพระ
 ศีวิรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง ตลอดจนคุณอุทธการที่เจ้าวงศ์จิตร
 ได้บำเพ็ญมาตลอดชีวิตอันยาวนานจงลงบันดาลให้ดวงวิญญาณของเจ้า
 วงศ์จิตรไปสู่สุคติในสรวงสวรรค์

ชื่อ รศ ต้มต๋ม

ชื่อ รศ ต้มต๋ม เกิดจันทน์ ที่ ร่ม ทั่ว กว๊านจันทน์

เรียน มหวิท อสมกทตม พ.ศ. ๒๕๕๐. สมัยก่อน

บันทึกจาก ความทรงจำ

เริ่ม วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๕๐ โดย

เจ้าวงศจันทร์ ตตตต
ในวาระ ๑๐๐ ปี

ชื่อ รศ ต้มต๋ม อสมกทตม พ.ศ. ๒๕๕๐. สมัยก่อน

ชื่อ รศ ต้มต๋ม อสมกทตม พ.ศ. ๒๕๕๐. สมัยก่อน

ชื่อ รศ ต้มต๋ม อสมกทตม พ.ศ. ๒๕๕๐. สมัยก่อน

ชีวิตในวัยเด็ก

ข้าพเจ้าผู้ได้ประทานชื่อจาก พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นเจ้านายน้อยของข้าพเจ้า (คือแม่เลี้ยงสาวของเจ้าปู่) ว่า "วงศ์จันทร์" ข้าพเจ้าเป็นบุตรของ เจ้าราชบุตร (วงศ์วัน ณ เชียงใหม่) กับ เจ้าช็อง เจ้าพ่อเป็นโอรสของ เจ้าแก้ววารีธำมัญญา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๔ กับ แม่เจ้าจามรี ท.จ.

ผู้ทรงยึดอยู่ว่าเหตุผลเจ้าปู่จึงเป็นเจ้าผู้ครองนครแทนที่จะเป็นลูกของเจ้าอินทวโรธ เพราะเจ้าอินทวโรธเป็นพี่รองเจ้าปู่ ลูกของเจ้าอินทวโรธจึงน่าจะได้เป็นเจ้าผู้ครองนครสืบต่อ มีเสียงรื้อว่าเจ้าปู่แย่งตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครมาจากพี่รองตัวเอง ความเป็นจริงนั้น เมื่อพระเจ้าอินทวโรธเสด็จทิลาถัย จึงได้แต่งตั้ง เจ้าอินทวโรธ เป็นเจ้าครองนครเชียงใหม่ แลทรงตั้งเจ้าปู่เป็นเจ้าอุปราช เมื่อเจ้าอินทวโรธเสด็จทิลาถัยก็ทรงตั้งเจ้าปู่เป็นเจ้าผู้ครองนคร จะให้เจ้าราชวงศ์ลูกชายเจ้าอินทวโรธขึ้นเป็นเจ้าอุปราชไปเป็นเจ้าผู้ครองนครนั้น ตำแหน่งธำมัญญาโสดในสิ่งทั้งมวลสมัยนั้นไม่ถือสืบสายตรง น้องได้สืบต่อจากพี่แม่สาวมาตา อยู่ในพระนครโยนก หรือประจักษ์เจ้าเจ็ดตนจะรู้ได้แน่แจ้ง สมัยนั้น พระเจ้าแม่เสด็จทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด แต่พระองค์เสด็จ ยากขึ้นไปไม่ถึงบ้านเมืองสมัยนั้นจะถึงแก่ชีวิตก็ได้ดีไม่ที่จะถูกกล่าวหาว่าเบียดเบียน เมื่อเจ้าปู่จะลงมารับแต่งตั้งเป็นเจ้าผู้ครองนครว่า ท่านพระราชชายาได้มีจดหมายถึงเจ้าปู่ว่า มีความยินดีที่เจ้าปู่จะได้เป็นเจ้าผู้ครองนครแล้วด้วยเสียสละเสียสละไว้ใจแล้ว เจ้าปู่ได้รับการแต่งตั้งของแม่มาตาว่า "เจ้าแก้ววารีธำมัญญา ประจักษ์อินนันทพงษ์ ดำรงณพินนครเขตต์ ทสลักษณ์เกษตรอุดม บรมราชสวามิภักดิ์ บริรักษ์ปัจฉิมธำมัญญาพิศ สุจริตธรรมธาดา มหายุทธราชวงศาธิบดี" เจ้าผู้ครองเชียงใหม่

พวกหลานปู่หลานตา เรียกเจ้าปู่-เจ้าย่า ว่า เจ้าพ่อหลวงเจ้าแม่หลวง คนแก่ในเมืองเรียกท่านว่า พ่อเจ้า แม่เจ้า เวลาจะพูดกับท่านใช้คำแทนชื่อตัวว่า ข้าพทเจ้า ใช้คำแทนชื่อท่านว่า ล่าบาท ตอบรับคำว่า บาทเจ้า มีเรื่องจะพูดหรือบอกอะไรกับท่านนี้ใช้คำว่า ไหว้สา และไหว้สาอีกคำหนึ่งใช้กับคำกราบถวายบังคมสด

เจ้าปู่ (เจ้าแก้ววารีธำมัญญา) เจ้าย่า (แม่เจ้าจามรี) เป็นคนชอบเจ้าปู่ชอบทำการช่างไม้ เช่นการขึ้นโต๊ะ ทำโต๊ะ เครื่องเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ได้ประดัดประช่าง ข้าพเจ้าได้มาตัวหนึ่งยังอยู่จนทุกวันนี้ ทำมีด ต้มมีด ใช้ไม้หลาย ไม้แดง ไม้มะเกลือ แยกพวกลูกหลาน

ชีวิตตั้งแต่เกิดจน
ถึงปัจจุบัณนี้ ข้าพเจ้า เห็น
สมควรที่จะบันทึกไว้เพราะ
ต่อไปลูกหลานคงไม่ได้นับ
ความเป็นอยู่และชีวิตที่
โศกโขน ข้าพเจ้าได้ไว้บันทึก
เขียน ณ วันที่ ๒ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยจะ
บันทึกทั้งแม่เกิด การเลี้ยงดู
การศึกษา จนกระทั่ง การ
สมรส และชีวิตในชั้นปลาย
เป็นต้น ต่อไป

แอลกอฮอล์ ทำของใช้ในครัว เขียมมีที่รองเขียม เรียกว่า เขียมก๊วย เหมือนกับถาดไม้มีตัวเขียมอยู่กลางถาดสำหรับพื้นของ เพื่อไม่ให้ของที่พื้นสกปรกกับพื้น มีถาดรับไว้ ที่นี้ปลาก กระจำ ทำด้วยกระดาษพร้าวจึงไว้เป็นเม็ด ๆ ท่านจะเห็นลูกชิ้นแปดสี ๕ ทั้งสองท่านเข้าครัวทำกับข้าว ท่านต้องดูแลครอบครัวกับข้าวว่าทำอะไรบ้าง ท่านทำกับข้าวเองทั้งเจ้าปู่เจ้าย่า ส่วนเจ้าย่าพอตกเย็นก็ให้หรือคอกไม้เอาไปขายที่ตลาดเป็นถาด ๆ ขายหมดทุกวัน ผู้หญิงสมัยนั้นไร้ผมยาวเกลี้ยงผมเลยเย็บคอกไม้ไว้ตามฤดูกาล วันที่ขายได้ใส่หีบไว้สำหรับซื้อของไปบาตร เจ้าปู่ไม่ชอบให้อุยกหลาน สำร่ายเป็นคนหยะแหยะเหยียบขี้ไก่ไม่ถ่อ ท่านตัดใจถอดถอนต่อความลำบาก

เมื่อข้าพเจ้าจำความได้ก็อยู่ในช่วงกลาง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง ตำบลท่า่งเจ็ดกิโล บ้านเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีบรรดาศักดิ์สูง เช่น เจ้าสุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร เจ้าบุรีรัตน์ เรียกว่า **คุ้ม** ถ้าบ้านเจ้าผู้ครองนคร นั้น เรียกว่า **"คุ้มหลวง"** ต่อมาเมื่อเจ้าปู่ไปพักลับ ซึ่งขณะนั้นที่แม่ปิ่น แปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย จึงเลิกการตั้งเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายที่มีบรรดาศักดิ์เมื่อตายแล้ว เป็นอันว่าหมดไป ๆ คำว่าคุ้มก็เลือนหายไปด้วย เวลาที่เขียนบันทึกนี้คงเหลือคุ้มอยู่เพียงแห่งเดียว คือคุ้มเจ้าราชบุตร บิดาของข้าพเจ้า ซึ่งชาวเมืองเรียกว่า **"คุ้มหล้ายหน้า"** หมกยอความว่าอยู่

อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำปิง เหมือนกับคำว่า "ฟากข้างโน้น" พอเปลี่ยนการปกครอง ทุก ๆ อย่างก็เปลี่ยนแปลงไป ข้าพเจ้าจะบันทึกให้ละเอียดเมื่อคนใดอ่านจะได้เข้าใจ และไม่มีอุกหลานคนใดต่อไปจะได้พบชีวิตเช่นข้าพเจ้าอีก

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองข้าพเจ้าเคยเห็นแต่ความสงบสุขที่นักศึกที่ใหญ่ เขียมพร้อมไปด้วยเกียรติยศเกียรติศักดิ์ ทรัพย์สินของสารบริวาร นางละคร การราชฎราชพิธีในเมือง มีความเคารพยำเกรงต่อเจ้านายและมีเลือดแรงในการวิงเจ้า กตัญญู เกรงกลัว นับถืออย่างกับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พวกข้าพเจ้านอกจากเข้าเฝ้าเมืองไม่ที่คุ้มแล้วเขาใช้คำแทนชื่อเจ้านาย เช่น บิดาข้าพเจ้า เรียกว่า "รเจ้าเหนือหัว" และตั้งเรียกจากเจ้านัดนี้ รู้สึกว่าทุกสิ่งทุกอย่างอย่างข้างบนเป็นพรหมเป็น

ระเบียบแบบแผนแบบเก่าจะล้าสมัย เสี่ยงการพญ่ใหญ่ ลูกน้อง
ฝ่ายการต่อต้านบังคับบัญชา ก็ริษยามารยาทเรียบร้อย ไม่เชิงกระด้าง
พูดจาโห่ระฮ้อนหวาน

เมื่อข้าพเจ้าจำความได้ ข้าพเจ้าไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ อยู่กับป้า
เจ้าบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งเป็นธิดาองค์ใหญ่ของเจ้าปู่และแม่พี่ร่วม
อุทรเดียวกับกับเจ้าพ่อ ท่านเลี้ยงข้าพเจ้ามา เจ้าป้าได้ทำการสมรสกับ
เจ้าราชภาคินัย (เมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) แต่ไม่มีลูกด้วยกัน ใน
คู่สมรสแห่งที่กว้างขวางใหญ่โตโอรสธิดาของเจ้าปู่อยู่ในวังหลวงทั้งหมด
คนที่แต่งงานไปก็มีเรือนอยู่ในนั้น เช่นเจ้าป้าและเจ้าพ่อ เป็นสัน
ข้าพเจ้าเป็นคนแก่ตั้งแต่เด็ก มีนิสัยคือตั้ง มีอารมณ์ฉุนเฉียวดุจด
ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ทำอะไรตามใจชอบ มีนิสัยข่มขู่เย้ย
ของสิ่งใดที่อยากได้แล้วไม่ได้ทุกอย่าง พ่อแม่ของข้าพเจ้าแยกกัน
ตั้งแต่แม่ยังกำลังท้องข้าพเจ้า พ่อข้าพเจ้าเกิด เจ้าปู่-เจ้าย่าก็ไปขอ
ข้าพเจ้ามา เจ้าป้าจึงเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดู เวลานั้นเจ้าพ่อมีลูกแต่
ข้าพเจ้าคนเดียว เจ้าป้าไม่มีลูก เจ้าปู่-เจ้าย่าไม่เคยมีหลาน จะเป็น
เพราะเหตุนี้กระมัง ข้าพเจ้าจึงได้เป็นเด็กแก่แก่กว่าเพราะถูกพ่อแม่
เจ้าปู่มีลูกน้อย มีกับเจ้าย่าสามคน คือ เจ้าสูง (เจ้าอุตรกาลโกศล)
เจ้าป้าและเจ้าพ่อแม่มีลูกกับแม่เลี้ยงเพียงสามคนแม่ชายสองหญิงหนึ่ง
คือเจ้าพระอินทร์ เจ้าศิริบริษาย เจ้าอินทภรณ์ รวมทั้งหม่อมต
คน ลูกหญิงของเจ้าปู่ ปีเดียวกับกับข้าพเจ้าแต่แก่เดือนกว่า จึงโต
มากกว่าอย่างเช่นลูกฝาแฝด ไปไหนไปด้วยกันเล่นด้วยกัน แต่ง
ตัวก็เหมือนกัน เมื่อมีเวลาเย็นต้องยืนอย่างละคู่เสมอ แต่นิสัย
ของเราทั้งสองผิดกันคนละอย่าง ฮ่าข้าพเจ้ามีนิสัยเป็นผู้หญิงทุก
กระเปาะส่วนคนอื่นอ่อนน้อม และสงบเรียบร้อยตรงกันข้ามกับข้าพเจ้า
ส่วนตัวข้าพเจ้าผู้ซึ่งมีความสุขสนุกสนาน ทำอะไรได้ตามสบายใจ
เวลาเล่นกลางคืน นอนกับเจ้าปู่บ้าง เจ้าย่าบ้าง เจ้าป้าบ้าง ผัด
เปลี่ยนกันอยู่อย่างนั้น เวลาวันพระท่านก็ผัดเปลี่ยนกันอยู่อย่างนั้น
เจ้าปู่-เจ้าย่าวันพระท่านคนละต่างหาก อาหารเย็นวันพระท่านกับเจ้าปู่
ถ้าเมื่อบางวันไม่ไปร่วมอาหารเย็น ท่านก็ให้คนไปทานทุกที นิสัย
ของข้าพเจ้าไม่ค่อยเป็นผู้หญิงนัก ชอบการสเปอร์มากกว่า เด็ก ๆ
ข้าพเจ้าที่มีแม่เลี้ยงก็ยกยาม แม่แต่อาญแปดขวบ พ่อโตก็ยิงปืนและขับ
รถได้ ข้าพเจ้าเคยไปยิงสัตว์ ยิงหมา ตกเบ็ด ทาปลา ทุกอย่าง
ทั้งนี้เพราะจะทำอะไรก็ได้มีใครขัดใจแม่จะ จึงแม่เหตุให้ข้าพเจ้าเอา
ชนะคนมาได้เรื่อย ๆ เกือบจะฝังอยู่ในนิสัยสันดาน

ชีวิตในวัยเรียน

ส่วนการศึกษาชั้นต้น เจ้าปู่จ้างครูมาสอน จัดที่ให้ครูกินนอนอยู่ในคุ้มหลวง ที่ในคุ้มหลวงมีศาลาหลังใหญ่ใช้เป็นที่เรียน (ศาลาหลังนี้ตามธรรมเนียมที่สำหรับพวกนกจากบ้านนอกที่เข้ามาในเมืองแถบนี้ที่จ่ายเงินเดือนพวกข้าในคุ้ม และจ่ายเงินปีค่าป่าไม้สำหรับเจ้านาย ณ เชียงใหม่) เมื่อเรียนแรก ๆ ก็มีเพียงอาจารย์เจ้าสามคนแม่ทัพเจ้า ต่อมาพวกลูกเจ้าถวายฎีกาที่เมืองเวียงด้วย

จนถึงพวกข้าในคุ้ม ซึ่งเป็นเด็กที่แปลตัวศรของเจ้าปู่ น้าเรียนขึ้นมาตั้งแต่ ๗๐-๘๐ คน วันเสาร์ วันอาทิตย์ โรงเรียนหยุด เด็ก ๆ อดรต้องเล่นละคร วันเสาร์เวลา ๑๖.๓๐ น. มีตรวจบรรเลงที่หน้าโรงละคร ซึ่งปลูกสร้างขึ้นอยู่ในบริเวณคุ้มหลวงทิศตะวันตก ข้าพเจ้าเห็นโรงละครสมัยนั้น รู้สึกว่ามีใหญ่โต มีทั้งตำราเขียนเป็น ศักราชเวลา ๑๔.๓๐ น. พิณพาทย์จะโหมโรง

๒๐.๐๐ น. อดรลงมือแสดง เจ้าปู่ท่านมีพร้อมมุกอย่าง เครื่องดนตรี ละคร ก็เอาไปจากกรุงหงษา มาตอนหลังที่สุดนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้รื้อให้เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เป็นอิศรเสนา) ส่งครูขึ้นไปทำพิธีครอบละคร

ชุดสุดท้าย เมื่อจะเปิดโรงละครใหม่ (ต่อมาคือโรงหนังศรีนครพิงค์) อีกครึ่งหนึ่ง สมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าใช้ โรงละครจึงทำหลอดแก๊สส่อง ๆ ทำสะพานยาวไปจุดฝาห้อง และสะพานมีหลายสะพาน ทำห่างกันราว ๆ ครึ่งเมตรสำหรับแขวนตะเกียงเจ้าพายุเรียกว่า ตะเกียงวงชิงตัน โดยชักออกขึ้นไปแขวนไว้ ราว ๔ ดวง เอาจากเขียนน้ำเป็นรูปแม่พระหมอกลมมาข้างตะเกียง เมื่ออดรเลิกแล้ว บนสะพานแปลที่เก็บฉากทั้งหมดฉับยกยาวไว้บนสะพานชั้น ที่คุ้มใช้ตะเกียงลาน ตะเกียงน้ำมันเก่า ๆ พวกคนที่อยู่ในคุ้มได้รับแจกน้ำมันเก่าใส่ครอบศรัวละหนึ่งขวดหนัก ๆ หนัก ๓ โหล เจ้าหนี่ที่ที่มาจ่ายน้ำมัน ในเทศกาลต่าง ๆ จะจุดไฟตามที่ต่าง ๆ ในบริเวณคุ้ม มีเสาไว้แขวนตะเกียงเจ้าพายุ ใต้ถุนฝาละครจะหยุดเล่น

ตลอดฤดูกาล เวลาจะซื้อเมล็ดกรีกสอง ๑๐ ที่ เวียงนครเขื่อน
พาศน์ พวกลูกอยู่ คนละบาท ถ้าที่ ๒๕ ที่ เวียงทูกแมงมด
พร้อมกันหมด

ข้าพเจ้าขอเขียนไว้ตรงนี้ว่า เจ้าบุญโง่ได้แปลงเจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่ตั้งแต่ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับ
เงินเดือน ๆ ละ ๑๒,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นสองพันบาท) ใน
สมัยเมื่อถ้วยเดียวสามละ ๕ สดางค์ แลยังมีเงินผลประโยชน์
อื่น ๆ อีก เช่น ค่าเช่า ค่าปลาไม้ ค่าเช่าอีกมากมาย เงินใส่กำปั้น
เหล็กไว้เล่นกำปั้น ๆ และมีห้องรับเงินห้องหนึ่งต่างหาก สมัยนั้นไม่
มีการเขียนภาษีรายได้ แลยังใช้เงินเหรียญบาท เงินเดือนของเจ้าผู้
และรายได้อื่น ๆ ของเจ้าบุญมีมาก เงินเดือนซึ่งแปลงเหรียญบาท มีคน
เอาไปใส่ล้อลากมาจากศาลากลาง สมัยนั้นเรียกว่า "ล้อสามหนวด"
แปลง ๆ ละหนึ่งพันบาท ๑๒ คู่ มีคนสามคนหนึ่งคน พอถึงคุ้ม
ก็ขนส่งจากล้อมาทอนไว้ที่หน้ามุข เสร็จแล้วก็กลับไป โดยไม่ต้องขึ้นรับ

เหรียญ ๑	บาท เท่ากับ ๑๐๐ สดางค์ (ใช้สดางค์แดง)
๒๕ สดางค์	เรียกว่า ๑ สลึง
๑๒ สดางค์	เรียกว่า ๑ พวั้น
๖ สดางค์	เรียกว่า ครึ่ง พวั้น
๓ สดางค์	เรียกว่า ๑ เซี้ยว

เวลาเจ้านายทางกรุงเทพฯ เสด็จเยี่ยมนครเชียงใหม่
เครื่องใช้ในการรับเสด็จแปลงเครื่องทองทั้งสิ้น แปลงกันว่า ซินใส่กำ
น้า ถาดรองถ้วยชา ถาดรองถ้วยแก้ว ฝาปิดแก้ว ที่บรรจุที่ กระโถน
เขียน หมาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ๆ เสด็จ ได้จัดรับ
เสด็จที่ศาลากลางจังหวัด เครื่องทรงพระพักตร์ มีอย่างเยือก ที่
ใส่เสื้อ ที่ใส่แปลงกำด้วยทองคำ เจ้าบุญเจ้าผู้และเจ้านายผู้ใหญ่ทาง
เชียงใหม่โดยมากใช้เครื่องทองคำแปลงประจำ การรับแขกมีแปล
อื่น ๆ เช่น กำไลผู้ใหญ่บ้านแลพรจากบ้านนอกมา รับด้วยเครื่องเงิน
ถ้าแปลงข้าราชการแลพ่อค้า จตุพตี่ รับด้วยเครื่องนาก ถ้าแปลง
เทศาภิบาลหรือเจ้านาย รับด้วยเครื่องทองคำแลธยธาวายเจ้านาย
กรุงเทพฯ บางพระองค์ที่ทันเด็กโค้ว เช่น พงศ์องค์พตนิ ๑๐๐ บาท
ได้ทองคำพตนิ ๕๐ บาท ยังมีคาบคังทองคำ สิกทองคำ เจ้าผู้
แปลงคนช่างทำ พอเงินเหลือมาก ๆ ก็จัดแจกซื้อทองคำ ทำเครื่องใช้
จนครบทุกอย่าง มีอย่างละหลาย ๆ ชุด ลูกที่แม่ภรรยาทำมาให้กิน

ละซุด หรือมีเจ้าชายญาติใกล้ชิดแต่งตั้ง บางทีก็ให้เป็นของขวัญ
เขียนหมากของบ้าง ชั่งน้ำหนักของบ้าง ทิ้งรูปหรือของบ้าง แล้วแต่ญาติ
ใกล้ชิดคนไหน ถ้าแม่แก่ยาวของพระองค์ก็ให้ของขวัญเครื่องใช้ประเภท
เช่นทองใส่ถ้วยแก้ว หรือโต๊ะขนาดเล็ก ภาชนะเล็ก ถ้าข้าในคุ้มก็ให้เป็น
เครื่องเงิน ตามลำดับไป แต่ให้บุตรของบ้างตามสมควร

สิ้นปีมีเงินค่าตอบแทนจากทั้งบรรณนิเวศและห้องบรรณเบรเซอร์มา
สักหับแจกจ่ายเจ้าชายญาติพี่น้อง สาย **พระเจ้ากาวิโรศ** (เจ้าผู้
ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๖) ได้รับส่วนแบ่งมากกว่าสายอื่น พระ
เจ้ากาวิโรศมีพระธิดา ๒ องค์ คือ **แม่เจ้าทิพเกษร** (พระมารดา
พระราชชายาเจ้าดารารัศมี) และ **เจ้าหญิงอุบลสวรรค์** พระธิดาองค์ที่
๒ นี้ เป็นผู้ขอพระเจ้ากาวิโรศเข้าไปมีตำแหน่งเหนือนางจิ่งหวัด ทั้ง
แต่เขียนรายไปจดแต่สงฆ์แม่จิ่งหวัดแต่ต้องสอนให้ทรงศมาภรณ์ของ
ท่านและให้บริษัทรุ่งเช้าไปทำ พระธิดานี้ ณ เชียงใหม่ สายพระ
เจ้ากาวิโรศจึงได้รับค่าตอบแทนมากกว่าสายอื่น เงินค่าตอบแทนนี้รับฟัง
ผู้ใหญ่เล่าว่า เมื่อตัดไว้แบ่งจำนวนก็ตั้งมีเงินทองไม่พอสั่งของเล่น
ต่อ ๆ ไป แล้วคิดแบ่งเงินจ่ายให้พวกเจ้าชาย ข้าพเจ้าจำได้ว่าเจ้า
ยายของข้าพเจ้าเป็นธิดาของเจ้าหญิงอุบลสวรรค์มารับเงินค่าตอบแทน
ไม่เอาขณะบุงขนาดกลางอย่างใช้หาบข้าวมาโกยเงินจากบนโต๊ะที่นับ
ไว้เล่นทอง ๆ ลงกระเบื้องเต็มสองกระเบื้อง เอากระเบื้องปิดปากกระเบื้องให้คน
ใช้ผู้ชายหาบไป เงินหรือเหรียญใบราวหกมีจนไม่ทันหาบอ่อน
หวน ๆ เวลาเดิน ท่านก็เดินตามหาบไป ทางเหนือเรียกกระเบื้องว่า
“เบียด” เรียกกระเบื้องว่า “เบียง” สมัยนั้นเมื่ออยู่เป็นป็นสุข ผู้คน
มีความอยู่ดีกินดี จึงไม่มีการปล้น ชิง รังราว รายได้ที่ได้ไม่พอ
เสียภาษี จึงได้เงินมาตั้งที่ทุกบาททุกสตางค์

ส่วนบ้านเมืองก็เรียบร้อย ไม่มีเสียงรบเร้าตึกก็ยกกรึกโครม
นาน ๆ จะมีกรึบรรมรทุกเช้าเมื่อเลิกงานจากท้องนา เสียงกระดังงู
ผูกคอวีวเสียงกรึบดังกรุ่นจึงเป็นแนวยามและมีม้าทำนบรทุกของ
มลายจากพ่อค้าต่างถิ่นไม่สิ้นเสียงกระดังงูผูกคอวีวซึ่งทางเหนือเรียกว่า
“ห่างกลาง” มีมีม้าเป็นฝูงมากก็ผูกคู่ตามชายทุ่ง ผู้คนก็ไม่ขู่อือของป่า
มีพินิจและหา พินิจสัตว์และของป่าหลายอย่างที่ขายได้และแลกเปลี่ยน
สินค้ากัน มาอยู่จนชายสินค้าหมดแล้วจึงซื้อของบ้านเราไปขายบ้านเรา
พวกนี้ส่วนมากแบ่งพวกฮ่อแลพวกไทยใหญ่จากเชียงใหม่

ถึงเวลาจะลงมากกรุงเทพฯ ก็ว่าจะลงบิณฑิกันเตรียมการ
ล่วงหน้าไว้บนปี เตรียมเรือที่จะใช้เดินทาง ต่อเรือใหม่และซ่อมเรือ
ที่มีอยู่แล้ว เรือที่นำของเจ้าปู่บนเรือหางแม่บองใหญ่ มี ๓ ตอน ๆ

ท้ายแปลเจ้าปู่อยู่ ตอนกลางเจ้านายผู้หญิงอยู่ ตอนหัวเรือ แปลพวกผู้ชายอยู่ (เวลาเรือมีคนนั่งจะได้ช่วยเข็น) เวลาคนแบ่งมีขบวนเรือแปลเป็น ๆ ถ้า บรรทุกของกินของใช้สำหรับกินกลางทางลงเรือที่หน้าห้องซึ่งอยู่ที่หัวน้ำบึง มีเรือผ่าขบวนหนึ่งลำ

เมื่อเรือออก เรือผ่าจะพินิจลงบนระยะไป พอตกเวลาเย็นจอดพักเรือ คนที่ชำนาญการเดินทางมาแล้วก็จะเอาเรือเล็กเรือบดพายออกไปหาปลาและฝึกศกมาทำกับข้าว เขาคนไปในขบวนด้วย ๕๐-๖๐ คน นิยว่าเอาไปเมื่อตาย ส่วนใหญ่แปลโรคผัดน้ำ คือร่วงตายเพราะยังไม่มือน้ำประปาใช้ต้องกินน้ำคลอง เมื่อถึงกรุงเทพฯ ก็ฝึกจอดเรือที่ท่าสามเสนเรียกว่าท่าบ้านสายชีพ (เตี้ยว่าไม่แรงพอฟ้าสามเสน) การเดินทางกินเวลาประมาณ ๓ อาทิตย์หรือกว่านั้น แล้วแต่การพักผ่อนทางเอาตามใจชอบ ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้ากว่าชาล่องมากกินเวลาแปลเดือน ๆ เวลาไม่เดินทางเรือก็เดินทางบก มีขบวนช้างม้า คนเดินเท้า ผู้คนติดตามก็เท่ากับเดินทางเรือ แลไปสักขึ้นรถไฟตามที่รถไฟวิ่ง จะแปลที่ไหนถ้าเจ้าจำไม่ได้ แล้วขบวนช้างม้าก็กลับไปคอยฟังว่าจะให้ลงมารับที่ไหน โดยสั่งให้คนเข็นไปบอกส่วนหน้า

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เดือนพฤษภาคม ได้ลงเรือมากรุงเทพฯ ถวายพระเพลิง พระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง พระบรมราชชนนี จักรกฤษี ๖ รถไฟว่างรางถึงเชียงใหม่แต่ยังไม่ได้เปิดเดินรถบนทางการ เจ้าปู่ได้รับอนุญาตในการเดินทางครั้งนั้น ได้ขอรถราง ซึ่งเป็นรถขณะสำหรับบรรทุกวางรถไฟไม่หมอนแถมกินสำหรับสร้างทางรถไฟ ๔ คัน บังทุกของใช้สิ่งการต่าง ๆ ที่เอาไปด้วย มีเครื่องครัว คนทำกับข้าว ฎีกทำกับข้าวฝรั่งและต่างคนก็ตั้งของเครื่องใช้สอยส่วนแล้ว คนสักกิด เท่ากับยกครอบครัวไปอยู่รวมไม่ต่ำกว่า ๓๐ คน ขนของขึ้นรถบังทุกของรถไฟสี่คันทั้ง ๔ คัน รวมทั้งคนนั้นก็ไปด้วย ช่างก่อสร้างเป็นชาวอีสานเขียนพูดไทยไม่ค่อยรู้เรื่อง รถของเจ้าปู่นี้แปลรถขณะตัดแปลงใส่หลังคาแลเอาเก้าอี้ตั้งไว้ ๒-๓ ตัว เอาตั้งอยู่กับที่รถสำหรับพวกคนนั่ง พอถึงเขตคนคนต่อเชียงใหม่ ลำพูน รถจักรไม่มีกำลังลาก นายช่างจะตัดรถรางออก ๖ คัน รวมทั้งรถบรรทุกสิ่งการของเจ้าปู่ด้วย ๒ คัน เจ้าปู่ขอไว้ไม่ให้ตัดก็ไม่ยอมยอมให้เพียง ๒ คัน จึงต้องหยุดรถคนถ่ายของไม่ใส่รถที่ได้ไว้ ๒ คัน ขนถ่ายของกินเสียเวลาเป็นนาน พอเสร็จรถออกเดินไปถึงตำบลปางยางซึ่งรถไฟเดินได้ปกติแล้ว รถรางก็หยุดแค่นั้น การเดินทางข้างมากเพราะมีขบวนถ่ายของเสียเวลา จึงไม่ทันเวลารถไฟ

ออกไปเสียแล้ว ได้ดีควรชดเชยพิเศษสีขาวแบ่งเขตจัดเฉพาะไว้ให้
แบ่งเขตรับจ้างใช้กรุงเทพฯ ระชาชนผู้มีถิ่นนอน ห้องนั่ง ห้องนั่ง
ไฟฟ้า พัดลมพร้อม เราต้องค้างบนรถนั้น ๑ คืน รุ่งขึ้นรถไฟถึง
ก็พ่วงขบวนรถขบวนไปฝั่งลำปาง ก่อนรถไฟจะออกจ้างได้เที่ยวรถตู้รับไฟ
๒ ตู้ บินจากสี่แยก (ต่อมารถไฟไม่ผ่านตำบลปางบางไม่เดินสาย
บนเขาอดดำขุนตาล) พอถึงลำปางพักอีกหนึ่งคืน (ครั้งนั้นยังไม่มี
รถไฟส่วนตัว) และค้างที่ขงโลกอีกคืนหนึ่ง จากนั้นหยุดค้างที่โพน
หรือเปล่าจำไม่ได้ ไปถึงกรุงเทพฯ ทางกระทรวงมหาดไทยจัดรับ
รองที่บ้านพักให้พร้อมกับผู้คนของเราอยู่อย่างดีได้โดย

เมื่อทางรถไฟเปิดเดินทางเชียงใหม่-กรุงเทพฯ แล้ว มีรถ
ส่วนตัวเชียงใหม่ไปกรุงเทพฯ รวมชนชั้น ๑ แบ่งห้องอยู่ ค่าตัวรถไฟชั้น
๑ คนละ ๕๐ บาท ค่าธรรมเนียมอีก ๕ บาท รวมเป็น ๕๕ บาท
ต่อคน ห้องสะอาด พยายามมีน้อยบนรถแล้วผ้าเช็ดตัวและถุงนอน
ให้ ผ้าเช็ดตัวสะอาดใช้ได้ดีสนิทใจ เวลาทำเอาผ้าท่อนบนลงจากรถไฟ
ที่นอน ทั้งผ้าท่อน ผ้าปูที่นอนสะอาดเยี่ยม ทั้งรถสมัยแรกเรื่องใช้ ผ้า
ปูที่นอนสะอาดไม่มีความสกปรกเลย ของใช้ทุกอย่างตลอดทั้งห้องนอน
ใช้ทั้งนั้น ค่าโดยสารรถไฟชั้น ๒ ราคา ๒๒ บาท จำไม่ได้แน่ รถชั้น
๓ ราคา ๑๕ บาท

เมื่อข้าพเจ้าแบ่งแยกเป็นคนๆ คนไม่อยู่หนึ่ง เดี่ยวแต่ไปพัก
แห่งต่างๆ ของจังหวัดหลวง ทางท้ายสุดมีโรงเลี้ยงม้าใหญ่ คนเลี้ยง
ม้ามีห้องอยู่ที่โรงนั้นด้วย มีม้าประมาณ ๓๐ ตัว มีรถที่เลี้ยงม้าหลายคัน
ต่อจากโรงม้าเป็นโรงยกปลูกคิดดิน มีครกไม้เป็นครกใหญ่จุดตรง
กลางก่อนไม้ที่แบ่งที่ตำข้าว ทางเหนือเรียกว่า มอตำข้าว มีมอ
เรียงกัน ๖ ที่ มีคนตำข้าวมอละ ๓ คน เวลาตำใช้มือโยนปลาย
ก่อนไม้ให้กระตักขึ้นแล้วปล่อยลงในครก ส่วนปลายครกอีกทาง
หนึ่งแยกออกไปไว้ คนตำ ๒ คน มีคนคอยดูแลคอยการตำพลิก
ข้างล่างขึ้นข้างบนคนหนึ่ง (รู้สึกว่ามีคนตำยังไม่ดี) ตำกันทุกวัน
พอถึงฤดูเอาข้าวมาจากนา เอาข้าวเปลือกใส่ภาวียกลอง เกวียนแบ่น
๒๐ มอ มีผู้ตำข้าวปลูกอยู่หลังโรงตำข้าว ต่อจากผู้ตำข้าวมีโรงสำหรับ
เก็บเครื่องข้าวทั้งหมด มีสีกับบ ไซ้ข้าง เขือกบาทและอื่น ๆ เกี่ยวกับ
กับข้าง ต่อจากโรงข้างแบ่นเวือนผู้ดูแลข้าวและสีมีการทั้งหมด ต่อ
จากนั้นแบ่นเวือนแฉวยารสำหรับพวกพิศพาศย์และแบ่นที่เก็บเครื่อง
คนเครื่องทั้งหมดมีอยู่ที่นี่แล้วสำหรับดูแลเครื่องและสีคนหรือผู้ดูแล

เกวียนคนผู้ต่าง ๆ ที่ทำนผู้ใหญ่แล้ว เจ้าการโรงคนและแบ่น
เจ้าลูชาไม่มีลูก อยากได้ลูกสืบสายโดยตรงจากท่าน จึงไป

อธิษฐานขอลูกที่พระราชอุบลสูงทง ได้ลูก ๒ องค์ เป็นผู้หญิงทั้งคู่ องค์โตคือ **เจ้าทิพเกษร** องค์เล็กคือ **เจ้าอุบลสวรรค์** พออายุสมควรมีผู้ครอง เจ้าอุบลสวรรค์มีผู้ครองก่อนจนกระทั่งมีลูกแล้ว ส่วนเจ้าทิพเกษรยังเป็นโสดอยู่ วันหนึ่งมีงานฉลองวัด เจ้าชายผู้ร่ำรวยได้ทำของทำบุญแก่เจ้าวัด โดยเจ้าของเครื่องทำบุญเสกนักษัตรของ ๆ ใครก็ได้เดินเข้าไป (เรียกว่าแห่ครัวทาน) พระเจ้ากาวิโรสถ์เฝ้าอยู่ที่หลังพลาในวัดอุบลวันเจ้าชายแห่เข้าไป ท่านจึงบอกกับเจ้าทิพเกษรว่าเห็นเจ้าชายผู้ร่ำรวยคนไหนที่ตีพอจะเป็นผู้ครองได้ก็เลือกดูตามเห็นสมควร เจ้าทิพเกษรทูลตอบว่าดูแล้วเห็นแต่ **เจ้าราชวงศ์อินทนนท์** พอจะเป็นผู้ใหญ่ครอบครอง บ้านเมืองต่อไปได้ พระเจ้ากาวิโรสถ์จึงได้ให้ท้าวพญาผู้ใหญ่ไปเจรจาเป็นทางการบอกความประสงค์ของพระเจ้ากาวิโรสถ์ให้ทราบ แต่เจ้าราชวงศ์เกรงกลัวไม่กล้ารับคำ ท่านบอกว่าท่านไม่มีลูกหลายคนแล้ว เกรงว่าการไม่สมควร

ท่านท้าวพญาทั้งหลายกลับไปให้วิชาเจ้าชีวิตให้ทราบ (พวกผู้คนเราอยู่ในเมือง เชียงใหม่เรียกท่านว่า **พ่อเจ้าชีวิต**) เมื่อทราบเรื่องดังนั้น เจ้าชีวิตได้ให้โณมนต์พระภิกษุผู้ใหญ่ไปเจรจาขอขมาสารจากเจ้าราชวงศ์ให้ยอมตกลง เจ้าราชวงศ์ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้จึงต้องยอม เมื่อพ่อเจ้าชีวิตทราบแล้วก็ปากกิตให้เจ้าราชวงศ์บวชเสียก่อนเพื่อสะสางชีวิตเบื้องหลังให้หมด แล้วถึงถูกขงามยามดีก็ได้เสกสมรสกับเจ้าทิพเกษร พระธิดาองค์ใหญ่ของพ่อเจ้าชีวิตในตำแหน่งราชบุตรเขยและได้ตั้งให้เป็นเจ้าอุปราช ส่วนเจ้าอุบลสวรรค์นั้น เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ได้จัดการให้ตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้น ไร่นาหม่า โรงทำเครื่องมือเงินและเหล็ก ที่สำคัญคือโรงหล่อและอื่น ๆ อีก ซึ่งมีผลประโยชน์แก่บ้านเมืองให้ราษฎรมีงานทำพอกินพอใช้ ท่านเป็นนักปกครอง นักอุตสาหกรรม นักศรัทธา และเป็นคนไม่อยู่นิ่ง เห็นสิ่งใดดีก็จัดการนำเข้ามาใช้ในการบ้านเมือง เมื่อพระบิดาท่านถึงพิลาลัยแล้ว ทางกรุงเทพฯ จะตั้งเจ้าผู้ครองนครใหม่แลพระเจ้ากาวิโรสถ์ เจ้าอุบลสวรรค์จึงเที่ยวเดินให้ราชบุตรเขยลง

ไปรับแต่งตั้ง ว่าเสียดายบ้านเมืองของพ่อซึ่งหน็ดหน่อเยาวราชมรณผู้
คนที่แตกกระจัดกระจายไปคนละทิศละทางเพราะหม่ามูกให้มาอยู่
เป็นกลุ่มเป็นก้อน แลซ่อนแอบบ้านเมืองที่ถูกหม่าทำลายให้เป็นบ้าน
เมืองที่มีคนคงมางทุกวันนี้ได้ไหม จะไม่ยอมให้ผู้ชั่วเข้ามาปกครอง เป็น
อันตราย ตามที่กล่าวมาเจ้าอุปราชราชบุรุษระยกันและอาชญาภิกษุที่จะลง
ไปรับแต่งตั้งในครั้งนั้น ว่าได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเพราะบารมีของ
เมียบ้านเจียงฮิดเมืองอยู่ เมืองลงไปรับตำแหน่งก็ได้เป็น **พระเจ้า
อินทริชยานนท์** ครองนครเชียงใหม่สืบต่อมา ในปี พ.ศ. ๑๒๓๘
(พ.ศ. ๑๓๑๑) ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้นที่ ๑
ปฐมจุลจอมเกล้า ป.จ.พิเศษครั้งที่ ๘ ต่อมาในปลายพระเจ้าน้องยา
อินทริชยานนท์ได้สืบเป็นเจ้าผู้ครองนคร เพราะท่านมีลูกชาย
หลายคนและท่านมีพระธิดากับเจ้าทิพเกษรได้เป็นพระวรราชยามเจ้า
ศรารักษ์มี ในรัชกาลที่ ๕ ถ้าเป็นชายก็ต้องได้สืบเป็นเจ้าผู้ครอง
นครแต่ไม่มีปัญหา

การที่พระธิดาของพระเจ้าอินทริชยานนท์ได้เป็นพระชายา
ในรัชกาลที่ ๕ นั้น เนื่องจากเกรงว่าเมืองเชียงใหม่อาจจะไม่ทำ
สัมพันธ์ไมตรีกับอังกฤษ เช่นเดียวกับแคว้นไทยใหญ่มีให้เห็น เช่น
เมือง เชียงตุง เป็นต้น จึงผูกไมตรีไว้ไม่ให้ปะทะกัน เพราะเมืองช
ียงใหญ่ติดกับเขตแดนเชียงตุง ที่เขียนไว้ได้เป็นความรู้จักกันเกิด ที่ได
นี้จึงจึงเจ้านายญาติผู้ใหญ่เก่า ที่รู้เห็นด้วยตนเองตอนเปลี่ยนการ
ปกครองจากราชธิปไตยไปเป็นประชาธิปไตย แลว่ารัฐธรรมนุญ
ซึ่งมีตอนหนึ่งว่า ประเทศสยามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกมิ
ได้ ตอนนั้นเจ้าปู่ถึงเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่อยู่ ทางรัฐบาลได้
เชิญเจ้าปู่ลงมากรุงเทพฯ เมื่อลงมาถึงสถานีหัวลำโพง ขณะรัฐบาล
ทั้งหมดได้ไปรอรับเจ้าปู่และให้ตำรวจไปเฝ้าอารักขาที่ ๆ เจ้าปู่อยู่
หรือว่าคอยควบคุมดูแลจะแบ่งไม่ได้ ขณะรัฐบาลรู้สึกจะเอาใจเจ้าปู่มาก
ตอนนั้นเพราะมีข่าวลือต่าง ๆ นา ๆ ว่าทางเชียงใหม่ไม่ยอมขึ้นกับ
กรุงเทพฯ กล่าวว่าจะแบ่งเมืองอิสระปกครองตนเอง ซึ่งก็ไม่ใช่เป็น
ความจริงแต่อย่างใด เมื่อเจ้าปู่ถึงพิลาสัยแล้ว รัฐบาลได้จัดคนคอย
ให้สมเกียรติทุกอย่าง โดยส่งเครื่องเกียรติยศสำหรับศพรไปทาง
รถไฟพิเศษทั้งขบวน และมีผู้แทนคณะรัฐบาล รัฐมนตรีทุกกระทรวง
ได้ไปกราบศพร ได้โทษรัฐมนตรีคนพร้อมทั้งสมณการวังไปพร้อม ตั้งศพร
ไว้ ๕๐ วัน

เมื่อเสร็จการพระราชทานเครื่องศพรแล้วทางรัฐบาลซึ่งไปเฝ้าสมเด็จพระ
มหาดง่ารงามราชวดีซึ่งแบ่งตัวท้าวคณะ ได้ขอทบทวนเจ้าพ่อ (เจ้าราช-

บุตร) เขาจากนั้นจะให้เจ้าพ่อวันเงินเรียกว่า เบี้ยเลี้ยงชีพเดือนละ ๖,๐๐๐ บาท ครึ่งหนึ่งของเงินเดือนที่เจ้าปู่ได้รับ ส่วนลูกและหลานของเจ้าปู่ที่มีอยู่ให้ได้รับเงินเลี้ยงชีพเดือนละ ๑,๒๐๐ บาท ลูกเจ้าปู่ ๓ คน หลานอีก ๒ คน ถ้าตายวันไหนก็ตัดเบี้ยเลี้ยงชีพออก ไม่จ่ายอีกต่อไป รัฐบาลค่อย ๆ ตั้งผลประโยชน์ต่าง ๆ ไปแก่ของรัฐ เช่นเงินค่ารถไฟที่เจ้าชายสกุล ณ เชียงใหม่เคยได้รับแปดปี คนไหนตายไปก็ตัดออก โดยไม่ให้ลูกหลานผู้ตายได้รับสืบต่อ จนเวลานี้เงินค่ารถไฟที่ต่อยอดจำนวนลงไปจนหมด และทางรัฐก็จัดการเอาป่าไม้ไปแก่ของรัฐไปแล้ว ผลประโยชน์ของเมืองเชียงใหม่ทั้งหมดจึงตกแก่ของรัฐไปโดยสิ้นเชิง

ยังมีเกวียนอีกหลายลำที่เจ้าขอเขียนไว้ ซึ่งก็เป็นเรื่องก่อนเกิดอีกเช่นกัน จากคำเล่าว่า พระเจ้าอินทรวชิรมหาราช ชื่อเดิมของ ท่าน **อินทนนท์** ท่านได้ไม่สำเร็จจึงคอยอย่างก่า ซึ่งเป็นเคยยุดง์สุดของเชียงใหม่ เมื่อขึ้นไปถึงคอดยงแล้วท่านพูดกับผู้ติดตามท่านว่า ถ้าท่านตายไปแล้ว ให้แบ่งอัฐิและอัฐิการของท่านขึ้นไปบรรจุไว้บนคอดยงนี้เพื่อคนรุ่นหลังจะได้รู้ว่าท่านได้ขึ้นมาถึงที่บนคอดยงนี้ เมื่อท่านถึงศิลาขี้เฒ่าแล้วก็ให้เชิญอัฐิและอัฐิการท่านขึ้นไปบรรจุไว้บนคอดยงนี้ที่ท่าแก่ง ผู้คนจึงเรียกคอดยงอย่างก่าว่าคอดยงอินทนนท์แต่ในมาเถื่อนนี้ก็ได้จดจำไว้ที่ตอกหลาน ณ เชียงใหม่ จะได้รู้ไว้ ส่วนแม่เจ้าทิพเกษารัตน์ เกตุศรีไม่ได้พูดถึงเพราะท่านสิ้นพระชนม์ไปก่อนนานตั้งแต่พระราชชายาพระอินทราชาเสวยสามปีเท่านั้น พระพี่เลี้ยงชื่อเดิมเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูมา พระอินทราชาได้ ๑๓ ปี รัชกาลที่ ๕ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้เชิญแม่เจ้าลงไปกรุงสพทฯ แลทรงตั้งพระพี่เลี้ยงเดิมเป็น **แม่เจ้าเกตุยารัตน์** มหากษัตริย์ว่าท่านเดิมที่ตามเสด็จมาก็ได้ทรงตั้งให้เป็น **พญาศีกิทธิเกียรติ** ทั้งนี้แม่เจ้าอุบลสุวรรณมาได้เข้าใจไปเป็นธุระอยู่มาก ทรงสารหลานแม่เจ้าพี่แม่แต่เล็ก เมื่อลงมาอยู่กรุงสพทฯแล้วจึงได้เอาเงินค่ารถไฟส่วนของท่าน ถวายพระราชชายาอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งท่านพระราชชายาก็ได้มีของท่านเองจากเงินค่ารถไฟของแม่เจ้าทิพเกษารัตน์ของท่านอยู่แล้ว **แม่เจ้าอุบลสุวรรณ** ยังถวายท่านเดิมอีก เพื่อเป็นของขวัญและประดับเกียรติยศ ไม่ให้ผู้ใดมาดูแคลนผิดสภากว่าร้ายภายหลังได้ และพระเจ้าอินทรวชิรมหาราชก็ได้สร้างพระตำหนักใหญ่บนตึก ๓ ชั้น พาณิชยภูให้ที่ในวังหลวง ตำหนักนั้นยังอยู่จนทุกวันนี้แต่ชำรุดทรุดโทรมลงมาก

เรื่องของมการตราช้างเจ้า พ่อช้างเผือกดำความได้ก็ได้ตามผู้พลัดผู้ใหญ่บางคนว่า เกตุโคพร้อมกับแม่ช้างเผือกจึงแยกกัน ซึ่งท่านได้

ตราพระราชทานที่ปรากฏในพระสุพรรณบัฏ สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
ประกอบขึ้นพระราชทานเป็นเข็มกลัดของพระองค์ของพระราช
ชายา เจ้าดารารัตน์ ในรัชกาลที่ ๕ โดยช่างฝีมือ "ฟาเบจ"
(Faberge)

เล่าว่า เจ้าพ่อเวลานั้นยังขุนหม่อมเป็นคนถูกตามใจมาแต่เด็ก จึงเป็น
ธรรมดาที่ทำอะไรเอาแต่ใจ เจ้าผู้ไม่มีอะไรเรื่อย ๆ หนีไม่ไหว ไคร ๆ
ก็ไม่กล้าว่า เมื่อเกิดมาติดพันแม่ก็พยายามจะเอาให้ได้ดังใจไม่ฟัง
ใครทั้งนั้น เจ้าปู่ เจ้าย่าเจ้าต้องไม่ขอต่อเจ้านายของข้าพเจ้า แลทูล
พระราชชายาทรงทราบด้วยแล้วก็ได้ส่งรางวัล โดยทางเจ้าแม่
ข้าพเจ้ามีทรัพย์สินส่วนตัวรกรูปร่างไม่ ทรบว่าเงินแผ่นดิน ๆ แล
เครื่องนุ่งเครื่องทอ เครื่องใช้ต่าง ๆ ไม่ใช่ของน้อย แต่ข้าพเจ้าเป็น
ผู้หญิงที่ใจแข็งเมื่ออยู่ด้วยกันไม่ได้ก็แยกทางกันดีกว่าที่จะทะเลาะอยู่ต่อไป
จึงได้กลับไปอยู่กับพระราชชายา ขณะกำลังท้องข้าพเจ้าได้ ๒ เดือน
เมื่อพระราชชายาสิ้นพระชนม์แล้วจึงมาอยู่กับข้าพเจ้าที่กรุงเก่า
จนถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๓๒ ปี

พูดถึงสักทีสกุลเจ้านายของข้าพเจ้ามีสักที่สูงคนหนึ่ง ฝ่าย
ทางมารดาของเจ้าแม่เป็นมาจากพระเจ้ากรุงโรม ทางสายบิดาเป็นมา
จากพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งเป็นมารดาของพระเจ้ากรุงโรม
พ่อกับแม่ของข้าพเจ้าจึงเป็นญาติกัน ดังข้าพเจ้าได้ทำสายสกุล
ไว้แล้วว่าเกี่ยวโยงกันอย่างไร ปู่ของแม่เป็นลูกชายพระเจ้าอินทวิช
ยานนท์คนหนึ่ง แต่ที่ไม่ได้เขียนไว้ในสายสกุลนั้น เพราะจะแม่
กลัวออกไปอีกมากมาย แยกไปหลายสาย ข้าพเจ้าจึงไม่ลงรายละเอียด
เจ้าปู่ของข้าพเจ้าเพียงคนเดียว

สำนักบริหารงานที่ดินกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

เจ้าพระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (พิบูลย์)

เจ้าฟ้าชายแก้ว

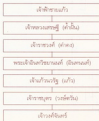
องค์ที่ 1 พระเจ้าบรมวงศ์เธอไชยสุริยวงศ์ (เจ้าฟ้าวีรม)	ปีพ.ศ. 2335-2336
องค์ที่ 2 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ปีพ.ศ. 2336(2336*)-2344
องค์ที่ 3 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ปีพ.ศ. 2344(2344*)-2348
องค์ที่ 4 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ปีพ.ศ. 2348(2348*)-2359
องค์ที่ 5 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (พระยาสุรเชษฐ)	ปีพ.ศ. 2359(2359*)-2377
องค์ที่ 6 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ปีพ.ศ. 2377(2377*)-2413
องค์ที่ 7 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ปีพ.ศ. 2413(2413*)-2439
องค์ที่ 8 เจ้าฟ้าชายสุรเชษฐไชยสงคราม (เจ้าฟ้าหญิง)	ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2439(2444*)-2452
องค์ที่ 9 พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม	ดำรงตำแหน่ง พ.ศ. 2452(2454*)-2482

พระยาสุรเชษฐไชยสงคราม

เจ้าฟ้าชายแก้ว

* ปีที่ได้รับแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ที่กรุงรัตนโกสินทร์

สายตรงของเจ้าฟ้าเจ้า

ตามที่ทราบจากการเล่าว่า เมื่อเจ้าปู่ได้ลงไปกุมเทพาเพื่อ
เมื่อพระราชาชายาตามเคย พระราชชายาได้เอาตัวข้าพเจ้ามาให้เจ้าปู่ดู
เจ้าปู่ขอเอาข้าพเจ้าขึ้นไปเลี้ยงดูที่เชียงใหม่ พระราชาชายาได้ออก
เจ้าปู่ว่าให้เจ้าปู่อกรักษาเจ้าเลี้ยงแทนลูกเจ้าปู่ที่ตายไป เจ้าปู่มีลูก
หญิงคนเดียวและหลายสิบคนแต่ก็อดเอาข้าพเจ้าขึ้นไปเลี้ยงดูจะยอม
ก่อนแต่ให้ข้าพเจ้าจึงได้รับการเลี้ยงดูจากเจ้าปู่แล้วเรียกเจ้าปู่ว่าเจ้าแม่
เรียกเจ้าปู่ (เจ้าราชภาคินัย) ว่าเจ้าพ่อ เมื่อเจ้าปู่ถึงแก่กรรมได้ทำ
พิธีกรรมให้ข้าพเจ้าคนเดียว

พูดถึงพระอุปนิสัยของท่านพระราชาชายา ท่านเป็นผู้โอบอ้อมอารี
เมตตาทุกสิ่งทุกอย่าง ใครดีท่านก็สนับสนุนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป วัตถุประสงค์
นี้เองทางสกุล ณ เชียงใหม่ ทางเชื้อสายเจ้าเจ็ดตน ถูกทูลหนุนใจ
เมตตาทุกสิ่งทุกอย่างและนับถือญาติที่มีอายุไล่สูงอย่างเจ้าปู่ (เจ้าแก้ว นวรัฐ)
ซึ่งเป็นพี่ชายของท่าน เมื่อพบกับท่านหมอบกราบทุกครั้ง แต่ถ้าเจ้า
ปู่ทำอะไรไม่ถูกท่านก็กริ้วอย่างหนักเหมือนกัน

เมื่อท่านพระราชาชายาประชวร เจ้าปู่ได้รับท่านจากสวนเจ้าสบาย
อำเภอแม่วิม มารักษาพระองค์ที่คุ้มวังแก้ว ข้าพเจ้าก็ได้พยาบาล
ท่านจนถึงพระชนม์ชีพทรงพระทัยมาก รับสั่งว่ามีเสียงแรงที่เรียน
พยาบาลมาแลได้ทำประโชชน์แก่เจ้านายญาติผู้ใหญ่เป็นที่ถูกใจ
เมื่อเจ้านายของข้าพเจ้าเจ็บหนัก ข้าพเจ้ายังไม่จบการเรียนจึงได้แต่
ไปเยี่ยมเล่นเล่นครั้งคราว เมื่อวันจะสิ้นชีวิตข้าพเจ้ากับเพื่อนพยาบาล
(ปราณี สุวัณฐิ) โอดสลดกันไปเยี่ยม ท่านทำสิ่งใดทำพอเข้าไปถึง
ครูเดียวท่านก็สิ้นใจ ข้าพเจ้าและเพื่อนที่ไม่ช่วยได้ช่วยกันอาบน้ำ
แต่งศพจนเรียบร้อย

เมื่ออาร์แอนด์ข้าพเจ้าอ่านหนังสือออกเขียนได้ เจ้าปู่ก็ได้พา
อาร์แอนด์ข้าพเจ้าไปฝากที่โรงเรียนมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งได้ประทาน
ชื่อจากพระราชาชายาว่า โรงเรียนพระราชาชายา ภายหลังเปลี่ยนเป็น
ตจวทวิทยาลัย ข้าพเจ้าเล่นสนุกเล่นแก้ว จึงเล่นหัวใจโกนสั้น แล
เล่นหัวหัวน้ำในการชกต่าง ๆ มีพวกลูกสนุกแฉะแฉะ คนโศกโศกดี
ข้าพเจ้ากับลูกสนุกกันต่างต่าง ๆ เขาเสียอยู่ทุกราย บางครั้งข้าพเจ้า
ถูกหมอนก่าโทษ คือถูกกักตัวเมื่อโรงเรียนเลิกแล้วเล่นสั้น เวลาโรง
เรียนหยุดวันเสาร์ วันอาทิตย์ ข้าพเจ้าก็ชวนเพื่อนเล่นที่สนาม
ไปเล่นกันเสมอ ส่วนอาร์ของข้าพเจ้าเล่นคนเดียวร้อย ดูเหมือนไม่
เคยถูกครูทำโทษเลย ข้าพเจ้าเรียนอยู่ที่โรงเรียนนั้นตลอดมา

เวลาโรงเรียนเปิดสอน เจ้าปู่ก็พาไปว่า ซึ่งมีไปอยู่ข้างนอก
ไม่อยู่ออกจากบ้าน ไปเล่นอยู่ที่โรงเรียนเปิดสอน พาไปพักที่บ้าน

ทายาทของพลตรีเจ้าแก้ว

นพรัฐ ฯ ใช้อักษรย่อ

“อ.ก.น.” เป็นตราสัญลักษณ์

“น.ช. เชียงใหม่” สืบต่อมา

(น.ช. เชียงใหม่จะยกตามพี่

ได้รับพระราชนิพนธ์ จาก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว)

นอกซึ่งแปลที่ดินแก่ที่นารองท่าน เติงฮวงโดยขบวนการนี้ มัน เพราะ สมัยนี้มีการคมนาคมไม่สะดวก ถนนหนทางที่รุดหน้าได้มีแค่เฉพาะ ในเมือง ถนนสายยาว ๆ ไปถ้าไกลต่าง ๆ ยังไม่มี จึงต้องใช้ช้าง ม้าเป็นพาหนะ ตัวข้าพเจ้าที่มีม้าบ้าง ชีชีช้างบ้าง แล้วแค่นี้ พอขี่ม้าเมื่อ ยี่ห้าเจ็ดที่ขึ้นช้างเสียก็ การออกเดินทางออกแต่ยังไม่สว่าง พอเที่ยง ก็หยุดพักแรมเพื่อให้ช้าง ม้า หายเหนื่อย ตอนเช้ายังไม่ออกเดินทางเพราะสงสารช้างจะร้อน บางทีเดินเดียวหลายก็ออกเดินทางกลางคืน เพราะสบายแก่สัตว์พาหนะ เวลาจะไปไหนตามบ้านนอก คนตั้ง ๕๐-๕๐ ช้างตั้งแต่ ๕ เชือกขึ้นไป จนถึง ๒๐ เชือกก็มี ม้าตั้งแต่ ๑๐-๒๐ ตัว แล้วจะมีเจ้าคนจะไปกับมากหรือน้อย ถ้าไกลมากก็ค้างตามทาง

ครั้งหนึ่งโรงเรียนเกิดไข้เจ็บ เจ้าปู่จะไปดูช้างที่คลองงักได้ใหม่ เดินทางจากปางจังหวัดเชียงราย มาถึงแม่พรวนและจะพักอยู่ที่นั่น คอยท่าเจ้าปู่ คือเวลาไปคลองช้างที่จังหวัดเชียงราย มีเจ้าคนลูก หลานไปด้วยเสมอ เมื่อคลองได้แล้วท่าคนก็กลับก่อน ให้หมอช้าง เป็นผู้ฝึกสอนช้างป่าจนผู้รักทุกคนแตกสายตีนแล้ว จึงพาเข้าเมือง

เมื่อเจ้าปู่ได้รับหนังสือว่า ช้างมาถึงแม่พรวนแล้ว ท่าก็ ออกเดินทางไปดูช้าง ท่าคนเอาตัวและข้าพเจ้าไปด้วย ไปแค่ขบวน ม้าเท่านั้น ออกเดินทางเวลา ๒๓.๐๐ น. เดือนพฤษภาคม ไปถึงแม่ พรวนราว ๆ ๕.๐๐ น. ตำบลแม่พรวนมีฝนตกลงมาหนักจากจังหวัดเชียง ใหม่ไปจังหวัดเชียงราย สมัยนั้นใช้ทางนี้ไปลงทางดินระหว่างเชียง ใหม่เชียงราย ที่ ๆ พักก็มีปลูกเป็นสวนปลูกข้าวรวม อยู่บนเนินเขา มีลำห้วยอยู่ตีนเขา ไปพักดูช้างอยู่เนิน ๑ อากศย์ ระหว่างที่พักอยู่ มีการทดลองช้างป่าที่ฝึกหัดให้รู้จักคน เพราะช้างป่าไม่เคยเมือง เวลาเข้าถึงในเมือง บางช้างจะตื่น การทดลองช้างป่ามักทำชนิดหนึ่ง ของเจ้าผู้ครองนคร พอถึงท่าพัก เจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ต้องออก คลองช้างทุกองค์ อาจจะแปลแปรเพี้ยนแต่โบราณ ข้าพเจ้าเห็นมี ช้างกันเองก็ระแวกมาย ตั้ง ๕๐ เชือกขึ้นไป ยังมีการให้ช้างใน ระหว่างท่านด้วยกัน อย่างเจ้าปู่คนมากกรุงเทพฯ ต้องเยี่ยมเจ้าผู้ ครองนครลำปาง ซากลับจากกรุงเทพฯ เจ้านครลำปางมีการรับรอง สมโภชน์ให้ช้างแปลของขงขี้ เช่นนี้ เป็นต้น

ที่พักที่แม่พรวนมีมีลำห้วยแห่งหนึ่งแปลแม่ใหญ่อยู่ใต้เขื่อนสก แปลที่น้ำนิ่งและลึก มีปลาชุมมาก เจ้าปู่ได้จับปลาที่นั่น การทปลา เป็นงานที่เจ้าปู่โปรดมาก บางทีก็เอาเรือออกต่อแม่แม่ไ้บึง ทอด แห คือวนเล่น ได้ปลามากเกินจากตามบ้านต่าง ๆ กำลั้งตามสวน อยู่ไปป่าเขาและลำห้วย มีครุณาจกหลายไม่ต่ำกว่า เจ้าคนท่ากรุงเทพฯ ฯ

จะเสด็จเชียงใหม่โดยต้องกลับมาจากเสด็จ ออกเดินทางในเวลากลางคืนเดือนมืดใช้แค่คบเพลิงจุดส่องทาง ตอนเช้าทรงรถไฟวางรางถึงเชียงใหม่แล้วแต่ยังไม่ได้เปิด มีเครื่องรางเคียวรถอันสูง ข.ศ. ล่ากั้น **ในกรมหลวงอดิศรฯ** เสด็จครั้งนี้ เสด็จทรงรถใช้สิ่งกะฉิบมาหลังคา รถไฟเดินถึงแต่ปางบาง เลยจังหวัดลำปางขึ้นมา เมื่อเปิดทางรถไฟแล้ว มีเจ้านายจากกรุงเทพฯ เสด็จเชียงใหม่กันเรื่อยๆ มีการรับเสด็จกันแทบทุกปี ข้าพเจ้าได้มีภาพพระองค์ที่เสด็จเชียงใหม่ เมื่อรถไฟยังไม่ถึงเชียงใหม่ มีเจ้านายเสด็จครั้งแรกที่ข้าพเจ้าจำความได้บ้างคือ **ทูลกระหม่อมพระองค์เล็ก สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ** พร้อมด้วย **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอของสงคราณนครินทร์ (สมเด็จพระราชปิตุลา)** และ **พระองค์เจ้าอุบลจักรพงษ์ แลพระอเนกาทิณ** มีการแห่เสด็จเข้าเมืองด้วยขบวนช้าง ม้า แลคนเดินเท้า ต่อมาเมื่อครั้ง **สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช** แห่เข้าเมือง โดยมี **สมเด็จพระราชปิตุลา** ทรงช้าง ๆ แต่เครื่องครบ มีขบวนแตกต่าง ๆ ตลอดจนเมี้ยว เมี้ยว มูฮอ กะเพรียง ลัวะ มกเข้าขบวนแห่ตัวข้าพเจ้าเฝ้าตรงหน้าคุ้มหลวง แปลผู้ไปรับข้าวตอก ตอกไม้กับธำมรงค์สองคน รุ่งขึ้นแปลวัน

ทูลพระขวัญ เจ้านายหญิงเล็ก ๆ ได้พื่อนำบายศรีสำหรับทูลพระขวัญ ข้าพเจ้าก็ได้พื่อนำด้วยและได้ประทานเหรียญทองคำรูปพระอาทิตย์โลงจากโบสถ์สำหรับท้อยคอ แลมีงานอย่างมโหฬาร ออกบ้านแต่งแฟนซี เจ้าประเทศราชได้ขึ้นไปขบวนอยู่เชียงใหม่ทั้งหมด คือ **เจ้ามหาพรหมสุรชาติ** เจ้าผู้ครองนครน่าน **เจ้าบุญวาทวงศ์มานิตย์** เจ้าผู้ครองนครลำปาง **เจ้าจักรคำขจรศักดิ์** เจ้าผู้ครองนครลำพูน

ต่อมาเมื่อรับเสด็จ **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอของสงคราณนครราชสีมา** **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอของสงคราณนครสวรรค์** **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** แปลสุดท้าย ครั้งรับเสด็จพระราชดำเนิน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น แปลงานใหญ่ยิ่งกว่าครั้งใด ๆ แปลครั้งแรกที่พระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์เสด็จประพาสนครฝ่ายเหนือ เจ้านายฝ่ายเหนือไม่เคยทอดพวยฟ้าตั้งแต่นั้น

ผู้ครองนครและเจ้าเมืองนครนั้น ๆ เมื่อพระเจ้าอู่ไท่หว่ประกาศตั้ง
ก็ได้สวนขึ้นไม่รับเสด็จ ที่นครเชียงโง่งม่งเพราะจะมีภรรยาชู้ชิตต่าง ๆ
ที่นครเชียงโง่งม่ง เจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ แลเจ้าเมืองจึงต้องขึ้นไม่ไป
พร้อมกันอยู่ ณ ที่นั้น ตามธรรมเนียมตั้งพระราชาดำเนินมีผู้แม่พระชะ
ของชนต่างชาติแลพ่อค้าชาวเขมบลาวรักษาไป นอนเบญจ นอนนิม
พระราชาชายเจ้าตากริฉวี ได้ทรงจัดให้ **ม.จ.หญิงฉัตรสุตา** พระธิดา
ในสกุลพระกำแหงศิริราชโยธิน **เจ้าหญิงบุญชม** ธิดาเจ้าบุญวาทวงศ์
มาดิสัย เจ้าผู้ครองนครลำปาง **เจ้าหญิงประทุมคำ** ธิดาเจ้าจักรคำ
ขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูน แลข้าทูลฯ คอยรับเสด็จพระราช
ดำเนินอยู่ที่หน้าเขย ซึ่งแปลที่เสด็จลงช้างพระที่นั่ง คอยไปรับมาลาว่า
เสด็จพระราชดำเนินอยู่ที่หลังพลทอง เจ้าเมืองเสด็จเชียงโง่งม่งทุกครั้ง
ข้าทูลฯจะพื่อนเนาพิธีทูลพระขวัญ พร้อมเจ้าเมืองหญิงทูลเสียดยกัน
แลได้ประทานเครื่องเครื่องขวัญพระนามทุกครั้ง พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าฯ ได้พระราชทานเข็มเสียบผม มีอักษรพระปรมาภิไธยของ
คำลงชยากรยสิ่งพิชชา ช้างทโง่งม่งอักษร **ป.ป.จ.** ช้างทโง่งม่ง **จ.พ.**

จากกล่าวถึงการอบรมส่วนตัวในทางการเรียน เจ้ายาได้สั่ง
สอนทุกอย่างเท่าที่ผู้คิดควรจะแปล เช่น หนังสือนักกร้อย กับข้าว
ของทรง จนถึงกับจ้างครูมาสอนเท่ากับข้าว ชมมั่งวัง แปลที่นิสัย
ของข้าทูลฯไม่ค่อยชอบการฝีมือ จึงผู้อ่าวหญิงไม่ได้ แต่ก็พอทำแปล
วันเสาร์ วันอาทิตย์ โรงเรียนใหญ่ ก็มีครูมาสอนเท่ากับข้าว ชม
เวลาเย็นกลับจากโรงเรียนก็ต้องร้อยดอกไม้ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี อ่าว
หญิงของข้าทูลฯเจ้าถูกทูลฯผู้ใหญ่จัดแจงให้ทำการสมรส ตั้งข้าทูลฯได้
พูดแล้วว่า อ่าวหญิงแปลคนอยู่ในโอรพาท ผู้ใหญ่ให้ทำอะไรก็ไม่กล้า
ขัดขึ้น เมื่อสมรสแล้วก็แยกออกมาอยู่กรุงหงษา ตั้งตั้งข้างเสด็จข้าทูลฯ
คนเดียว ผู้ฝึกทหารไว้เห็นพระจะไม่เคยจากกัน จึงได้ขออนุญาต
จากเจ้ายา เจ้ายา ไปเรียนวิชาพยาบาลที่โรงพยาบาล แลศกอร์มิก
เวลานั้นองกรโรงพยาบาลตั้งโรงเรียนพยาบาลขึ้นใหม่ ๆ เจ้ายา เจ้ายา
ทั้งพระราชาชายก็เห็นดี ข้าทูลฯจึงไปเรียนวิชาพยาบาลที่นั่นจนจบ
ในขณะที่กำลังเรียนอยู่เจ้าเมืองฝ่ายโง่งม่งเสด็จ เชียงโง่ง **พระวิภาดา**
เรอกรมพระสุทธาสนินาถ แลสมเด็จพระหญิงน้อย (เจ้าพิภกรมขุนผู้
ทองเชลยชิตียนารี) พระองค์เจ้าอภัยกันตรีปรา พระองค์เจ้าเทวดี
พระราชาชายให้ข้าทูลฯเจ้าลาโรงพยาบาลมาอยู่รับใช้ชีวิตคราว สำหรับ
ตามเสด็จเวลาทรงม้าประพาศตามที่ตั้งต่าง ๆ จนเสด็จกลับแล้ว
ข้าทูลฯจึงกลับไปเรียนต่อ

เมื่อเรียนอยู่ปีสุดท้ายจนจะจบหลักสูตร เจ้ายาเริ่มป่วยกะ-

เสาะหาและตัวยวรวรรณโรค แต่ยังคงสู้ในดินสอหินได้ พอข้าพเจ้าสอบ
ได้จบหลักสูตรแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ เจ้าย่าก็ถึงปวดยศนัก ต้อง
อยู่พยาบาลเจ้าย่าตลอดเวลาจนถึงก่ามสิ้น เมื่อวันเพ็ญ ๒๕ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๗๒ การที่ข้าพเจ้าได้เรียนวิชาพยาบาลนั้น มีผู้ใหญ่เห็น
คุณค่าอันมาก พระราชชายาตรีศรีราชเจ้าว่า ปณิธานของเจ้านี่
เห็นเจ้าพเจ้ารักษาพยาบาลได้ดีเช่นนี้

ก่อนเจ้าย่า (**แม่เจ้าจามเทวี**) เจ็บหนัก ได้ย้ายจากเตียงหลวง
ไปอยู่บ้านเจ้าพ่อ ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ ๆ อยู่ลึกห่างก่นในร่องแม่ไม้
ปิง คือคุ้มวงษ์ชดวัน ที่เจ้าพ่ออยู่เดี่ยวนี้
คนทั้งเมืองเรียกว่ำคุ้ม หล้ายกหน้า หมก
ถึงถึงทรงช้างแม่ไม้ปิง หรือ “วังช้างไม้หิน”
เมื่อเจ้าย่าสิ้นแล้วได้เชิญศพกลับไปคุ้มหลวง
มีรถลากอุณทุก ๆ ๗ วัน จนกว่าถึงก่ามหมด
การพระราชทานเพลิง ในงาน ๗ วัน
ทุก ๆ ครึ่งมีเจ้าชาย จักรสารการ มหิง พ่อคำ
มาในรถอย่างคับคั่ง งานพิธีเริ่มตั้งแต่วเวลา
๑๖.๓๐ น. เมื่อเสร็จงานก็มีการเลี้ยง
อาหารเย็น กลางคืนมีสวดพระอภิธรรมไป
จน ๒๕.๐๐ น.

เนื่องจากกรมแพทย์เมืองที่ข้าพเจ้าได้
เริ่มตั้งแคบกับ **คุณปฐม ครุเสณี** ซึ่งขึ้น
ไปรับราชการในตำแหน่งนายช่างผู้ช่วย
กรมทางที่เชียงใหม่ ประกอบกับอ่าวผู้
ชายของข้าพเจ้าคนหนึ่ง (**เจ้าพงษ์อินทร์**)
กลับมาจากอังกฤษใหม่ ๆ ก็มีการไปภพ
สู่กันระหว่างคุณปฐมกับอ่าวของข้าพเจ้า

แลภพรับประทานข้าวด้วยกันเสมอ ข้าพเจ้าในฐานะเจ้าของบ้านคน
หนึ่งก็รับเรื่องเลี้ยงดู เมื่อพบกับเมื่อยความสนิทสนมก็ยกกิ่นแม่ไม้กับ

งานแปลงศพเจ้าย่า ได้มีการแห่ศพจากคุ้มหลวงไปที่เมรุวัด
สวนดอก ราษฎรทั้งเมืองได้เฝ้าศพตามศพอ่างแม่ไม้ชนิด ไนคุ้ม
หลวงซึ่งแม่ไม้ที่กว้างใหญ่ไพศาล ศพเมียบดเมียบดขัดคอยตามศพ
“แม่เจ้า” แสดงให้เห็นได้ว่าราษฎรเคารพรักใคร่เพียงใด เมื่อ
เชิญศพขึ้นเขารถแล้ว พวกราชฎอแย่งสายเชือกลาก คนที่ไปได้
ลากก็เดินตาม สองฟากถนนคนแม่ไม้ชนิด พวกรเจ้าชาย ณ เชียง
ใหม่ เดินตามศพบกัสมรถ ที่แม่ไม้ก็ไปคอยอยู่ที่เมรุ เมื่อถึงที่เมรุ

เวียนสรวบแล้ว เชิญศพขึ้นแท่นเมรุ ตั้งศพไว้ที่นั่น ๗ วัน มีงาน
กินอย่างมหาพิหาร เป็นมโหฬาร กลางคืนมีภาพยนตร์ มีวิทยุขอมอยู่
มีประโคมฆ้อง จักรต่าง ๆ ไปออกวังหลายของอย่างกับงานวัด
บรรดาเจ้าชายข้าราชการตลอดจนพ่อค้าคฤหบดี และราษฎร ไปอยู่
ที่งานกินแหม่นถึงกลางคืนกลางคืน เจ้าย่า (เจ้าจางวี) ได้รับพระราช
ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้น ๔ จตุตถจุลจอมเกล้า พระราช
ทานพิเศษครั้งที่ ๔๑ ณ ห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
เมื่อวันที่ ๙ มกราคม รัตนโกสินทรศก (ร.ศ.) ๑๒๐* เมื่อถึงวัน
พระราชทานเพลิง **สมเด็จพระเจ้าพิริยภมรพระนครสวรรค์วรพินิต** ทรง
ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และ**กรมพระกำแพง
เพชรอัครโยธิน** ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
ได้เสด็จในงานพระราชทานเพลิงศพ และได้ทรงบำเพ็ญพระกุศล
ประทานในงานศพนี้ด้วย

ชีวิตรักและอุปสรรค

เมื่อเสด็จกรมเจ้าฟ้าแล้วต่างก็แยกย้ายกันออกจากคุ้มหลวง
เจ้าปู่ย้ายไปอยู่คุ้มแจ้งทั่ววันอยู่ทางถนนไปห้วยแก้ว เป็นที่สร้างใหม่
ตั้งเสรีจักร่อนหน้าเจ้าฟ้าเป็นเล็กน้อย เจ้าพ่อไปอยู่คุ้มวงศ์ถ้วน คง
เหลือแต่เจ้าฟ้าที่ยังคงอยู่ที่คุ้มหลวง ส่วนตัวข้าพเจ้าตอนนั้นก็ยังคง
อยู่ที่คุ้มหลวงกับเจ้าฟ้า รู้สึกเวียนเหงาพิกล แต่ก่อนเมื่อก่อนที่คุ้มหลวง
เป็นที่ศรีวิกรม์ผู้คนคึกคัก มากโตจนความเวียนเข้าข้าพเจ้าเคยอยู่บ้าน
ไม่ติด เทียวจัดอยู่ที่พักหนึ่ง ใครชวนไปเที่ยวที่ไหนเจ้าฟ้าไปทั้งนั้น
กลางคืนมีเสียงฆ้องบ้านที่ตมสมอ คุ้งปลื้มกับข้าพเจ้าคบกันเสมอ
ตามงานเลี้ยง เพราะมีพวกพ้องเห็นๆหน้ากันเพียงกลุ่มเดียว
เมื่อยเม้านกันเลี้ยง บางทีก็ไปเที่ยวน้ำตกจอมทอง การก่อสร้าง
ทางหลวงเชียงใหม่-จอมทองเพิ่งเสร็จ กลางคืนเมื่อมีธำมรงค์
กระต่ายจะออกกริ่งนำหน้ารถยนต์ตามแสงไฟ บางทีเรากินข้าวเย็น
เสร็จ เคียงเมล็ดกัญชงกับอาหารเย็นเม็ดปวงทูนไม่ยิงกระต่ายทางสาย
จอมทอง

พอถึงฤดูสงกรานต์ ในวันที่ ๒๔ ธันวาคม Christmas Eve
ที่บ้าน Mr. A.L. Quenpel เชิญตึกแอมอร์ เต็มว่า เวลา ๒ ทุ่ม
พวกที่ได้รับเชิญทั้งไทยทั้งฝรั่งประมาณ ๓๐ คน ขึ้นรถยนต์ไป

*จากตำนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียง

เที่ยวร้องเพลง Serenade ตามบ้านหลังหนึ่งและบ้านคนที่รู้จักคุ้นเคย ตลอดคืน กลับถึงบ้านเมื่อสว่างแล้ว ผู้ชายคงจะแปลกใจที่ข้าพเจ้า เป็นหญิงสาวที่เที่ยวชนิดหัวทกกันชนิด ข้าพเจ้าไม่ได้ไปโดยลำพัง มีอาร์ดูชาย (เจ้าทงอินลอร์) ไปโหนไปด้วยกัน ผู้ใหญ่ท่ามกลางใจ ต่อมาอีกไม่นานอาร์ดูชายก็ต้องลงมาบริหารราชการที่กรุงเทพฯ ตอนนั้น ดูเจ้าปู่เจ้าย่าออกจะหวงข้าพเจ้า ไม่ให้ข้าพเจ้าเที่ยวมาก ว่าเล่นสาวใหญ่แล้ว แต่สุดท้ายแล้วข้าพเจ้าได้เกิดรักกันเสียแล้ว ในระหว่าง พวกเพื่อนก็เล่นที่รู้กันว่าไม่น่าจะมิดอะไรชนิดซึ้ง ถ้าเมื่อผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะจัดการสู่ขอตามประเพณี จนพูดถึงตระกูลฝ่ายชายก็ไม่ใช่ว่าคิดเล่นเหมือนชายผู้ดีมีตระกูลคนหนึ่ง

สรุปทั่วค

อย่างไรก็ตามก็มีได้เป็นไปตามที่คาดหมาย เมื่อข้าพเจ้า ได้รับทราบจากอาร์ดูหญิงซึ่งได้ขึ้นเหมายใหม่ในงานแรกเจ้าย่าว่า เรื่องคุณปู่รวมกับข้าพเจ้าก็มากแล้วจะไม่สำเร็จ เจ้าปู่ได้ตกลงกับเพื่อนรักของท่านที่กรุงเทพฯ ว่า ยอมยกข้าพเจ้าให้กับลูกชายของเพื่อน เวลาที่มันกำลังศึกษาอยู่ที่ประเทศเยอรมันจนจบจากชั้นมหาวิทยาลัย ข้าพเจ้าได้ติดเกี่ยวกับตลกสิ่งแฉ่งแฉ่งเพราะไม่ทราบเรื่องไม่ก่อน ผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ตกลงกันเอง เมื่อเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าก็ต้องต่อสู้จนถึงที่สุด ดังที่พูดแล้วว่าข้าพเจ้าไม่เคยบารงกลัวต่อสิ่งใด ๆ และมีนิสัยคือสิ่ง ข้าพเจ้าจึงได้ไปหาเจ้าพ่อบอกว่า คุณปู่รวมกับข้าพเจ้าได้รักกันเสียแล้ว ขอเจ้าพ่อให้ผู้ใหญ่สู่ขอตามประเพณี ขอเจ้าพ่อไปบอกเจ้าปู่เสียด้วย เจ้าพ่อก็ว่า รู้ว่าเรื่องน่าจะไม่วุ่นวาย ก็ไปหาเจ้าปู่ตามที่ข้าพเจ้าบอก เมื่อเจ้าปู่ทราบกับออกปฏิเสธก็เห็นว่าได้ตกลงกับเพื่อนท่านเสียแล้ว แลได้เรียกตัวข้าพเจ้าไปพักอยู่ที่วังแม่จันทรี (ณ ที่นั้นชื่อแม่จันทรีนั้น แก้วภายหลัง) เพื่อจะไม่ให้ได้พบกัน

ขณะนั้นเจ้าคุณบิดาคุณปู่รวมได้ขึ้นไม่เยี่ยงลูกชายที่เสียใหม่ เรื่องก็ถือจะฉ่อนที่กรุงเทพฯ แลเสียงใหม่ที่ว่าเจ้าคุณขึ้นไปสู่ขอข้าพเจ้า เวลานั้นเป็นเวลาที่เราชาชยาแลคืออยู่กรุงเทพฯ ประทับที่วังกรมพระกำแพงเพชร ทรงทราบเรื่องข้าพเจ้าซึ่งเจ้าปู่ได้ตกลงกับทางเพื่อนของท่าน โดยคุณหญิงมารยาเตือนเจ้าปู่ได้มาเฝ้าแลพูดเล่า เรื่องที่ได้ตกลงกับเจ้าปู่ไว้แล้ว แลพูดชกท่านว่าของนั้นแล้วจะได้ อะไรบ้าง ลูกชายจะกลับจากนอกแล้ว ๆ นั้นแล้วจะได้สืบของของนั้นไว้

ในวันเดียวกันนั้นเอง อาร์ตูซายของข้าพเจ้าก็ไม่เฝ้าในเขตแดน
พูดว่าได้ทราบว่าคุณมีพิธีขึ้นโบสถ์ในวันเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้กับคุณปฐม
ท่านเดียวกับพระพลากับสิ่งว่าอะไรก็ตาม ทางนั้นก็จะขอทานก็
จะพอนั้น เรื่องกำลังแปลนมาอยู่ ฝ่ายทางลูกชายของเพื่อนเจ้าปู่ได้
โทรเลขมาทักพ่อแม่ของอนุญาติแต่งงานกับแม่หม่มที่เมืองนอก พ่อแม่
ไม่ยอม แต่ไม่เฝ้าในการลระก่าพเพเพื่อขอให้ได้ลูกลูกกลับโดยด่วน
ในการไม่เฝ้าจึงยอมเพราะเขากำลังจะได้คืออกเตอ์อยู่แล้ว อาร์-
ตูซายเขียนส่งข่าวถึงข้าพเจ้า เมื่อเจ้าคุณมีคาคุณปฐมขึ้นไปถึงเรื่อง
กำลังอุลเวง ท่านไม่ได้จัดการอย่างไรแปลนแต่ไม่ยอมเจ้าปู่เลย ๆ
เจ้าคุณไปอยู่เขียนใหม่ได้คือเดอเน่ไม่ก็กลับ

ฝ่ายข้าพเจ้ามีความยึดอัดแปลนกำลัง คิดจิตใจดีคิดว่าไม่
ยอมแต่งงานกับคนที่เจ้าปู่จัดแจงให้ แปลนเอ็นซาค ทั้งไม่เคยรู้จักเขา
มาก่อน ข้าพเจ้าไม่เฝ้าก็ได้เจ้าปู่ท่านกับตัว ข้าพเจ้าตกลงใจ
ว่าเป็นตายอย่างไรจะต้องพูดกับคุณปฐมให้แน่นอน ตามดูว่าจะ
เป็นอย่างไรหรือว่าจะรักข้าพเจ้าต่อไปขอให้พูดกันโดยตรง ๆ เป็น
วังหนึ่งข้าพเจ้าหาทางเขียนไปพบเรื่องไม่ได้ และตอบว่าไม่มีการ
เป็นอันแปลนแปลนเอ็นซาค จะพยายามจนถึงที่สุด แลตอบว่าจะย้าย
จากโบเมืองเขียนใหม่ไปอยู่ที่ทับคือทางโบเขียนดาวซึ่งกำลังก่อสร้าง
อยู่เวลานั้น ข้าพเจ้าบอกให้เธอไปให้สบายไม่ต้องวิตกถึงข้าพเจ้า
อย่างไรข้าพเจ้าก็ไม่ยอมเปลี่ยนใจ พูดกันเข้าใจแล้วข้าพเจ้าก็กลับ

พูดถึงตัวเธอแต่โดยครึ่งใหญ่ ถูกพระเอใจจะเอาอะไรจะ
ทำอะไรก็ได้ดังใจทุกอย่างไม่มีใครขัดใจ ข้าพเจ้าเองก็เช่นกัน เมื่อ
ถูกขัดใจดังนี้ จึงต่างก็มูมมาแต่จะเอาตนช่วยกัน จึงกลายเป็น
เรื่องใหญ่ คนที่บักกับเมืองรู้เรื่องทั้งหมด พวกหัวเมืองอื่น ๆ
เห็นสหว่าแปลนว่าเรื่องแปลนใหม่แล้ว ก่อนที่จะเกิดเรื่องกับข้าพเจ้า
พระราชชายาไปสร้างวังใหม่อยู่ที่บ้านนอกเดิม ดลเข้าวังใหม่ได้
ได้ให้คุณปฐมคิดตนเข้าใหม่ กำลังแปลนคนโปรด มีรับสั่งให้ไป
เฝ้าอยู่บ่อย ๆ และได้ถามว่าแปลนลูกเต้าเหล่าใคร **ซึ่งเจ้าทิพวัน**
ญาติผู้ใหญ่ของข้าพเจ้าอีกคนหนึ่งแปลนชายา**พระองค์เจ้าบรรลพ**
พระโอรสในการมพระนคร เมื่อก่อนอยู่ด้วยเวลานั้น รู้จักแต่เห็น
คุณปฐมมาแต่เด็ก ๆ จึงทราบพูดกับท่านว่าแปลนลูกพระยาพิชิตธม
ศรีและคุณหญิงจำเริญ ท่านทรงคุ้นเคยกับคุณแม่ตั้งแต่วัยอยู่ในพระ
บรมหาราชวังมาแล้ว คุณแม่แปลนข้าพเจ้าของสมเด็จพระที่นั่งพิชิต
เมื่อเกิดมีเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ กับข้าพเจ้า ท่านจึงไม่ทรงรังเกียจ

ส่วนเรื่องของเรา ต่อมาเจ้าปู่ทราบความว่าลูกชายของเพื่อน

ขอแต่งงานกับแหล่เอง ท่านจดหมายไปตามแต่ชื่อของท่าน ก็ได้รับ
ตอบปฏิเสธจนแลยังมีบอกตอบกลับมาว่า ลูกชายได้มาถึงกรุงเทพฯแล้ว
แลได้ไปมีขลุ่ยทาบแหล่เองชาย เพื่อขอให้ทรงโปรดพระบุตรจัดการแต่งงาน
บุตรกระหม่อมชายทรงรับแล้วแลจะได้พาตัวขึ้นไปเชียงใหม่เพื่อทำ
การหมั้น กำหนดเวลาการเดินทางเมื่อใดจะโทรเลขบอก เจ้าปู่ได้ให้
จดหมายแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าปฏิเสธทันทีว่าไม่ยอมเป็นอันขาด
ตามธรรมเนียมความจำเป็นของท่านอย่างใดมีแต่คนอนุโลมตาม ไม่มี
ใครเลยที่จะซัดซิ่นความจำเป็นของเจ้าผู้ครองนครผู้ทรงอำนาจเหนือ
คนทั้งหมัดในนครเชียงใหม่ ข้าพเจ้าถูกกริ้วอย่างหนักซึ่งก็ตกแก่
พี่น้องคนทั้งนี้ ยิ่งแถมถูกกล่าวหาเสียด้วย ข้าพเจ้าเป็นคนสุจริต
ตั้งดี มีงานหมั้นอันมีอยู่ ท่านบอกกล่าวว่าเลี้ยงข้าพเจ้าไม่ได้ถ้า
ข้าพเจ้าหัวดีหรือรับเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็เสียหายาก เมื่อเจ้าปู่พูดอย่างนี้
แทนที่ข้าพเจ้าจะขอประทานโทษ ข้าพเจ้ากลับขอไปจากคุ้มแม่จ๋ม
หัวดีไม่พาเจ้าพ่อที่ข้าพเจ้าไม่พาเจ้าพ่อกับคุ้มหลวงเห็นว่ามีประโยชน์
ท่านก็จะพาว่าพาครอบครัวต่าง ๆ นานา แลจะนำโลมให้ข้าพเจ้าใจอ่อน
ยินยอมตามใจเจ้าปู่

ข้าพเจ้าเวลานั้นอยู่กับช่างตมกัน ไกร ๆ ก็เอาไม่อยู่
เพราะได้ก้าวแล้วจะก้าวต่อไปไม่ยอมถอย นึกว่าไปตายเอาดาบหน้า
เจ้าพ่อไม่สู้จะทำอะไร พ่ข้าพเจ้าไปมีภรรยาชรายที่คำทอนักแถม
ท่านมีรับสั่งกับเจ้าพ่อว่า "เด็กคนนี้อวไม่ยอมเกี่ยวข้อง เพราะปู่
เคยหวงแถมก็คิดนึก" แลตรัสกับข้าพเจ้าว่าให้อยู่กับเจ้าพ่อไปก่อน
ให้เรื่องเงียบสักพักหนึ่งจะพูดไปสารพระก่าแห่งให้ทรงจัดการตามแต่ให้
แต่ขออย่าให้ท่านเกี่ยวข้องด้วยเลย เรื่องที่เจ้าปู่ได้ไปตกลงทาง
กรุงเทพฯ เจ้าปู่ไม่เคยพูดให้ท่านทราบ ท่านจึงได้มีปฏิญาณไว้ว่า
ท่านจะไม่ยุ่งเกี่ยวในเรื่องส่วนตัวใคร เมื่อเจ้าปู่ท่านไม่ยอมให้เรา
แต่งงานกันเช่นนี้ ไม่มีญาติผู้ใหญ่คนใดกล้าเข้ามาช่วยถกเถียงเกี่ยวเรื่อง
ข้าพเจ้าก็ต้องต่อสู้ด้วยตัวเองตลอดมา เราสองคนก็บรรลุนิติภาวะ
แล้วจะจดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมายก็ได้

เมื่อข้าพเจ้าพูดกับเจ้าพิภวันดังนั้น เจ้าพิภวันก็วิตกแสร
ร้อนใจแปลกก่าถึงเพราะรู้นิสัยของข้าพเจ้าว่าทำจริง จึงได้เขียน
จดหมายถึงเจ้าคุณ ขอให้ห้ามปรามคุณประมวว่าอย่าให้มีเหตุ
ใด ๆ เกิดขึ้นได้ ขอให้อดใจรอจนกว่าจะถึงโอกาสที่จะได้พบแม่จ๋มให้
ดีงามเช่นเกียรติ ถ้าเมื่อตั้งต้นแถมตั้งใจแล้ว ผู้ใหญ่ต่อสู้ใหญ่จะ
ต้องมันตั้งกันตลอดไป ที่ไหนจะสมัครสมกันกันได้ เจ้าคุณจึงได้
จดหมายถึงขอว่าไม่ให้พาข้าพเจ้าไปอยู่ด้วยเลย ๆ ตอนนั้นว่าไม่ให้

นึกถึงเกียรติยศเกียรติศักดิ์ของลูกผู้ชายที่เบียดมาเป็นลูกผู้ดีมีสกุล และได้บรมฉกด้วยดี ขออย่าได้ทำความเสื่อมเสียให้แก่หญิงที่ตัวรัก ถ้าหากมีเหตุเช่นนี้เกิดขึ้น พ่อ แม่ จะเสียใจมาก อีกประการหนึ่ง เจ้าปู่มีอำนาจรกรากดี ถ้าเขียนหนังสือลงนามแล้ว ลงนามหมายที่จะยกให้ เราจึงต้องรักไป ส่วนการย้ายถิ่น **พระยาเสถียรธาดาภิเษก** ซึ่งเป็นนายช่างเอกกรมทางจะให้ย้ายอยู่กรมไปอยู่เพียงราย **พระยาสารทศตรีศิริลักษณ์** ผู้บังคับบัญชาว่าใกล้กันแล้ว จึงให้ย้ายไปอยู่ตรงกลาง ส่วนเจ้าคุณพ่อก็ไม่ได้ไปเฝ้าในกรมพระกำแพงเพชร ในกรมตรีส่วนเจ้าคุณไม่ต้องวิตก ย้ายไปพอให้เรื่องสงบเสียก็ เจ้าคุณทราบพูดว่า เรื่องนี้เรื่องมอบถวายไม่ได้ฝ่าพระบาททรงนำพระสุวาทิตตลอด ใน

กรมรับปาก เจ้าคุณกับเจ้าจอมมารดาของในกรมพระกำแพงเพชร นั้น เกี่ยวพันประญาติกัน

เมื่อได้กำหนดการเดินทางจาก เชียงใหม่ **สโมสรนาวิก** (แปล สโมสรข้าราชการเวลาถึง) ได้มีการเลี้ยงส่งอยู่ตรงหน้า นาย ณ เชียงใหม่ ไม่มีใครกล้าไปในงานเลี้ยงนั้น แต่ทุกคนยืนดื่มส่วนเสียบในสวนเลี้ยงนั้นด้วย ในวันขึ้นรถไป ข้าพเจ้าไม่ได้ไปส่งที่สถานี พวกเพื่อน ๆ ได้มาเยี่ยมข้าพเจ้าที่เรือนพัก (Nurses Home) ตอนค่ำเล่าว่า ในคืนที่เลี้ยงอยู่ตรงหน้าได้กล่าวคำอำลาและขอใจเพื่อนฝูงจบลงด้วยการพูดว่า หวังใจว่าจะได้กลับขึ้นมารับราชการที่ เชียงใหม่อีก ได้รับการปรบมือกราวใหญ่เหมือนจะรับ

รองคำพูดนั้น ในภายหลังก็เป็นความจริงเช่นนั้น

เมื่อเธอไปแล้ว ข้าพเจ้ายังคงทำงานอยู่ที่โรงพยาบาล วันหนึ่งได้รับโทรเลขแปลภาษาอังกฤษว่าจะมาถึงเชียงใหม่ในวันจันทร์ โปรดเตรียมตัวจะพยานอย่างเต็มที่ที่สุดที่จะช่วย เช่น เชื้อลูกชายของเธอนั้นเจ้าปู่เจ้าโอรสของข้าพเจ้าส่งลงหน้าเช่นนี้เพราะเราคิดต่อกันแล้ว เขาก็รู้เรื่องข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็รู้เรื่องเรา ได้จดหมายตามความสมัครใจแล้วพูดกับอย่างตรงไปตรงมา เราไม่รู้จักเรา ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักเรา เราไม่เคยพบเห็นกันมากนักเลย ดูเหมือนเขาเกิดเมืองนอกแล้วโตเมืองนอกเสียเข้าไป เรื่องนี้ผู้ใหญ่จัดขึ้นทั้งนั้น เพราะอยากจะทำ

ความโมศรีให้แน่นอนเป็น จึงอยากจะให้ลูกหลานได้แต่งงานกับ
ข้าพเจ้าเป็นคนชนิดที่ว่าเกิด กล้าขัดความประสงค์เจ้าปู่ เรือมันจึง
โคงตั้งไปทั่วบ้านทั่วเมือง

เมื่อครอบครัวของซา ซึ่งมีเจ้าคุณพ่อ คุณหญิง บิดา มารดา
พี่ชาย พี่สะใภ้ ซึ่งชอบพอกับข้าพเจ้ามาก ขึ้นมาถึงเชียงใหม่ เจ้า
ปู่จัดให้พักที่คุ้มหลวง ตอนเย็นเจ้าปู่จะมีเสียง สั่งให้ข้าพเจ้าไป
ข้าพเจ้าไม่กล้าปฏิเสธ ตอนนั้นก็รีบปากไปเรื่อยเรื่อย เมื่อข้าพเจ้า
ออกเวรย่ำค่ำรีบกินเสียให้เสร็จ พอออกจากโรงพยาบาลเดินไปหรถ
ยนต์ด้ายแตรมากแต่ไกลแถมใจว่าแตรรถที่เล่นกับ ข้าพเจ้าวิ่งเข้าตึก
พักไปแตรหลบเสียที่ห้องน้ำ สั่งเพื่อน ๆ ที่พักให้บอกว่าจะห้ามไปไหน
คนกับวิ่งกลับไป ข้าพเจ้ารู้ว่าการเดินแตรที่นั่นแถมได้ตัวข้าพเจ้า
ไปก็เท่ากับเดินแตรประกาศหมั้น อย่างน้อยเจ้าคุณพ่อจะไม่เมตตาขึ้น
ยืนกล่าวสุนทรพจน์และประกาศหมั้น ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรเมื่อไป
ติดกับเข้าเช่นนั้น การเสียมีเจ้าชายผู้ใหญ่ในสกุล ณ เชียงใหม่ ทั้ง
เจ้าพ่อของข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าทราบในวันรุ่งขึ้นว่า เจ้าปู่จะให้ไป
ตามข้าพเจ้าที่โรงพยาบาลแล้วว่าจะพาข้าพเจ้าออกไปดูหนึ่ง ผู้ใหญ่คนที่
ไปตามข้าพเจ้าบอกว่าจะไม่ไป คงจะหลบซ่อนตามโรงพยาบาลนั้นเอง

ต่อมาข้าพเจ้าได้พบกับเขาครึ่งหนึ่งเมื่อเราได้ไปเยี่ยมโรง
พยาบาลกับเจ้าคุณพ่อ ในฐานะแขกผู้มีเกียรติ เมื่อเรากลับ
กรุงเทพฯแล้วเรื่องก็เงียบหายเลยไป ตั้งแต่ข้าพเจ้าไปจากคุ้ม
แจ้งที่วันครึ่งนั้นจนกระทั่งเจ้าคุณพ่อกลับมาเชียงใหม่จะเขากลับ
ข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ไปให้เจ้าปู่พบหน้าเลย

ชีวิตสมรส

ประมาณ ๖ เดือนภายหลัง เจ้าพ่อมีกิจต้องเลิกกรุงเทพฯ ฯ
เมื่อก่อนจะมาพระราชธาตารับสิ่งกับเจ้าพ่อว่า ถ้าเมื่อท่านเจ้าคุณ
บิดาคุณปฐมไปหาพูดขอข้าพเจ้าก็ให้ยอมตกลง เมื่อหาฤกษ์ดีให้
ขึ้นไปหมั้นจะเขียนชูลงในกรมกำแพงเพชรให้ทรงเป็นพระธิดาให้
เมื่อเจ้าพ่อมาถึงกรุงเทพฯแล้ว เจ้าคุณก็ได้ไปหาแม่พูดจาต่อข้าพเจ้า
เจ้าพ่อก็ตกลง เมื่อกลับจากกรุงเทพฯ เจ้าพ่อได้ไปเป็นเจ้าปู่และพูด
ให้ทราบตามสหกรณ์ เจ้าปู่ก็ยินยอม พอได้ฤกษ์คุณแม่ก็พูดปฐม
ได้ขึ้นไปหมั้นข้าพเจ้าที่เชียงใหม่ แลได้ไปเป็นพระราชธิดาที่แม่มี
ท่ามธุตกับคุณแม่ว่า เขาก็เห็นแก่หน้าไม่กล้ารักใคร่ คุณหญิงจะเอา
ให้อู่หรือ

เมื่อสุดแค้นกลับจากเฝ้าพระราชาเยาแก้วก็ได้ไปเฝ้าเจ้าผู้
ท่านก็รับรองอย่างดี เมื่อเสร็จการพินิจสุดแค้นก็ได้กลับกรุงเทพฯ เจ้า
บุบเกิดเป็นสุขข้าพเจ้าชื่นชม สวรรคตแล้วไม่รับข้าพเจ้า ตอนเฝ้าข้าพเจ้าไม่
จัด เมื่อไปหากัน ๆ บอกว่าจะต้องการอะไรให้จัดหาไปแล้วท่านจะ
จ่ายเงินให้ ส่วนเครื่องใช้แล้วเมื่อล้าที่หาที่เรียงใหม่ไม่ได้ไปหากเอา
ที่กรุงเทพฯ พอได้ฤกษ์ตั้งงาน เจ้าผู้เขียนจดหมายถวายในกรม
พระกำแพงเพชร เมื่อเขียนเสร็จก็ให้ข้าพเจ้าอ่าน มอบกับเจ้าพ่อซึ่ง
จะเป็นผู้นำข้าพเจ้าลงมากรุงเทพฯ ให้นำถวายในกรม โจความตาม
จดหมายของฝากถึงข้าพเจ้าและขอให้ทรงตอบแต่งตั้ง แล้วท่านแม่แล้ว
จะได้คืนห่วงโม่ตัวข้าพเจ้า และได้เขียนแจ้งอาร์ผู้หญิงอาร์ผู้ชายของ
ข้าพเจ้าที่อยู่กรุงเทพฯ ให้เป็นธุระให้หาข้าวของเครื่องใช้ให้ทุกอย่าง
แล้วเจ้าผู้จัดเครื่องทองให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เขียนหมากทองคำ
รับน้ำทองคำ ที่กรุงเทพฯ ทองคำและเครื่องนาถอีก ๑ ชุด เครื่องเพชร
ต่างตัวอีก ๑ หีบ เจ้าผู้ก็ได้ให้เขียนหมากทองคำมาข้าพเจ้า ๑ สำหรับ

เมื่อของพร้อมเสร็จก็ได้ลงมากรุงเทพฯ ในเดือนมีนาคม
พระราชาชายทรงมีพระโอรสเสวยในกรมกำแพงเพชรให้ทรงทราบ
รอดถึงสถานี่หัวลำโพงมีคนมากคอยรับอยู่พร้อมเพรียง อาร์ของ
ข้าพเจ้ายังมีอาการเจ็บป่วยแต่งานติดมือไปที่สถานี่ตั้งอีก เพื่อจะนำไป
แจกตามรายชื่อ เจ้าเสวกำญาติของข้าพเจ้าซึ่งแปลหม่อมของใน
กรมพระกำแพงเพชรได้มาวันเอาตัวข้าพเจ้าที่สถานี่รถไฟไปอยู่ที่วัง
ในกรมพระกำแพงเพชร ส่วนเจ้าพ่อไปพักกับน้อง ๆ ของท่าน
ในระหว่างนั้นก็จัดหาเสื้อผ้าของเครื่องใช้ในการจะออกเรือน และเตรียม
เมื่อล้าสำหรับเจ้าพิธี พอถึงฤกษ์ ณ วันที่ ๒๗ เมษายน ๒๒๗๕
เป็นวันมงคล (ยังใช้ที่กรมเก่าอยู่ คืออยู่วันที่ ๑ เดือนเมษายน เป็น
วันขึ้นปีใหม่) ได้เข้าพิธีสมรสที่วังในกรมพระกำแพงเพชร **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์** ทรงสวม
มงคลแลหลังน้ำสังข์แก่พระองค์แรก

เรื่องของเราแบ่งที่เรื่องลือกันอย่างใหญ่โตเหลือเกิน จน
กระทั่งเสด็จในกรมพระกำแพงเพชรตรีเสด็จในประชุมสภาอภิ
รัฐมนตรีต่อหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ **สมเด็จพระ
พระยาดำรง** ตรัสกับในกรมพระกำแพงเพชรว่าให้ในกรมพระกำแพง
เพชรจัดการแต่งเสียบ ตั้งนั้นเราจึงเป็นเจ้าป่าวเจ้าสาวที่
ใคร ๆ สนใจแลออกเห็นตัว เมื่อกำลังอยู่ในพิธีหลังน้ำอยู่ **พระ
วรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรเดช** ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงกลาโหมเสด็จเข้ามาหลังน้ำรับสั่งว่า ให้หยุดหน้าดูที่

ข้าพเจ้าก็เลยหน้าดำด้วยให้ทอดพระเนตร เมื่อเสร็จพิธีแล้วเสด็จในกรมพระกำแพงเพชรอัครสุทนต์ **พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประภาภาทิปิธินุมาล** เพื่อถวายดอกไม้ธูปเทียน เสด็จในกรมพระประทานพระโอวาทตอนหนึ่งรับสั่งว่า ผู้ชายเขามีงานหนัก ผู้หญิงต้องแม่แม่เรือนที่ดี กว่าจะได้กับเข่าลำบาก จงถนอมหัวใจซึ่งกันและกัน แล้วประทานของขวัญแก่ให้เพื่อนเจ้าสาวกับปลัดการแม่ผู้พาคิดเจ้าไปส่งยังบ้านเจ้าบัว ประทานรถยนต์ที่ที่นั่งให้หนึ่งไป เวลา ๒๐.๐๐ น. มีดินเนอร์ที่ไฮเต็ลพญาไท เมื่อเสร็จดินเนอร์ เสด็จในกรมพระกำแพงเพชรทรงเยี่ยมเชษฐาเจ้าชายภาณุวงศ์ที่ในตึกโถงของไฮเต็ลที่ทรงจัดไว้มีวงเต้น เนื่องจากรับสั่งด้วย (ข้าพเจ้าจำชื่อไม่ได้)

ในวันรุ่งขึ้นไปไหว้เจ้าชายและท่านผู้ใหญ่ที่นับถือ เมื่อไปไหว้ **สมเด็จพระมหาพรยาตารราชา**

ภาพ ได้ประทานพระโอวาท ตอนท้ายว่าให้สำนึกว่าเกิดมาในตระกูลผู้ดีทั้งสองฝ่าย ท่านหญิงเจ้านายวิจรรดิศ พอเห็นก็ชี้เรียกข้าพเจ้าว่า "นิคอีโต้" ชื่อเล่นข้าพเจ้าผู้ใหญ่เรียกกันว่าได้สมเด็จพระมหาพรยาตารราชาเจ้านายที่วังนั้น เรียกข้าพเจ้าว่าโต้ที่นั่น ข้าพเจ้าคุ้นเคยที่วังนั้นมาก เคยเห็นข้าพเจ้ามาแต่เด็ก ๆ ท่านหญิงรับสั่งว่า "เสด็จพ่อทรงดีนมากที่อยู่นี้ได้แต่งงานกับ" ข้าพเจ้าแลครอบครัวก็ยังคงไปเสด็จสมเด็จพระมหาเจ้านายวิจรรดิศ อยู่ต่อมาแม่ประจำ ลูกหลานจึงเป็น เพื่อนสนิทกัน

เมื่อเสร็จไหว้ท่านผู้ใหญ่ที่กรุงเก่า แล้วได้ขึ้นไปไหว้เจ้านายญาติที่วังใหม่ที่เชียงใหม่ แลได้ไปไหว้ **พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าทศศิริวงศ์** ซึ่งดำรงตำแหน่งมณฑลเทศาภิบาล มณฑลพายัพที่ประทับที่เชียงใหม่ ในวันที่ไม่ไปไหว้พระองค์เจ้าบัวบรรดชนนั้น ท่านรับสั่งว่า ขอตามเสด็จน้อยว่าไปพบกันที่ไหน ต้องเล่าถวายตั้งแต่นั้นจนจบ ท่านยิ้มแสดทรงยิ้มที่ข้าพเจ้าว่า เด็กคนนี้แก่จนแก่เสีย ๆ

เมื่อเสร็จสิ้นเสด็จมายังกรุงเก่าพร้อมข้าพเจ้าของดินสางต่อไป ๆ จึงหัดละเวลา ซึ่งคุณปฐมไปรับราชการอยู่ที่นั่น ขณะนั้น**พระเพชรศิริ (เจ้าโท ณ ลำปาง)** รับราชการแม่เจ้าเมืองสงขลา ท่านแม่ญาติ

ผู้ใหญ่อะข้าพเจ้าและคุณป๋มด้วย ภรรยาท่านแม่ ณ สงขลา ทั้งสอง ท่านได้ให้ความรักและเอ็นดูข้าพเจ้าและคุณป๋มมาก ตกเย็นจะร้องเรียกมารับประทานข้าวที่จวนด้วยกัน แต่ไม่ยอมให้กินกับจนเด็กจนสิ้น ท่านแม่คนสวยสนุก สิ่งของที่สงขลาและเชียงใหม่ต่างกันมากนัก จะเกาะกุ่มกันใหญ่ high society เช่นกีฬาที่สโมสร ก็เลี้ยงกันใหญ่เหมือน ๆ แต่ข้าพเจ้ากับชอบชีวิตที่เรียบง่ายจน จังหวัดชุมพรมาก ทั้ง ๆ ที่อยู่กลางป่ากลางดง ชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่าจนชนิดแวดล้อมไปด้วยบรรดาชาวบ้าน ลูกน้อง คนงาน ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อข้าพเจ้าโดยสุดจิตใจ อาหารการกินก็ไปแสวงหามาได้จากธรรมชาติ แม่บ้าน เนื้อเค็มเนื้อแรมให้กินและกิน ความมีน้ำใจนี้หาได้ยากจากคนสมัยนี้ อยู่สงขลาได้ประมาณ ๖ เดือน วันหนึ่งมีโทรเลขไปถึงจากนายช่างเอก พระยาเสถียรธูปปางกิ่ง ตั้งให้ย้ายจากสงขลาไปชุมพรโดยไม่ให้มีการชักช้า (without delay) เมื่อได้รับโทรเลขเช่นนั้น เราสองคนกับคนใช้ทั้งนั้นคน จักกระโดดเดินทางจับรถไฟไปชุมพร ในวันนั้นมีรถด่วนพอดี ถึงชุมพรเวลา ๐๕.๐๐ น. มีนายช่างชาวสยามเขียนชื่อ บุติธรรมาคอบรับ นายช่างบุติธรรมาค สัญญาจ้างจะกลับไม่ออก เจ้าคุณเสถียรฯ เอาไปริมเสียบตั้งต้องตั้งย้ายกันทางโทรเลข นั้นจะไม่มีการการคนใดที่ส่งย้ายโดยทางโทรเลขโดยไม่ยอมให้ผ่อนผันอย่างการนี้สมัยข้าพเจ้า

ส่วนทหารบ้านสงขลา นั้น ได้สั่งให้แม่ของคุณป๋มซึ่งไปอยู่ด้วยสำหรับแม่อยู่ดูแลบ้านสองให้มารับข้าวของเครื่องเรือน เครื่องครัววันรุ่งขึ้นให้พร้อม เมื่อรับมอบภาระทางชุมพรเสร็จแล้วจะกลับมารับของสถานที่ตามผู้ภายหลัง ส่วนข้าพเจ้าไปชุมพรพร้อมคุณป๋มเพื่อไปอยู่กลางดงแล้วจะดูแลเครื่องเรือนไปบ้าง ไม่พักอยู่ในแรมรถไฟผ่านสักทุกวัน ๆ ละหลาย ๆ พัก เพราะชุมพรเป็นฤดูฝนเสียถึง ๘ เดือน

คุณป๋มต้องมารับงานที่ตำบลเสียบฉนวน ซึ่งห่างจากเมือง ๑๖ กิโลเมตร ทางลำน้ำตา เราจะต้องออกไปอยู่เสียบฉนวนทางลำน้ำก่อนจึงใช้แม่และเรียขลุ่ยที่สุด เมื่อรับงานเสร็จก็กลับสงขลา ข้าพเจ้าได้ลงทุนจัดหาเครื่องยาและเครื่องเคี่ยวไปจำนวนมาก และเตรียมอาหารแห้งไว้กินไม่กี่หลาย ๆ วัน โดยที่จะไม่ต้องการไปจ่ายตลาดบ่อย ๆ เมื่อไปอยู่ที่เสียบฉนวนแล้ว ต้องไปกินไฟของที่พัก บ้านที่อยู่เป็นป่าชั้ด และ หลังคามุงจาก พื้นปูกระดานต่าง ๆ แม้แต่ที่ทำงานก็ปลูกข้าวคราวอย่างเดียวกัน ต้องไปซ่อมหลังคา ทำห้องโถงแลคว่ำใหม่ เพราะอยู่กับคนและสัตว์ เวลาจะไม่สามที่คองไม้ที่อับปืดเพราะเหตุนี้

ยาวสูงและขุม ส่วนแม่ของคุดปรุมนั้นต้องส่งแม่กลับกรุงเทพฯ ฯ
ข้าพเจ้าส่งสารกลับคนแก่ เพราะอยู่ในป่าใช้ขุมหนักแบ่งช่วงเวลาเจ็บ
จะสามารถ

เมื่อตัดแปลงบ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าได้ให้ลูกพี่
จ้างทางพระบริเวณบ้านซึ่งรกและขุม ทำร่องปลูกผักสวนครัวขึ้น
และเอาฟางมาเลี้ยงกิ้งก่า คุณแม่ส่งของแห้งและเครื่องเค็มจาก
กรุงเทพฯ ไปให้เสมอ เวลานั้นห้องขอยของคุดปรุมน (คุดพจน
ณ ระนอง) เป็นช่างกลคุมรถดีเซลเดินรถสวนสายใต้ทุกอาทิตย์
เมื่อถึงขุมพรจะฝากของไว้กับสารวัตรรถจักรขุมพร ให้คนส่ง
หนังสือของกรมทางเอาไปส่งที่ ๆ พักพร้อมกันหนังสือราชการโดย
ใช้รถจักรยานเดินส่ง

ที่เขียนมานั้น หลังจากที่
พักแม่แม่ขุมพร เวลาอยากรีบ
ประทานปลา ก็ไปนั่งตกหลังบ้าน
เข้ามิดคุดปรุมนเข้าป่ายิงนกแลไก่ป่า
มาให้ทุกวัน ถ้าวันอาทิตย์บางทีก็
ไต่ราวล่าได้กวาง ยิงเก็บมาไว้บน
เสปียง ข้าพเจ้าลืมแล้วว่าขณะที่
กำลังทำห้องน้ำซึ่งติดกับตัวเรือน
พื้นห้องน้ำติดดินแต่ลาดซิเมนต์
เมื่อใบกุ่มเสร็จจึงไม่ได้ก็ผ่า รุ่ง
ขึ้นเข้าไปดูเห็นรอยฉีกเมื่อเหยียบ
บนซิเมนต์ด้วยใหญ่เอากการ ที่ขุม

พรสัตว์ป่ามีทุกชนิดจนเงี้ยว นกอินทรี ๑ เมื่อคัดคนงานน้อย ๆ
และคนงานหลายด้วยใช้ป่าก็มาก ข้าพเจ้าได้ช่วยพวกเขาจากความ
โชคร้าย โดยให้ยาก็แก่และคิดช่วยยาสวนตัวของข้าพเจ้าซึ่งเตรียมไป
รักษาการพยาบาลที่ข้าพเจ้าได้เขียนมาจึงทำคุดปรุมนไซให้ในเขตแดน
อีกครึ่งหนึ่งอย่างมากมาย คนงานและลูกเมียใครเจ็บ ข้าพเจ้าก็ช่วย
ยาก็ ออกรู้สึกว่าเราได้ได้รับความรักใคร่จากพวกนี้มาก จนกระทั่ง
พรอดมาได้เวลาไปหาเมื่อสัตว์ใดอะไรไปเอามากำหนดทุกคราว ไป
ตรวจงานที่ใดมีพรอดตามไปด้วยทุกแห่ง ชีวิตอย่างที่อยู่ก่อนสร้าง
ทางสายเขียนมานั้น กระบี่ นี้ ข้าพเจ้าชอบและสนุกดี ข้าพเจ้าเคยไป
เคยชมคนแต่เด็ก ๆ ไปกับเจ้าปู่บ่อย ๆ ช่างเคยจับนกกันค้นกด้วย
ในบ้าน ต้องไล่ต้อนกันออกไปเพราะกลัวจะมารื้อบ้าน พอถึง
กำหนดวันจ่ายเงินเดือนพวกเขาคนงาน ต้องเข้าข้างไปสองตัวแม่ข้าของ

หลวงมีสองตัว ช้างเผือกบรรพบุรุษเครื่องครัวตัวหนึ่ง อีกตัวหนึ่งสำหรับ
นั่ง มีเสียงรบกวนมากไม่ด้วย ข้าพเจ้าไม่ด้วย ออกจากที่พักซึ่งมีไม้
พอมืดหรือจนจัดก็เปลี่ยนขึ้นช้างให้พนักงานขี่ม้าแทน หมอความช้าง
ซึ่งแปลพรรณไม้ด้วยกับเราออกมากกว่าทำในข้าพเจ้าซึ่งมีบางแ่งขึ้นช้าง
ก็ค่อนแล้วอย่างกับว่าเคยกับแล้ว ข้าพเจ้าบอกว่าโตมากกับม้ากับช้าง
ปู่ข้าพเจ้าไม่มีช้างแยะแยะเป็นปีก็ไม่ค่อนช้างทุกปี ข้าพเจ้าจึงเป็น
ได้ เคยไปล่าสัตว์ด้วย ข้าพเจ้าคุยกับพรานไม่แปลกซึ่งช้าง มากกว่า
ถึงท่าตาสคือที่พักแรมเป็นวันหนึ่ง กลางคืนจะพากันช้างไปส่องสัตว์ให้ยิง
ข้าพเจ้ารีบรับคำทักนี้ พอถึงที่พักพักก็จู่ระเบิดจริง กลางคืนพรานซึ่ง
แปลความช้างก็พาเราขึ้นช้างไปส่องสัตว์ในป่า ไปช้างตัวเดียว เรา
ส่องจนไม่เห็นสัตว์เลย พรานต่อหน้าก็แปลความแฉ่งคอ ไปเปลี่ยน
เที่ยวหาสัตว์ คืนนั้นไม่พบสัตว์เลยไม่ได้ยิง

ในขณะที่อยู่จังหวัดชุมพรเราไม่เคยเจ็บเลย จะแปลเพราะ
กุศลสงฆ์ได้ช่วยพวกคนงานแลถูกเมียเมื่อเวลาเจ็บใช้ไม้มากก็แปลไม่ได้
ข้าพเจ้าอยู่ที่นั่นนึกถึงเจ้าปู่หมอนที่ทานได้อบรมให้รู้จักชีวิตธรรมชาติ
บ้านป่า ซึ่งแปลคนแก่ข้าพเจ้าอย่างเหลือเกิน ถ้าไม่เคยมาก่อนแล้ว
เห็นจะต้องนั่งกอดคนชาน้ำตาขุ่นแฉ่ เสียก็ขุ่น ช้างป่าก็ขุ่น ภูเขา
ทางน้ำทั้งจรเข้ ทั้งปลิง พื้นดินที่ไรไฟแฉ่งแฉ่งมีคอกน้อยหากก็แปลความ
พอถึงเดือนแรกก็เข้าเมืองไปไม่กี่วัน แปลโลกาสที่จะซื้อข้าวสาร กะปิ
น้ำปลา และหมูสดบ้าง พอได้โลกาสซื้อก็ซื้อเสียมาก ๆ กะให้พอ
เดือนหนึ่ง เพราะการเดินทางลำบากมาก มีรถอยู่คนเดียวแปลรถวัน
ทุก ทางจากเขียนฉวนลงในเมือง ๑๒ กิโลเมตรกว่า ๆ ถ้ารถติด
หลังก็เสียเวลาอีก เพราะฝนชุกเหลือเกิน เวลานั้นสถานีของข้าพเจ้า
ได้เงินเดือน ๆ ละ ๓๐๐ บาท เบี้ยเบี้ยประจำอีก ๕๐ บาท
เฉพาะเบี้ยเบี้ยจ่ายเดือนใหม่ก็ไม่หมด บางทีอาทิตย์ก็อาทิตย์
ไม่ได้ใช้สอยค่าเลยแม้แต่บาทเดียว ข้าพเจ้ามีของแห้งไว้ในบ้าน
แปลประจำ ส่วนผักสดก็มีสวนครัว เนื้อสัตว์ ไก่ ไข่ ปลา ก็มีอยู่
ในป่า ในไร่ในสวน อยากรับประทานแปลก็ไปตัดเอา ข้าพเจ้า
พอใจชีวิตอย่างนี้มาก อีกอย่างหนึ่งกับเงินได้มาก เงินเดือนไม่ได้ใช้เลย
ต่อมาก็ข้าพเจ้าเริ่มตั้งควรวินอุทยานแรก มีอาการเวียนจนต้องนอน
พระธนะของบุรุษที่สมุทรเขตร (คงอยู่ไม่ ณ ระนอง) ผู้ว่าราชการ
จังหวัดชุมพรได้ไปเยี่ยมข้าพเจ้าถึงที่พักที่เขียนฉวน พอข้าพเจ้าตั้ง
ควรวินได้ ๒ เดือน ก็มีคำสั่งย้ายให้เข้าไปรับราชการในกรุงเทพฯ
เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๗๕ อยู่ชุมพรไม่กี่วันถึงปี ข้าพเจ้ายังเขียนขาย
ไม่อยากร้าย พอมาอยู่กรุงเทพฯ ก็ซื้อรถยนต์คันหนึ่งด้วยเงินเดือน

ที่เก็บได้จากขุนพร แปลงดินโพธิ์น้ำแวงโดยที่ไม่ต้องกลัวของงูใหญ่
จึงภูมิใจมาก เพราะแปลงของสิ่งแรกที่ทำงานใหญ่ไม่ต้องช่วย

สาเหตุแห่งการย้ายถิ่น เพราะบ้านเมืองถูกกระชกกระเทือน
ในทางเศรษฐกิจ มีการสูญเสียราชการและบุคลากรทางราชการอย่างใหญ่
เมื่อเข้ามาบริหารราชการในกรุงเทพฯ ได้ ๓ เดือน เกิดมี revolution
แปลเป็นการปกครองให้พระเจ้านครินทร์อยู่ใต้กฎหมายโดยมีรัฐธรรมนูญ
คณะผู้ก่อการมีใครบ้างเราทราบกันคืออยู่แล้ว พระยาอภิธรรม นาย
ตำรวจใหญ่ ได้ถวายรายชื่อผู้นำเรียนฝรั่งเศสทั้งหมดต่อสมเด็จพระเจ้า
ฟ้ากรมพระนครสวรรค์ เสด็จเสด็จพระทรง
มหาดไทย ด้านเสนาบดีทรงสั่งให้จับ คุณปฐม
ก็น่าจะไม่ทัน เพราะมีชื่อปรากฏอยู่เมื่อครั้ง
สไควิกพระองค์เจ้าจตุรพักตีกฤดากร อัคร
ราชทูตไทยประจำกรุงปารีส เมื่อคณะผู้ก่อ
การยึดการปกครองได้แล้ว พอเหตุการณ์
ค่อยสงบลง คุณปฐมและอ่าวหญิงเสด็จเข้าเฝ้า
ได้ขึ้นไปเสวยไหมเพื่อเยี่ยมเจ้าปู่และเจ้านาย
พี่น้อง เพราะท่านแม่หลวงถึง เมื่อไปถึงได้ถูก
ซิอานเมียวใหญ่ พระราชชายาพระองค์ทรงทราบ
ว่าเราไปถึง ในวันนั้นรับสั่งให้ทักทันที ๓
อยากทรงทราบเหตุการณ์ต่าง ๆ คุณปฐมแปล
ผู้เล่าถวาย พออยู่เชียงใหม่ได้ ๓-๔ วัน
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราช
หัตถเลขาถึงเจ้าปู่ให้ลงมากรุงเทพฯ ๓ เพราะ
อยากจะเสกเกล้าด้วย เจ้าปู่ได้ลงมากรุงเทพฯ ๓
พวกเราทั้งหมดพร้อมเจ้าปู่ เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระ
พระปกเกล้าฯ แล้ว ฝ่ายคณะผู้ก่อการ ได้
มีการเชิญนำซานเลตินแอร์เนมาเจ้าปู่ แลได้รับรองอย่างสมเกียรติ
ของเจ้าปู่ครองนคร ท่านลงมาอยู่กรุงเทพฯ สองอาทิตย์แล้วก็อยู่
บ้านอ่าวหญิง ถนนสุรวงศ์ ในระหว่างที่พักอยู่ที่กรุงเทพฯ ทางราชการ
ได้จัดส่งตำรวจไปเฝ้าให้ความเอาใจใส่เพื่อความเรียบร้อย (ไม่ใช้มาคุม)

ต่อมาเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเรียบร้อยแล้ว
เหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าระดับดีแล้ว พวกเราได้จัดให้มีงานฉลองที่
สวนสราญรมย์ เจ้าฟ้าพี่เขยคือคุณสุรตศมแรกแปลชายได้ ๓ เดือน
แปลบุตรที่เกิดในสมัยพระเจ้าบรมฯ คุณปฐมและอ่าวเจ้าได้ไปเที่ยวงาน
พลวประติษฐานบุญธรรมพองเทีเศคุณปฐมก็เข้ามาจับมือแกพูดว่าไป

อยู่เสียบ้านนอก มิฉะนั้นก็จะได้แบ่งพวกฟ้องกัน ข้าพเจ้าจำคำพูดได้แต่ได้ปีนเสาดิน ยังไม่เสี่ยงจำได้ติดหูจนบัดนี้ แต่ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจเป็นอันหนักที่ซึ่งข้าพเจ้าได้มีโอกาสได้ศึกษาดูงานแห่งบรรพบุรุษได้ตลอดปีนศาลให้สามารถของข้าพเจ้าพ้นจากการพิพากษาในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ไม่ลงมือจนกระทั่งได้วิกพระองค์เจ้าจุฑาธุชที่กฤดากร อัครราชทูตไทยในกรุงปารีส ตัวข้าพเจ้าไม่ได้มีโอกาสเกิดพระราชมงคลคิด เพราะพ่อจำความได้ข้าพเจ้าก็ได้ใกล้ชิดกับพระราชมงคลตลอด เจ้านายฝ่ายหนึ่งในสกุล ณ เชียงใหม่ก็ได้มาเล่นละครเทศน์ แลเจ้าจอมมารดาในพระบวรราชจักรีถึง ๓ คน ได้รับการสั่งสอนให้ระลึกถึงพระกฤดากรอยู่เสมอ ๆ ส่วนภรรยาสามีเก่า ตั้งแต่เกิดก็อยู่ในวังเขียนแล้วผู้หญิงในวงสกุลเทศน์ ได้แปลเจ้าจอม แลเจ้าจอมมารดา ถึง ๒-๓ รัชกาล ได้อบรมใกล้ชิดกับพระราชมงคลมาตั้งแต่เล็กจนโต เพราะฉะนั้นเลือดแห่งความจงรักภักดีและซื่อสัตย์สุจริต กตัญญูต่อมาพระบวรราชจักรีมีอันเขียนอยู่ในตัวทุกชุมชน ไม่มีเวลาจิตจางตัวกับทั้งสองฝ่าย บรรพบุรุษของเราต่างก็ได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้ออาบหรือต่างนำมาด้วยความจงรักภักดีต่อพระบวรราชจักรี ต่อชาติบ้านเมืองจนแล้ว ข้าพเจ้าจึงศึกษาหาความรู้ศึกษาไปเรื่อยๆ

ชีวิตราชการในวังเมือง

เมื่อประเทศไทยได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวแล้ว ได้จัดตั้งคณะรัฐบาลและปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ขึ้น คำสั่งย้ายสุดปฐมจากกรมกลางกรุงเก่าฯ ไปเป็นผู้กำกับการพลเรือนในวังเมืองครั้งที่ ๒ โดยคำสั่งผู้บัญชาการรถไฟวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕ เมื่อย้ายไปประจำที่เชียงใหม่ได้ไม่นาน ก็โอนสังกัดจากกรมรถไฟมาสังกัดกองวิศวกรรมโยธา กรมนครหลวง กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๔๗๖

โยธินี่จำใจได้ขอให้ พระศรีวิชัย ชาวที่เมืองเรียกว่า ชูเจ้าบ้านปาง สัตถาณแปนทางรถยนต์ขึ้นไปคอยดูแลพล ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ ณ ที่นั้น เมื่อพระศรีวิชัยรับคำ เจ้าปู่ได้ชวนปฐมช่วยเหลือ เธอได้เซอร์เวย์แลทำแนวทางให้ตลอดจนควบคุมการก่อสร้างทางนี้จนแล้วเสร็จ พระศรีวิชัยนั้นเคยผ่านหน้ามือนับถือมาก พอรู้ว่าจะสร้างทางขึ้นคอยดูแลพล ก็พากันมาทุกทิศทุกทาง มาช่วยทำงานนี้โดยไม่ได้คิดค่าสินจ้างรางวัล และยังมิเงินมาช่วยอีกมากมาย สร้างไม่ทันเดือนก็สำเร็จ มีคนมาวิ่งรถนี้ถึง

พัน ๆ และยังมีคนเอาตาไม้ตั้งกองเรียงพวงทำงานอีกด้วย ทางสายนี้เป็นอนุสรณ์อันสำคัญยิ่งสำหรับคุณปฐม

ส่วนทางก่อสร้างอื่นๆนั้น สายเหนือการสร้างทางฝั่งแล้วเสร็จเพียงเพียงดาว สายใต้แล้วเสร็จแค่อำเภอจอมทอง เจ้าปู่จะไปพักก่อนบ้านนอกก็ใช้รถยนต์แทนช้างม้า ขณะนี้เจ้าปู่มีรถยนต์ถึง ๗ คัน ทั้งรถเก๋ง รถประทุน รถนั่งสองแถว นึกถึงสมัยที่ไม่ด้วยช้างม้า ต้องนอนค้างกลางทาง พอถึงสมัยรถยนต์บางทีออกเดินทางแต่มืด ไปรับประทานอาหารเช้า ณ ที่บ้านพักก็กิน บางวันสุดปฐมไม่ตรวจงานสวนสักวันไม่เที่ยวทำนาก็ไปด้วย ไม่กินตั้ง ๒๐-๓๐ คน รถยนต์หลายคัน กองเสบียงเลี้ยงดูก็เป็นของท่านเสร็จ ไม่กินอย่างไรสมอ ไนวันอาทิตย์

ต่อมาคุณปฐมย้ายไปเป็นผู้กำกับหมวดน้ำทุ่งทางลำปาง ทำการแทนผู้กำกับหมวดน้ำทุ่งทางเชียงใหม่และเชียงราย และเป็นผู้กำกับการโรงงานลำปางตามคำสั่งกรมโยธาเทศบาลลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๗๗ (เลิกกรมนคราพรเปลี่ยนเป็นกรมโยธาเทศบาล) ครั้นถึงวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๗๘ มีคำสั่งย้ายจากลำปางไปเป็นผู้กำกับหมวดก่อสร้าง

ทางสายเชียงใหม่-ฝาง และแต่งตั้งเป็นผู้กำกับหมวดก่อสร้าง ทางสายเชียงใหม่-ฮอด อีกตำแหน่งหนึ่ง ตามคำสั่ง ลงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๗๙ ขณะนั้นเจ้าปู่กำลังสร้างโรงรถใหม่ ได้มอบให้คุณปฐมเป็นผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้างทั้งหมด เมื่อโรงรถเสร็จได้มีพิธีเปิดแลมีรถรับกับเงินบำรุงการทหารเชียงใหม่ โดย **พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ** ทางแปลหัววงชื่อรถเครื่องปฏิ่งยวชาติ ซึ่งเป็นรถรถรถทำถ่านไม้แล้ว ท่านได้กำกับการแสดงเอง ได้เสด็จไปประทับนอนอยู่ที่เชียงใหม่แปลสวนแทน

เมื่อขึ้นได้รับราชการที่เชียงใหม่ครั้งที่ ๓ นี้ เราอยู่ในคุ้มหลวง อยู่บ้านเก่าของเจ้าพ่อ ส่วนเจ้าปู่ก็คงอยู่ในคุ้มหลวง ย้ายไปอยู่เรือนใหญ่ของเจ้าปู่-เจ้าย่า เรือนหลังที่เจ้าปู่อาศัยอยู่ได้ชำรุดทรนหรือเสียหายแล้ว ส่วนเจ้ากานัญญาตีผู้ใหญ่ได้แสดงความเมตตาแปลคือ

คุณปฐมแปลอย่างตีเนียนกับว่าเป็นลูกหลานแท้ ๆ สำหรับเจ้าปู่ได้
ได้รักเอาที่เดียว เป็นไฟให้คนมาตามไปกินข้าวที่คุ้มบ้านแก้วเสมอ
เวลาคุณปฐมจะไปตรวจงานต่างหลาย ๆ คิน จึงต้องไปลาทุกครั้ง
เวลากลับก็ต้องรีบไปเผ้าทันสี่ บางวันเราไปเผ้าพระราชาชนาที่
ตำหนักประทับที่แม่มิม ท่านรับสั่งให้ร่วมเสวยด้วยเสียก่อนจึงให้กลับ
ถ้าไปเผ้าท่านอื่นวันเสาร์ ท่านเอกราชชนให้ถือผู้ร่วมเสวยแลส่งไฟถึง
สว่างเลยก็มี

ในขณะที่อาร์หญิงของข้าพเจ้าเกิดระทระระนงกับสามี ได้
ไปอยู่เชียงใหม่ บางทีก็อยู่เสียนาน ๆ มีเรื่องอะไรก็เล่าสู่ข้าพเจ้าฟัง
ข้าพเจ้าให้ความเห็นไปตามความนึกคิดของข้าพเจ้าว่าให้เอาใจตัวเอง
เป็นหลักใหญ่ ไม่ต้องไปคิดถึงคนอื่น แต่อาร์หญิงเป็นคนดีฉลาดแล
เก่งผู้ใหญ่มากที่สุด เรื่องการราคาซึ่งกันมาเรื่อย คุณปฐมแล
ข้าพเจ้าแปลที่ไปดูราชการก็

เวลานี้ข้าพเจ้าเริ่มตั้งกรรมกับคุณคนที่ ๒ ย่าซวด (มารดาเจ้าปู่)
อายุ ๘๐ เศษ เจ็บแปลมวิธเฮอร์เมีย ข้าพเจ้าได้ไปรักษาพยาบาลจน
หายมีอายุมาได้อีก ในปีนี้เอง พระราชชายาเริ่มประชวรด้วยพระ
โรคปัสสาวะพิการ ได้ย้ายมาประทับที่คุ้มแจ้งหัวริน รับสั่งให้
ข้าพเจ้าไปอยู่พยาบาล ตอนหลังกรากกว่ามาก ข้าพเจ้าทรุดโทรม
ทั้งมีกรรมด้วยเลยถึงเจ็บลง เจ้าปู่ต้องไปเฝ้านางพยาบาลที่โรง
พยาบาลแม่คคอรามีคณภของคณ ถวายการพยาบาลแลเขียนกับอยู่ที่
กลางวันกลางคืน ข้าพเจ้าจึงฟื้นหนักที่ แต่ก็ไปเผ้าแลช่วยในการ
พยาบาลเสมอจนกระทั่งวันสุดท้าย ข้าพเจ้าต้องเข้าไปนั่งปรกของ
พระองค์อยู่ตลอดเวลาจนสิ้นพระชนม์

เมื่อพระโกษฐและเครื่องประกอบพระเกียรติยศ ทั้งสม
กรมวังจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปถึงพร้อมแล้ว ได้รับพระราชทานน้ำสรง
พระศพ เสด็จพระศพลงพระลงโน แลไปไว้ที่วังเดิม (ท่านเจดีย์แก้ว)
ได้รับพระราชทานพระโกษฐ์ทุกต้นเมื่อทรงพระศพ มีสวนมนต์สี่ชั้น
พระของหลวงแลพระโคมแดงประดับดี เจ้าปู่แปลเจ้าภาพทั้งหมด
เมื่อขณะที่พระศพยังอยู่ ย่าซวดแปลจนถึงแก่กรรมลงในบัดปัจจุบัน
เมื่อใกล้จะถึงงานพระราชทานเพลิงพระศพอยู่แล้ว เจ้าปู่จึงได้ขอ
อนุญาตแก่ศพแม่ของท่านเมื่อด้วยพร้อม ๆ กับแม่พระราชาชนา
ศพย่าซวดได้พระราชทานเงินทองหลายอันแลจัดรถแปลเกียรติยศ ได้
พระราชทานเพลิงภายหลังพระศพพระราชชายา ๓-๔ วัน

ในงานแม่พระราชาชนาได้มี **กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน**
เป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แล **เจ้าพระยา**

วรวงศ์ทิพพิม ในตำแหน่งวังรูปนคหิการทรวงวัง (ยังไม่ได้ใบฎการทรวง) กับท่านผู้หญิงแล เจ้าพระยามารภราชศ หรือทั้งองค์ละผู้แทนราชการ ผู้แทนรัฐบาล และผู้แทนคณะผู้ก่อการไปในนามด้วย

ก่อนที่ท่านพระราชชายาจะสิ้นพระชนม์ เจ้ากาวิละได้เกลี้ยพ่านให้ทำพิธีนัยกรรม ท่านรีบตั้งร่างท่านยังไม่ตายใน ๒-๓ วันนี้ ขอให้คิดดูก่อนอย่าจะให้อะไรใครบ้าง เมื่อท่านตกลงพระทัยจึงได้บอกเจ้าปู่ให้เรียก **หลวงประสาธตคุณนิต** ซึ่งเป็นหัวหน้าผู้พิพากษาศาลเชียงใหม่มหาดตามคำสั่งของท่าน ข้าพเจ้าอยู่พยาบาลท่านนั่งอยู่ด้วยขณะนั้น พูดยับสิ่งเรื่องตลาดว่า ให้เจ้ากาวิละครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งให้แบ่งให้ลูกเจ้าปู่ ๕ คน ส่วนเจ้าแก้วมงคลให้ครึ่งหนึ่งของลูกเจ้าปู่ เจ้าแก้วมงคลเป็นบุตรของเจ้าราชวงศ์เลาแก้ว ซึ่งท่านได้อุปการะเลี้ยงดูมาแต่เด็ก ส่วนของที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ ๕ ให้แก่ท่านหญิงสององค์ที่ได้เลี้ยงมาแต่เด็ก พระธิดาของกรมพระกำแพงเพชรและเจ้าอัครดา คือ **ท่านหญิงฉัตรสุตา** และ **ท่านหญิงภัทรสุตา** ส่วนทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ท่านประทานแก่พวกญาติแลข้าหลวงท่านแก่ข้าพเจ้าจะไม่กล่าว เมื่อหลวงประสาธตฯ เห็นว่าพิธีกรรมของพระราชชายาเจ้าทวารวดีมิ ได้ดีไซ้ ในรัชกาลที่ ๕ ท่านจึงให้เขียนลงไม่ให้ถูกต้อง เมื่อแปลที่พอพระทัยท่านแล้ว ก็ทรงลงพระนามในพิธีกรรมนั้นโดยมีพยานครบ ขณะที่มีการทำพิธีกรรมแก่พระราชชายาก็ไม่ได้ประสูติทารกจนหลง ๆ ลืม ๆ ยังลูกนั่งได้ และพูดจากับคนมากเข้าก็ยิ้มได้

ข้าพเจ้าขอพูดเรื่องตลาดวโรรสที่มีการพูดกันในเรื่องไม่จริงหลายอย่าง ความเดิมตลาดวโรรสนั้นแปลที่บรรจผู้ซื้อจำหน่ายผู้ใหญ่ มีพระเจ้ากาวิละ แปลนั้น เมื่อพระราชชายาทูลลารัชกาลที่ ๕ ขึ้นไปเชียงใหม่ จึงได้จัดการย้ายภูมิลู่ของเจ้าชายไปไว้วัดสวนดอกในปัจจุบันและเขาก็ได้แปลตลาด ชาวบ้านเรียกกันว่า ตลาดช่วงเมรุ เพราะที่นั่นแปลที่ท่าเมรุพระศพพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ต่อมาการ

ตลาดเจริญดี เจ้าอินทรวโรสแปลงเจ้าผู้ครองนครต่อจากพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ตลาดนี้เกิดอยู่แก่เจ้าอินทรวโรส เมื่อเจ้าอินทรวโรสถึงแก่กรรมแล้ว จึงตกอยู่กับทายาทของท่าน แต่ทายาทของท่านได้ไปจ้างคนไว้กับผู้มีอันจะกินซื้อสายเงินไหมเชียงใหม่ ซึ่งท่านพระพรราชชายาท่านว่าที่ตลาดจะหยุดจ้างเอง ท่านทรงคิดจะเอาที่ดินซึ่งเดิมเป็นสมบัติของพระครูตู่ จึงมีหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ขอให้มีพระคลังข้างที่เป็นจำนวนสามแสนบาทมากไต่ถอนตลาดคืน โดยให้หักเงินค่าตอไม้ซึ่งท่านใช้หนี้พระคลังข้างที่ไปจนครบ เมื่อท่านได้ตลาดคืนมาแล้วก็ดำเนินการจัดการต่อไป แต่พวกฮูลูไม่มีวิธีการที่จะทำให้มีขึ้น เป็นอยู่อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งท่านประจวบและได้ทำคดีกรรมสวนที่เก่าแก่แล้ว

เมื่อท่านพระราชาชายาขึ้นพระชนม์แล้ว เรื่องตลาดนั้นเจ้าการุณได้ตรวจบัญชีแล้วเห็นว่า จำเป็นจะต้องใช้เงินปรับปรุงแปลงการใหญ่ จึงได้ซื้อรถยนต์วิริเยอร์ ๓ คัน รถจักรยานใหญ่ ๖ คัน ป่าไม้ในสวนและบ้านที่ร้างไว้หลายไร่และอยู่ที่เชียงใหม่ให้คนผู้ชำนาญจัดตั้งเป็น บริษัทเชียงใหม่ซอซี และได้แบ่งหุ้นส่วน แต่ได้ก่อสร้างตึกแถวรอบบริเวณทั้งสี่ด้าน จัดที่วางของขายให้แบ่งระเบียบ มีที่วางขายของถาวร ปรับปรุงแปลงแปลงบ้างแล้ว ต่อมาพวกที่รอส่วนแบ่งผลประโยชน์ไม่ได้มาได้หุ้นไปขายให้แก่ว่างหุ้นส่วนธนาคาร ต่อมา เมื่อตลาดวโรสถูกไฟไหม้ เสียหายไม่ร้อยกว่าล้านบาท ได้มีเรื่องขึ้นถึงเกิดขึ้นมากมาย นาน ๆ ประการระหว่างกรรมการจัดการตลาด ทั้งหุ้นส่วนธนาคารจึงซื้อตลาดไปได้หมด เป็นผลให้เงินบำรุงอยู่ที่พระราชาชายาทรงให้กินไว้ส่วนหนึ่งต้องขาดหายไป

ข้าพเจ้าขอออกเรือเมล็ดพันธ์ ๒ คน คนเลี้ยงลูก ๑ คน คนทำกับข้าว ๑ คน เด็กผู้ช่วยอีก ๑ คน คนเลี้ยงลูกกับคนทำกับข้าวเดิมเดือน ๑๐ บาท คนใช้คนและ ๕ บาท จ่ายกับข้าววันละ ๑.๕๐ บาท เบ็ดเสร็จทั้งของทานของควา ของกินลูก ปลาชู่จึ่งละ ๒ ตัว ๕ สตางค์ ไข่เป็ด ๒ ฟอง ๕ สตางค์ ไก่ตัวละ ๑๕ สตางค์ ได้ทั้งเครื่องใน หมู ๓ สตางค์ ผักผักได้จานเมื่อเรือ เดินเดือนสุดปฐมเดือนละ ๓๐๐ บาท ญูได้ขอกินเหล้าใช้

เมื่อลูกชายหญิงโตพอก็ไปเข้าเรียนสถานโรงเรียนราชินีที่ปากคลองตลาดทั้งสองคน จำไม่ได้แล้วว่าท่านเรียนเดือนละเท่าใด คงไม่เกิน ๓ บาท เมื่อลูกชายเรียนถึงชั้นประถม ๒ ก็ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนศรีวิภาวดี เป็นโรงเรียนกึ่งนอน ค่าเทอม ๆ ละ ๑๕ บาท ขณะนั้นยังอยู่กับคุณพ่อคุณแม่ที่บ้านระนองเมือง ท่านเลี้ยงดูคนทำ

แต่ก็ไม่มาก ข้าวสารกินกันเดือนละ ๓ กระสอบ ๆ ละ ๘ บาท

ต่อมาอีกหลายปีได้มาซื้อที่ถอมรดกพระองค์เจ้าพร้อม
พงศ์อิริราชที่อยู่มาจนทุกวันนี้ ชื่อ ๒ ไร่ คิดเป็นตาราง วา ๆ ละ ๓
บาท วางเงิน ๑ ไร่ก่อน เป็นเงิน ๑,๒๐๐ บาท อีก ๑ ไร่ผ่อนส่ง
เดือนละ ๓๐ บาท เมื่อผ่อนส่งครบแล้วได้โอนลงมา รวมราคา
คิดเป็นเงิน ๒,๕๐๐ บาท นอกใคร ๆ เขาไม่เอายากซื้อ

ก่อนจะมาซื้อที่ในซอยพร้อมพงษ์นี้ได้เที่ยวไปหาอยู่ที่อื่น มีคน
พาไปดูแถวซอยราชครูซึ่งแบ่งรุ่นเท่าที่นั่น เขาชี้ว่าตรงนั้นแหละเขาจะ
ขายไว้ละ ๘๐๐ บาท ดูแล้วไม่ชอบใจ มองไปทางไหนก็แบ่งรุ่น
บ้านคนก็ไม่มี ถนนคนกลางก็ไม่มี จึงได้ตกลงใจมาเอาที่ ๆ อยู่ตั้ง
บ้านนี้ ทางปากซอยมีบ้านคนข้างแล้ว ต้องเดินจากปากซอยเข้าไป ที่มี
เจ้าของหมดแล้วทั้งสองฟาก ที่ที่ซื้อตอนยังไม่มีเข้าไปถึง เขาขับ
ปากว่าถ้าเราวางเงินแล้วจะเช่าตลอดเข้าถึงที่ให้ ศาลากลางเงิน ๑,๒๐๐
บาทก่อน เขากฤษศินเอาสัญญาวางเรียบเป็นแผ่นกระดาษถึงที่เร เราได้
ไปดูโฉนด ขึ้นโฉนดแล้วส่งที่หัวลำโพง ค่าโดยสารถ ๑๐ ตารางก็ไป
ถึงที่

ข้าพเจ้าคิดว่าจะคอยให้ได้เงินขึ้นตัววันดีชีวิตของอุดมปฐม
ซึ่งใกล้จะครบกำหนดจะได้เงินก้อนหนึ่งหนึ่งหมื่นบาทแล้วได้ยกเงินอีกบ้าง
ก็จ่ายลูกอีกในราคาหลัก ๕,๐๐๐ บาท (แปดพัน) ๗๐๐๐ บาทอีกคราว
๒,๐๐๐ บาท คิดไว้ก็ไม่สมประสงค์ เกิดสงครามครั้งที่ ๒
ขึ้น เศรษฐกิจตกต่ำคนเลิกงาน เมื่อได้เงินมากจึงซื้อเงินไปให้ลูกสาวได้
หลังเดียว ต่อมาค่าเงินก็ตกลงเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่ข้าพเจ้าเป็นผู้ใหญ่มีลูกสามคนแล้ว ความมั่งคั่ง เจ้า
ไม่พอใจในครอบครัวของนางเอง ซึ่งได้มั่งคั่งอยู่ในครอบครัวที่บิดามารดาของ
สามีแบ่งคนแยกกัน แลมีก็ไม่ในทางบุญกุศล ไปวัดฟังเทศน์
ทุกวันพระ ชอบพูดธรรมะกับข้าพเจ้าเท่ากับบาลานิสัยของข้าพเจ้า
ทางอื่น ข้าพเจ้าสามารถหาได้รู้จักบางบุญคุณโทษแลพึงพอใจ
ก็เมื่อได้เข้ามาสนทนากลยุทธ์กับญาติฝ่ายสามีนี้เอง ข้าพเจ้าจึง
เตือนเขาเตือนกรรมว่านี่จริง

เดือนมีนาคม ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ เราได้รับข่าวการตายของ
เจ้าศิริประภาอย่างไม่มีกำหนด ได้รับข่าวเจ็บอยู่เพียงไม่กี่วัน เจ้าผู้
โอรสคนแรกไปถึงอุดมปฐมที่ ๆ ทำงาน ได้ฝ่าเอาข่าวนี้มาบอกข้าพเจ้า
ถึงบ้าน เมื่อเห็นโอรสจากอุดมปฐม ข้าพเจ้าเตรียมจะไม่อยู่แล้วก็
พอสักกับข่าวการตายจนถึงข้าพเจ้าผู้พี่สาวและด้วยรักอาวหุญจึงออกมา
ข้าพเจ้าไปเยี่ยมใจจนถึงเที่ยวรถด่วนถึงสถานี เมื่อเราจะขึ้นไปเยี่ยมใจจนถึง

เจ้าคุณเปิดตากุณมธุรมก็กำลังไม่สบาย แต่ท่านยังไม่ไปไหนอะไรมาก
อีกมันแสบคันได้ เมื่อใบถึงเชียงใหม่เช้าไปเฝ้าเจ้าผู้ในที่นี้เอง พวกท่าน
กำลังแสบแสบอยู่ไม่สบายเหมือนกัน ดูท่านสิม ๆ ไข่ ครั้นถึงวันที่ ๑๗
เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เวลาห้าค่ำ เราไปคอยรับรถด่วน หลวง
สุริยพงษ์ที่กับการขานมาแนวศพเจ้าศิริประภาฯ วันที่ ๒๐ เมษายน
ฝน วันแนวศพ เมื่อมาแล้วจากลับตอนเช้ารถจะไปส่งที่โรงแรม
ได้มีกลิ่นศพตามไปในรถจนถึงโรงแรม ทั้งขณะที่อยู่กันอยู่ประ
เดี๋ยวก็หายไป ประเดี๋ยวก็อีกอยู่อย่างนั้น แลทุกคนได้กลิ่นธูปบ้าง
กลิ่นศพบ้าง นิกรแล้วก็ชอบกลอยู่ เมื่อเรากลับจากโรงแรมแล้วก็
ไม่ได้กลิ่นอย่างนั้นอีก

ในคืนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้ เจ้าคุณพ่อที่เคยไม่
สบายมาแต่เดิม มีอาการทุทุพหนักลง
คุณมธุรมไม่ไปตรวจราชการที่นครสวรรค์
ข้าพเจ้าได้โทรศัพท์บอกผู้บังคับบัญชาว่า
หมอเห็นสมควรเรียกคุณมธุรมกลับ เขา
ก็ได้จัดการให้ทันที แลคุณมธุรมได้กลับ
มาในเย็นวันที่ ๒๖ กรกฎาคม วันรุ่งขึ้นที่
๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ เจ้าคุณ
พ่อก็ถึงอนิจกรรม เวลา ๑๓.๐๐ น.

ขณะที่กำลังยุ่งกับงานทำบุญศพ
เจ้าคุณครบ ๗ วัน วันที่ ๓ สิงหาคม
ปีเดียวกัน ตอนบ่ายได้รับโทรเลขจาก
เชียงใหม่ว่าเจ้าปู่ประชวรหนักมากว่าโรค
ใจคอข้าพเจ้าไม่สบายเลย มันให้เด็ก
สังฆรณ์ชอบกล ตอนกลางคืนได้รับโทร
เลขจากเจ้าพ่อว่าเจ้าปู่ลาด้วย สิบระของ
ข้าพเจ้าเหมือนถูกกระแทกด้วยของหนัก
มันเจ็บและซาไปหมด ข้าพเจ้าไม่เคยได้
รับความกระแทกกระเือนในชีวิตเท่าครั้งนี้เลย ความวิญญูอย่าง
ปลาตได้เข้ามาเกาะในหัวใจ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าได้แต่งร่างแล้ว
ไม่เคยนึกถึงทุกข์เรื่องใด ๆ เลย การใช้จ่าย เจ้าปู่ไปรับประตุจ
บ่อเงินของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการเงินบ้างจึงตกไปอยู่ที่เดิมก็มี
เสมอสำหรับข้าพเจ้า แม้ความเจ็บไข้ในครอบครัวเวลาอยู่เชียงใหม่
คำพธู คำยา ยื่น ๆ ใจพธู ข้าพเจ้าไม่คิดเสียอะไร เมื่อย้ายไป
อยู่เชียงใหม่ตอนเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คำสั่งจ่ายเงินเดือน

ยังไม่ตกไปถึงคลังเชียงใหม่ เจ้าปู่ก็เป็นคลังจ่ายไม่ให้เป็นหลายเดือน เวลาย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าขึ้นไปทำงาน เวลาจะกลับแผ่นดินนิเวศทุกครั้ง จะพาใครเหมือนแผ่นดินไม่มีแล้ว

ในเย็นวันที่ ๔ สิงหาคม นั้นแหม่ ข้าพเจ้าก็ได้ขึ้นไปเชียงใหม่ เมื่อข้าพเจ้าไปถึงได้เข้าไปกราบศพซึ่งนิเคียวไว้รอโกศศพอยู่ วันที่ ๖ รถไฟพิเศษได้นำโกศศพมาศพ และเครื่องประกอบเกียรติยศ โดยมี **รัฐมนตรีช่วยว่าการสวัสดิ์** เป็นผู้แทนรัฐบาล พร้อมทั้งเจ้าพนักงานฝ่ายสนามกองทัพอากาศ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานนำหลวงสรพระศพ ชุดปฐมได้ตามขึ้นไปภายหลังพันตำรวจ ๗ วันพอดี เมื่อเจ้าปู่ พิลาสัย พิธีต่าง ๆ ยังไม่ได้ดีตลอด คงมีสิ่งขาดประเพณี ต้องนำโกศศพไปประดิษฐาน และประดิษฐานทุกยามตามประเพณี พวกประดิษฐานก็กลองหลวงไปจากกรุงเทพฯ เครื่องเบญจก็ส่งจากกรุงเทพฯ ด้วยรถไฟพิเศษ เมื่อเบญจเสร็จแล้วครบ ๕๐ วัน ก็พระราชทานเพลิงเจ้าปู่ท่านไม่ให้เป็นในวันเกิน ๓๐ วัน จึงได้พระราชทานเพลิงในวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๘๒ มีรัฐมนตรี ผู้แทนกระทรวงต่าง ๆ ผู้แทนราษฎร ประชาชนพลเมืองไม่ในมาอย่างคับคั่ง ในวันเข้าโกศศพและวันพระราชทานเพลิงแต่งกายเต็มยศเมื่อเสร็จการเสร็จสิ้นแล้วในวันที่ ๒๔ กันยายน เราก็กลับกรุงเทพฯ ต่อมาวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้มีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าคุณพ่อคุณป้า

ในช่วงสงครามขณะที่กรุงเทพฯ ได้รับการโจมตีทางอากาศ คุณป้าและข้าพเจ้าได้ขึ้นไปเชียงใหม่ เจ้าพ่อคืออพยพไปอยู่บ้านนอกที่นาของท่าน แต่ก็ได้สั่งให้จัดบ้านไว้ไว้รับรอง วันหนึ่งเราไปเยี่ยมเจ้าพ่อที่บ้านนอก เรียบินได้เข้าโจมตีสถานีรถไฟเชียงใหม่ เมื่อขากลับจากเยี่ยมเจ้าพ่อ และดูที่ ๆ ถูกโจมตี ตัวสถานีพัง กูตั้งต่าง ๆ ถูกไฟไหม้ คนเจ็บและตายหลายคน ไปกินแล้วนำเอาถาดที่สุก เรากระทำจนครบกลับไม่ได้ เพราะรถรถไฟถูกทำลายที่สถานีลำปาง และสถานีใกล้สถานี เสียหายมาก นายสถานีก็ไม่รู้แผนว่ารถจะเดินได้เมื่อใด เราปลูกซากถาดกับว่ารถไฟวิ่งได้ส่วนที่เดียวดีกว่าจะไม่รอดธรรมดาซึ่งต้องไม่ค้างลำปางเสียเวลา

เมื่อได้กลับมาถึงกรุงเทพฯ ได้มองเห็นกรุงเทพฯ ก็ถูกทำลายเช่นเดียวกับสถานีเชียงใหม่ ลำปางถูกโจมตี คุณแม่แหม่ที่น้องได้อพยพมาอยู่บ้านของเรที่บางกะปิ ซึ่งได้ปลูกไว้เมื่อต้น ๆ สงครามแผ่นดินนั้นไม่ยาวเสีย ๆ เราพอชั่ววอกที่จำเป็นคิดตัวเท่านี้แล้วถาดนั้นของใช้ต่าง ๆ ที่ดี ๆ มีราคาที่จะไว้ในห้องกับของใหญ่ในตึก ไม่ได้ชนะอะไรไปเลย จะชนะอะไรไว้บ้านบางกะปิก็ไม่เป็นที่เก็บ เพราะ

จำนวนคนที่ไปอยู่ตั้ง ๓๐ คนเสียแล้ว ถึงกับต้องปลูกเรือนหลังคา
มุงจากชั่วคราวให้อยู่กัน เมื่อเรากลับจากเชียงใหม่มาถึงบ้านที่รอง
เมืองแล้ว ตอนเย็นก็ไปเยี่ยมคุณแม่ที่บางกะปิ เราไม่ได้ย้ายมาอยู่ที่
บางกะปิด้วย ในวันเสาร์อาทิตย์จึงจะมาค้างที่บางกะปิครั้งหนึ่ง

ในวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๗ เราไปถึงสถานเช่า
รถที่บ้าน **ม.จ. ประสมสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์** ซึ่งอยู่ในซอยอารี เมื่อ
กลับจากบ้านสักยังไม่ทันจะเข้านอน ได้ยินเสียงสัญญาณภัยดังขึ้น
เวลา ๒๓.๐๐ น. เรือบินเข้าโจมตีที่ระบมิดหลายและระเบิดเพลิง
ถูกแถวถนนหน้าตัดของ รองเมือง มีผู้ชนแถบอกในราว ๐๒.๐๐ น.
ว่า ขณะนี้ไฟกำลังแดงด้านหน้า ไฟไหม้โรงเรียนสิทธุศรทรมแล้ว
กำลังไหม้ห้องแถวแถวหน้าบ้านเราแล้ว เมื่อทราบก็ทำอะไรไม่ได้เลย
กรมทางได้ส่งอาสาสมัครมาช่วยอยู่ในบ้านบางกะปิพร้อมทั้งรถถังอีก
๒ คัน ผู้คนในบ้านวิ่งมากล่อ ถ้าเมื่อใดได้เวลากลับก็คงจะพอช่วยไว้
ได้ นี่ทางจากรถถูกมิดหมด เพราะสัญญาณเตือนภัยยังไม่ขึ้น จน
กระทั่งตี ๔ นิ่งเซบ นิ่งสาว คุณปฐม (คุณพจน - คุณกัญญา
ณ ธารอง) มาจากคลองเตยว่า ได้รับโทรศัพท์จากเด็กที่หนีไป
บอกว่าบ้านรองเมืองไฟไหม้หมดแล้ว คนใช้ก็ถูกเสกศีรษะเปิดที่
กบโหลกศีรษะหายไป ๑ คน ที่รอดตายก็ย้ายมาอยู่บ้านบางกะปิด้วย
ทั้งหมด เราไปอยู่กับในวันรุ่งขึ้น ตอนเช้าทางในซอยรองเมืองมีแต่
ดินแฉะกะไม้ สิ่งกะสี อิฐหัก กากปูนแข็งไม่หมด รถเข้าไม่ถึง
ต้องลงดินถูกเข้าไม่ เห็นบ้านพังและหักวิ่วไปหลายบ้าน เมื่อได้ไป
ถึงบ้านเราเห็นเหลือแต่ทรากรักไฟยังลุก ๆ อยู่ เมื่อไฟดับหมดแล้ว
ได้แรงศรัทธาของกรมทางมาช่วยโดยขี้น้ำที่ถังของ เช่นเครื่องใช้
ถ้วยชาม เมื่อจะยังเหลือใช้ได้บ้าง เพราะกับไว้ได้ถูกเก็บ แต่ถูกอบ
ด้วยความร้อน เมื่อโกยขึ้นแล้วถ้วยชามเครื่องใช้จะยังอยู่ดีแค่หนึ่ง ๆ
เวลาไปหยิบยกขึ้นจึงรู้ว่าแปรวามืด มีออกเป็นชิ้น ๆ ของที่สูญไป
ใช้ครั้งนี้ รวมทั้งตัวบ้านด้วย คิดเป็นราคาหลายหมื่น และพวกตัวอีกนั้นก็
สร้างโดยสถาปนิกชาวอินเดียชน สมัยโน้นก็ราคาแพงไปแล้ว ยิ่ง
เครื่องลายคราม เครื่องเซรามิก และเครื่องแต่งบ้าน รูปเขียน
อาวุธโบราณ หนังสือดี ๆ สมุดภาพซึ่งเจ้าคุณพ่อ collect มา
นาน และเครื่องใช้ที่หมดไปบ้านไม่ได้โยกย้ายหรือเก็บไปไว้ที่อื่นเลย
ในชั่วชีวิตนี้จะหาของให้ครบรูปแล้วภาคภูมิใจอย่างนั้นอีกไม่ได้แน่
ข้าพเจ้านึกถึงยังใจหายจนบัดนี้ ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเกิดในที่อุดม
สมบูรณ์มาก ก็ยังไม่รวยที่จะเสียตาย เมื่อได้โกยขึ้นที่หาของในวันที่
๓ จึงได้พบทรากร "สามพสุ" ซึ่งเป็นหลานสุดมือของเจ้าพระยามหา

โยธา (๖๕) ถือประจำตัวเวลาออกศึกทุกครั้ง ซึ่งเป็นกันว่าเป็นอาวุธสำคัญประจำสกุล "ทษณิน" ตกทอดมาหลายชั่วคน เมื่อข่าวไฟไหม้บ้านรุ่งไปถึงโชน ก็มีภรรยาเย็บไม้ราคา ตลอดจนเจ้าชายแลท้าวเจ้าผู้จักขุนคตย คุณแม่ก็รีบเสกภรรยาแต่เช้าจนเย็น ทุกวันแปลนหน้าแซกจึงได้ขาด

ชีวิตการงานที่ผันผวน

ณ วันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กองงานได้ถูกโอนสังกัดจากกรมโยธาเทศบาล สังกัดกระทรวงมหาดไทย สถาปนาขึ้นเป็นกรมทาง สังกัดกระทรวงคมนาคม ส่วนคุณปฐมยังคงควบคุมหมวดก่อสร้างที่เชียงใหม่อยู่ แต่ต้องขึ้นไปดูงานเปลี่ยนน้ำที่อำเภอฝางทุกเดือนจนแปลนใช้ปานเสียงธม ย้ายมาอยู่กรุงเทพฯ ต้องรักษาตัวแปลนจึงหาย

ต่อมาเมื่อในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการแต่งตั้งอธิบดีกรมทางคนใหม่มาแทนคนที่ย้ายไปแปลนวิบูลนครีช่วยซึ่งราชการ กระทรวงอุตสาหกรรม แลยังคงตั้งกรมแปลนฝาง ไม่ขึ้นตรงกับตมตั้งเดิม นายใหม่กับนายเก่าเป็นญาติวากัน เข้าใจทำงานของคุณปฐมจึงรักจะตลอด เนื่องจากอธิบดีใหม่สงสัยว่าคุณปฐมจะแปลนตัวอยู่เรื่องแปลนฝาง จึงเสนอกระทรวงให้คนขึ้นมารักษาการในตำแหน่งหัวหน้ากองถนน เพื่อให้คุณปฐมทำการแลพรมสิทธิ์สัฟฟลดที่ฝางแต่อย่างเดียว หรือมิฉะนั้นก็ให้โชนไปอยู่กระทรวงอุตสาหกรรมเสียเลย โดยไม่ต้องให้แปลนกังวลในภาคหลายหน้าที่ โดยมีคำสั่ง ลงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๗

เรื่องยังกำลังออวงอยู่ไม่รู้ว่าจะยังไปต่อไม่ การทางส่วนใหญ่ก็ย้ายไปอยู่จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม ๒๔๘๗ คุณปฐมก็ได้ไปประจำอยู่ที่ชลบุรี เมื่ออยู่ที่ชลบุรี ต้องติดต่อกับกองบัญชาการทหารอยู่จนจบ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้เรียกตัวไปถามถึงงาน ที่สุดถามว่าเวลาไม่มีเงินเดือนทำไหว เมื่อเขียนให้ทราบแล้วก็หันไปพูดกับคนสนิทว่า "แปลนได้แล้ว" ต่อมาเมื่อคำสั่ง พ.ศ.๒๔๘๗ ที่ ๒๖/๘๗ ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๗ แต่งตั้งให้แปลนรองอธิบดีกรมทาง

ในต้นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๗ คุณปฐมได้เข้ากรุงเทพฯ จากชลบุรี ข้าพเจ้าได้มาศึกษาเช่าบ้านในเมืองด้วยตั้งใจจะไปจ่ายของเสริมตัวสำหรับจะให้เป็นให้ไปชลบุรี ข้าพเจ้าเลยเข้าไป

ห้องทำงานที่กรมทาง พอนั่งสักประเดี๋ยว นายช่างใหญ่กรมโยธา
เข้านมาในห้อง ยืนเมื่อมาจับมือคุณปฐม พูดว่าขอแสดงความยินดี
ด้วยที่ได้เป็นอธิบดีกรมทาง คุณปฐมว่าจะไรกันผมยังไม่รู้เรื่องเลย
ผมไม่เคยได้ทราบระบระวะตายมาก่อน เขายืนยันว่าคำสั่งออก
แล้วแต่ได้เห็นผมเอง ข้าพเจ้าเองก็ภาคใจไม่เคยมีกามินจึงเชื่อครึ่ง
ไม่เชื่อครึ่ง เมื่อได้รับคำสั่ง ท.ศ.นามที่ ๕๓/๒๕๓๗ แต่งตั้งให้เป็น
อธิบดีกรมทาง ลงวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๗ วันรุ่งขึ้นมี
คำสั่งทางอภีกฉบับหนึ่ง ให้ระงับการแต่งตั้งไว้ก่อน ทั้ง ๆ ที่คำ
สั่งแต่งตั้งไม่ทิวกรมแล้ว ได้มีคนหลายคนมาบอกว่าให้รีบเข้า
คุณปฐมตอบว่าเรื่องอะไรจะไว้ระงับ การแต่งตั้งให้เป็นก็แต่งตั้งขึ้นมา
ไม่เคยไว้ระงับกัน ในวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๓๗ จึงมีคำสั่งอีกว่า
การแต่งตั้งอธิบดีกรมทางให้เป็นไปตามคำสั่งเดิม

เมื่อเปลี่ยนคณะรัฐบาล จอมพล. พิบูลสงคราม มาเป็น
รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ มีปัญหาในเรื่องตำแหน่งของคุณปฐม
ซึ่งแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมทางโดยคำสั่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด เมื่อ
เลิกผู้บัญชาการทหารสูงสุดแล้ว การแต่งตั้งอธิบดีก็ยังไม่ระ
อธิบดีทำยังคงประจำกระทรวงอยู่ เรื่องนี้มีเสียงข้างมากว่า ภรรยา
ท่านที่มีอิทธิพลท่านหนึ่ง โกรธเคืองคุณควงที่จะปลดอธิบดีเก่าออก
และจะแต่งตั้งคุณปฐมเป็นอธิบดีให้สมบุรณ์ตามระเบียบ ถึงกับพูด
ว่าคุณปฐมวิ่งเข้าวังออกบ้านนายก เพื่อชิงตำแหน่งอธิบดี จนผู้ใหญ่
ต่อผู้ใหญ่ต่างมาเมินกัน เรื่องเป็นอธิบดีนี้ คำสั่งทางมากไปผู้ตัว
สั่งแล้วยังถอน ๆ แล้วสั่งอีกโดยที่ไม่ได้ไว้ระงับจะประจวบเจดอย่างใด
แม้แต่วันเกิดหรือวันปีใหม่ก็ไม่เคยไปเซ็นชื่อแต่ครึ่งเดียว ถึง
ใคร ๆ ขึ้นเมื่อยากก็ไม่เคยไป จนถึงสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. สนธิ์ ปราโมช จึงได้มี
พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นอธิบดีโดยสมบุรณ์
เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ นับเป็นอธิบดีกรมทางคนที่ ๖

ที่น่าแปลกคือ ในการเข้ารับตำแหน่งอธิบดีของคุณปฐม
แต่ละครั้งจะรับต่อจากบุตรชายเจ้าพระยาบรมราช (ปิ่น สุzum) เมื่อ
ครั้งเป็นอธิบดีกรมทางก็รับจากคุณพระพิศาลสุzumวิท ครั้น
เป็นอธิบดีโลหกิจก็รับจาก คุณประวัฑิ สุzum เจ้าพระยาบม
ราชนั้น สนธิ์สนมชอบพอกับเจ้าปู่ของข้าพเจ้ามากทั้งครอบครัว
ส่วนคุณพระพิศาล ฯ และคุณประวัฑิ สุzum นั้น ก็ชอบพอกับ
คุณปฐมและสนิทสนมกันจนเป็นรุ่นลูก ๆ อีก

เจ้าวัฬขบวนทหารเสรีไทย

ในขณะดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมทาง คุณปฐมได้รับการชักชวนจาก คุณทวี บุณยเกตุ และคุณติวาท ชัยเกษม ให้เข้าไปร่วมเสรีไทย มีได้ประจำตัว กกลางคืนใช้มีงูในท้องและแม่ที่ทำงานนอกได้คิด โดยให้ใช้พดายสอง คุณปฐมแปลคนอ่านได้คิด ข้าพเจ้าจดหมายคำบอกผิดไม่ได้เลย หน้าที่ของคุณปฐมแปลคนรับโทรศัพท์ และชานย้ายผู้คนที่แปลเสรีไทยที่เข้ามา เพื่อส่งไปที่พักแหรับอาวุธที่ส่งเข้ามาจากพวกเสรีไทยให้มีปืนใช้ในงานดับขันเบื้องกันตัว คุณปฐมแปลอธิบดีกรมทาง การขนย้ายสควงเพราะมีรถกวด์ของกรมทางรับคนมาและขลหรือมือในการซ่อมทาง ไปทำงานทุกวัน และมีลูกน้องอยู่ทั่วไปตามจังหวัดต่าง ๆ ได้คนพวกนี้เป็นสาย พอมีงานส่งจังหวัดก็ส่งได้คิดไปบอกให้จัดการ เมื่อชนอาวุธไปไว้ที่สำนักงานเสรีไทย ก็จากตามที่เขาบอกชื่อให้ เมื่อสงครามเสร็จแล้วจัดเมืองแปลระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว ปินคาไปยังเหลืออีก ๔ กระบอกไม่มีใครรับทานการขอซื้อปืนคืนในราคากระบอกละ ๒,๐๐๐ บาท

ในกรุงเทพฯ มีทหารญี่ปุ่นอยู่ทั่วไป มีรถญี่ปุ่นวิ่งตรวจอยู่เสมอ ญี่ปุ่นแปลผู้จำหน่ายน้ำมันให้ทหารการ มีจำกัพบว่าให้ไปตลอดเดือน ผู้คนธรรมดาไม่มีน้ำมันใช้เนื่องจากคนที่มีความเชื่อน้ำมันเดือนใช้เองบ้านที่ฐานะดีก็เอารถเข็นรถออกมาใช้ คนส่วนมากใช้รถถีบ รถแม่สีที่รับคนวิ่งในเมือง ใช้ถ่านหุงข้าวต้มแกงนั้นແທးແທးน้ำมันจำได้ว่าส่งถึงติดท้ายรถ ไม่รู้ว่าค่ารถทำอะไรให้เครื่องยนต์ติดได้และวิ่งได้อย่างรวดเร็วไม่นับเลขหิน

ทางเราจะทราบว่ามีอเมริกันและอังกฤษจะบุกขึ้นที่ไทยบ้าง แลวบางกะปิแปลเห็นทางผ่าน แลได้เตรียมที่ทางจะอพยพครอบครัวไปอยู่ในคลองแยกแยก ถ้าถึงคืนสุก แลวบางกะปิจะอยู่ไม่ได้ เพราะคุณปฐมได้ไปอยู่ที่ที่ส่งมาจากสาย ต่าง ๆ ในเวลากลางคืนบ่อย ๆ จึงพอจะรู้เรื่องเสรีไทยบ้าง ตามแต่โอกาสที่ติดต่อกัน

คืนหนึ่งนายเตียง ศิริขันธ์ แลนายทองอิน ภูวิพัฒน์ มาที่บ้าน เขาบินมาลงมือสทมาไว้ แลอยากจะทำวิทยุที่บ้าน คุณปฐมขอว่าสทสทพูดผ่าน เวลาใดคนอยู่ในบ้านถึง ๓๐ กว่าคน แลส่งออกไปในซอยไม้ใกล้ญาติ ยังแปลบ้านของนายทหารญี่ปุ่นอยู่หลังหนึ่ง ทางความลับจะกระจาย ส่งมาไม่ช้า นายเตียง ศิริขันธ์ แลคุณปฐมได้ออกเดินทางไปภาคอีสานพร้อมกับภรรยาแลธำพเจ้า การไปครั้งนี้ได้ยานเครื่องอาวุธซึ่งได้รับจากฝ่ายพันธมิตรไปส่งยังภาคอีสาน

ได้ต่อตีนบันจูนบันจูนการถกรรมทางไป มีสารวัตรทหารบก เรือ
ข้าหลวงหนองคาย นักเรียนไทยที่กระโดดร่มลงมาคนหนึ่งไปใน
ขบวนด้วย กำลังเดินทางได้มีรถของทหารญี่ปุ่นคันหนึ่งตามไปข้าง
หลังเรื่อย ๆ เหนือกับจะสภทวอย ขณะต้องระวังตัวกันอย่างเต็มที่
ในระหว่างทางที่บรรจรถจากตึกเมื่อถึงโคราช จัดแจงต่อที่บรรจ
กันใหม่ในคืนนั้น จนถึง ๐๒.๐๐ น. จึงเรียบร้อยแพพักนอนได้
พอรุ่งเช้าออกเดินทางต่อไปยังขอนแก่น สกลนคร นครพนม อุตร
หนองคาย แบ่งระยะไป ส่วนสุดปฐมก็ได้เรียกแยกช่างเขตทางการ
มาทำความเข้าใจที่จะปฏิบัติกิจงานอย่างไร แลแบ่งหน้าที่ในการต่อต้าน
ในเขตภาคอีสาน เมื่อถึงเวลาทำนิเวศงานจะได้ไม่ถูกลูกสัก เสร็จ
สงครามมีการเดินเขมรพาทหระศรีไทย ซึ่งสุดปฐมได้ร่วมด้วย โคร
แบ่งหัวหน้าใหญ่จำไม่ได้ จำได้ว่า ท่านสุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ-
วัตน์ (ท่านชื่น) แบ่งเสรีไทยฝ่ายอังกฤษ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช
แบ่งเสรีไทยฝ่ายอเมริกา

ครั้งหนึ่งเมื่อสุดปฐมได้ขึ้นไปเชียงใหม่สมัยที่บ้านเรารุดก
โจมตีหนัก ทางรถไฟขาด ไฟฟ้าในกรุงเทพฯ ไม่พอจำหน่าย แล
ราคากระแสไฟแพง จึงได้เอารถบันทุกขึ้นไปเชียงใหม่เพื่อเรือเครื่อง
ไฟฟ้าที่บ่อน้ำมันฝ่างมาใช้ที่โรงงานเครื่องกลกรมทางกรุงเทพ ฯ
เนื่องจากทางบ่อน้ำมันฝ่างมีการขวางสิ่งให้หยุดชั่วคราวเพราะการ
ทดลองไม่ลงตัว จึงได้เอารถบันทุกไปขนแอมบารรถเครื่องไฟฟ้าลงมา
เมื่อเวลาไม่ได้มีเพื่อนแปลคนสูงศักดิ์ เคยไปมาหาสู่กัน วันหนึ่ง
ขณะที่คุยกันอยู่ก็คุยขึ้นว่า สุดปฐมไว้ใจทำข้างใต้หรือ ไปทำเสรี
ไทยร่วมกับเขา ละไมยอมละชื่อแล้วไว้เฉย เขาจะทดลองใช้เสียแอมบารกว่า
สุดปฐมตอบว่า ไม่ได้หวังอะไรตอบแทน การที่ทำนี้ก็เพื่อประเทศ
บ้านเมือง ต่อมากันผู้ที่ได้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร ใน
พรรคแนวรัฐธรรมนูญ ในความช่วยเหลือของทำรัฐบุรุษแล้วก็ได้
รับเลือกตั้ง ต่อมาก็ได้แปลรัฐมนตรีคน หนึ่ง ภายหลังกลับไปพูดว่า
สุดปฐมแปลพรรคประชาธิปไตย จำต้องระวัง

ข้าลาชีวิตการทำงานการทหาร

ในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๗ สุดปฐมได้รับคำสั่ง
ย้ายกระทรวงมหาดไทย โดย คำสั่งจากรัฐมนตรีคณะคณะ จากอธิบดีกรม
ทางให้ไปแปลอธิบดีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เพื่อความเหมาะสม

ไม่มีการชี้แจงว่ามีการกระทำผิดใด ๆ ทั้งสิ้น แม้แต่ปลัด
กระทรวงเองก็ไม่ทราบเรื่อง

นับว่าการเมืองได้เข้ามาแทรกแซงข้าราชการประจำ เมื่อพรรค
ประชาธิปไตย พรรคฝ่ายค้านได้ขอเปิดอภิปรายทั่วไป ได้นำเรื่อง
การย้ายตำแหน่งครั้งนี้อย่างละเอียดหนึ่งในการอภิปราย ตั้งแต่
คุณปฐมเรียนจบทางวิศวกรรมโยธา (Civil Engineer) เข้ารับ
ราชการในกรมรถไฟได้เพียง ๖ เดือน ก็ย้ายเข้ามาทำงานในกรม
ทางโยธาจนถึง ๕๔ ปี ได้ตำแหน่งเรื่อย ๆ จนถึงตำแหน่งอธิบดี
ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ซื่อ แม้ไม่สบายก็ไม่เคยหยุด นอกจาก
ล้มหมอนนอนเสื่อจริง ๆ แต่เมื่อถูกย้ายไปกรมส่งเสริมซึ่งไม่มี
ความรู้ความสนใจมาก่อน ในกรมก็มีพนักงานอีกหลายคนไม่ถึง ๕๐
คน เครื่องพิมพ์ดีดสักเครื่องก็ไม่มี ต้องไปขอยืมจากกรม
วิทยาศาสตร์มาใช้ เมื่อนำไม่มีงานทำจึงเกิดความเบื่อหน่าย จากที่
เคยเป็นคน Active ซื่อสัตย์ซื่อ กลับกลายเป็นคนฮึดแต่เรื่องชั่ว
แถมซื่อเก็บๆ เพราะหมดกำลังใจ ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการย้ายโดย
เจตนาจากข้างแก๊ง ถ้าย้ายโดยมีผลสืบ หรือบทพระองค์หน้าที่ ก็
เหตุใดไม่ไปส่วน นี้อยู่ ๆ ก็ประกาศวิหยาออกมา ท่านผู้ใหญ่แล
เห็นแง่ว่าทำไม ทำไม่ถึงถูกย้ายก็ตอบไม่ได้ แต่เข้าใจว่าเป็นเรื่อง
เกี่ยวกับกรรมการของมูลนิธิหรืออดีตคณบดีของบางมูลนากี่คนหรือ
ซึ่งคุณปฐมได้ทำบันทึกชี้แจงไว้เอง ซึ่งได้คัดบันทึกมาบางส่วนดังนี้

ในการอนุมัติให้ซื้ออสังหาริมทรัพย์ สมตคนคาร์ตวาคคัม
มอลต์ ของรัฐมนตรี มีข้อความเกี่ยวกับใบแจ้งการผลิตอสังหาริมทรัพย์
และการซื้ออสังหาริมทรัพย์ ๗,๐๐๐-๘,๐๐๐ บาท รวมอยู่ด้วย กับมี
ข้อความขอมติให้กรมทางราชการชี้แจง จึงเป็นคำสั่งที่ข้าพเจ้าผู้เป็น
ข้าราชการจะต้องเคารพตามระเบียบวินัย แต่อย่างไรก็ดี ข้อความ
เหล่านี้อาจเป็นการเข้าใจผิด เพื่อความเป็นธรรมแก่กรมทาง และ
แก่ตัวข้าพเจ้า ซึ่งจะต้องจากกรมทางไปอยู่กรมส่งเสริม จึงขอทำ
เป็นเพียงบันทึก เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับข้อความเหล่านี้ที่คิดเรื่องไว้
โดยมิได้เจตนาบปักษ์ว่าผู้หนึ่งผู้ใด.....

จนถึงคณะรัฐมนตรีชุด นายควง อภัยวงศ์ จึงได้ตั้ง
ข้าพเจ้าเป็นประธานกรรมการดำเนินการด้านนิคม ซึ่งตรงต่อกระทรวงคมนาคม
กรรมการชุดนี้มีได้วันมอบหมายกับประธานท่านต่ออย่างไร ข้าพเจ้า
ได้เรียกประชุมกรรมการที่กระทรวงคมนาคม ได้พิจารณาถึงห้องว่า
สิ่งที่มีค่ามากที่สุดขณะนี้ คือการจัดหาที่ดิน จึงได้สั่งเลขาธิการ
อื่น ๆ ไว้ก่อน เป็นการประหยัดเงิน และเร่งการดูแลและการจะ

ป็นเป็นการสำคัญ ได้รายงานผลประชุมให้กระทรวง (สมัย ร.ม.ศ. สหรั้ง เทพหัสดิน ฯ) เช่นชอบแล้ว ในการดำเนินกรมในชั้นต่อมา ได้ประพฤตปฏิบัติหลายอย่างหลายประการ เพราะอยู่ในระหว่างสงคราม การโจมตีทางอากาศรุนแรงขึ้น ทางรถไฟขาด เชื้อเพลิงที่จะวิ่งไปไม่มีพอ เจ้าหน้าที่ที่ระงับสาย เครื่องมือและเครื่องใช้ที่ส่งไปไม่ได้ ปริมาณวัตถุที่ยังใช้ได้ ก็ลดลงเป็นลำดับ จึงอยู่ในฐานะลำบากยิ่ง หากปล่อยให้รัฐบาลก็จะเปลืองเงินแผ่นดิน เรายังก็ขาดเจ้าหน้าที่เทคนิค ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก

ส่วนการที่กรมทางซื้อน้ำมันเครื่องถึง ๗,๐๐๐-๘,๐๐๐ บาท ความจริงทาน้ำมันเครื่องประเภทของกรมทางไม่ จำเพเจ้าได้รับเงินมาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี (นายทวี บุญยเกษตร) เพื่อมาจัดการหารองที่จำเป็นต้องใช้ในการต่อต้านญี่ปุ่น ในหลักการนั้นให้ทำหนังสือโดยไม่มีคณโยให้ยู่ในมือขององค์การมริไทยให้มากที่สุด จึงต้องอาศัยมือกรมทางในการจัดซื้อโดยไม่มีแยกตัวข้าพเจ้าออกมา เราซื้อทั้งของบริสุทธิและของที่ลักไธมขมาจากญี่ปุ่น มาซุ่นซ้อนไว้ให้ซื้อซึ่งได้พิจารณาตามแผนดำเนินการว่าอยู่ในเขตเมืองกัน และครึ่งหนึ่งหลบหลิว สุวรรณชีพ สรวัดระใหญ่ซหาร ได้บมคิดเข้าทขเจ้าว่า ญี่ปุ่นระแวงสงสัยกรมทางว่ารับซื้อของที่โธมจากญี่ปุ่น มียางรถยนต์ ซึ่งมีเครื่องหนายทหารเป็นต้น การกระทำดังนี้เป็นการทำอันตรายตักตนเองที่เจ้าการล่องนังไม่ ถูกญี่ปุ่นจับเพราะใส่ยางทหาร แต่ก็เคราะห์ดี ที่ญี่ปุ่นเคยจ่ายยางทหารให้กรมทางร่วมก่อสร้างสายกรุงเทพฯ-หาดใหญ่ การซื้อของจึงอยู่ในฐานะปลอดภัยขึ้นบ้าง ส่วนในการซื้อเราก็ได้กระทำถูกต้องตามระเบียบการแล้ว ทั้งหลักการกรมการ การรับใบสำคัญก็ได้ผ่านให้คิดเสการกรมการตรวจเงินแผ่นดินเป็นกลางกับ สภกรมเลขาธิการเจ้ารองเงิน และดูเองเมื่อได้ผ่านให้คิดเสการกรมการสอบสวนองค์การมริไทยอีกด้วย เรื่องนี้เสการกรมทางเป็นผู้รู้ดี ในขณะที่ยำเนินการอยู่เช่น ก็มีเรื่องกล่าวไปให้เสียชื่อเสียง แต่ข้าพเจ้ามีสมการที่จะเปิดเผยได้ ในขณะนั้น เพราะญี่ปุ่นมีอำนาจอยู่ในเมืองไทย ความจำเป็นที่จะต้องจัดทำยังสำคัญอยู่ เพื่อประโยชน์จากสิ่งที่จะซื้อใช้โดยสิ้นเชิง มีบัญชีของรับจ่าย อยู่ทาง ข.ก.ส. (เครื่องยนต์) เป็นหลักฐาน ซึ่งได้ใช้ให้เป็นประโยชน์กับอยู่ทุกวันนี้ มีผู้ใดบ้าง เมื่อได้รู้ที่สุดของความจริงจะมีใจที่จะรวบรวม ให้ความเห็นอกเห็นใจแก่ตัวข้าพเจ้าบ้าง

ปฐม ทัศนนิ
10 ส.ค. ๒9

แต่ชีวิตอย่างสามีข้าพเจ้า และตัวข้าพเจ้าเองก็ตกไม่เสียที เพราะมีพร้อมทุกอย่าง บางครั้งต้องต่อสู้ บางครั้งต้องอดทน บางครั้งต้องโง่เขลา บางครั้งต้องไร้หัวใจให้ใครมาทรมานได้ จนมีคนว่า สามีข้าพเจ้าหญิง ยิ่งขาดอยู่สิ่งเดียวที่ยังไม่เคยได้พบคือ ความยากจนแก่คน ซึ่งอาจจะพบเข้าวันใดวันหนึ่งในข้างหน้า เพราะอดใจจึงไม่เที่ยงในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน ไม่มีอะไรยั่งยืน มีแน่นอนอยู่แต่สิ่งเดียวคือ ความตาย เมื่อมีชีวิตอยู่ก็ต้องต่อสู้กับความไม่แน่นอน ไม่จริงจนกว่า "ความตาย" จะมาถึง

ส่วนทางเจ้าพ่อของข้าพเจ้าก็เขียนมาให้ลาออกจากราชการไปช่วยจัดการผลประโยชน์ทางเชียงใหม่ จึงได้ยื่นบันทึกลงปลัดกระทรวง สามีของข้าพเจ้าตั้งใจจะเลือกเลขให้พิจารณาบันทึกลงอีก พอข่าวกระจายไปในบรรดาเพื่อนฝูง ก็พากันหัวเราะเยาะออกเสียง ดูไปอีกสักหน่อยเกิด ตั้งนั้นจึงได้ระับการเตือนไว้

พอถึงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ได้เกิดมีรัฐประหารขึ้นล้มรัฐบาลแลสมาชิกสภาผู้แทน หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อเลือกตัวบุคคลเข้าเป็นรัฐมนตรีครบชุดแล้ว รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม ได้เรียกประชุมอธิบดีในกระทรวงอุตสาหกรรมเพื่อวางนโยบายของกระทรวง

รัฐประหารในครั้งนี้ได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวขึ้นใช้แทนแลพระมหากษัตริย์ทรงเลือกสมาชิกสภาสูงด้วยพระองค์เอง เรียก ว่าวุฒิสภา มีจำนวนสมาชิก ๑๐๐ คน บิดาของข้าพเจ้าก็ได้รับเลือกเป็นสมาชิกวุฒิสภาด้วยตนเองนี่ เมื่อท่านได้ลงมาถึงกรุงเทพฯ แล้วได้ไปเยี่ยมม.นายกรัฐมนตรีนครและรัฐมนตรีบางท่าน เมื่อไปเยี่ยมรัฐมนตรีอุตสาหกรรมที่กระทรวง เจ้าพ่อก็ขอร้องว่า ขอให้ดูปฐมได้ย้ายกลับไม่อยู่กรมทางตามภูมิรัฐของตัวเองที่ได้เรียน แลได้ทำงานในกรมทางเป็นเวลาถึง ๑๔ ปีกว่า ดูปฐมถามว่า รัฐมนตรีเห็นบันทึกที่ยื่นมาแต่ครั้งรัฐบาลก่อนแล้วหรือยัง ท่านตอบว่าเห็นแล้ว แต่ตัวเด็กติดขาดคนไม่ยอมให้ออก ต้องอยู่ทำงานช่วยกันก่อน จึงจำเป็นต้องระงับที่จะลาออกไว้อีก

เมื่อไปในงานแต่งงานลูกชายของจอมพลป. พิบูลสงครามที่วังชอชัยคีตอม ท่านจอมพลเห็นดูปฐมก็ยื่นเมื่อมาจับแลกไว้ นานถามว่า เดียวนี้ทำงานอยู่ที่ไหน จึงตอบไปให้ทราบ ท่านเลยว่ามีคนขอให้อดทนหน่อย จึงตอบว่าได้อดทนมาปีกว่าแล้ว แต่จะทนได้แค่ไหนยังไม่รู้ แล้วท่านจอมพลก็ตบหลัง ต่อจากนั้นไม่นานก็ได้รับคำสั่งรัฐมนตรีว่าการอุตสาหกรรมในคณะรัฐบาล ๙๐ วัน ให้ไป

รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมโลหกิจอีกตำแหน่งหนึ่ง

ครั้นคณะรัฐบาล ๓๐ วัน ครบกำหนดก็ได้ลาออก และเมื่อได้เลือกสมาชิกสภาผู้แทนแล้ว นายกรัฐมนตรีได้แก่หัวหน้าพรรคประชาธิปไตยตามเดิม และได้จัดตั้งคณะรัฐบาล ส่วนมากก็เปลี่ยนเดิม ๆ ได้แถลงนโยบายต่อสภา จนได้รับความไว้วางใจ ต่างประเทศก็รับรองคณะรัฐบาลนี้ แลรัฐบาลนี้ได้รับบริหารราชการแผ่นดินต่อมาจนวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีนายทหารเสนองานซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็น นายกรัฐมนตรี บังคับให้นายกรัฐมนตรี ลาออกว่าไม่พอใจในคณะรัฐบาลนี้เป็นอย่างยิ่ง นายทหารก็ไปเรียกประมุขคณะราษฎรแต่เดิม แต่ได้มีหนังสือออก แลท่านจอมพลก็ได้เข้ามาเปลี่ยนนายกรัฐมนตรีพร้อมคณะรัฐบาลใหม่

วันหนึ่งคุณปทุมได้ไปรับประทานอาหารกลางวันที่บ้านไชยณรงค์ ถนนราชดำเนิน บังเอิญพบเจ้าคุณศรีพิชัย ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม กำลังรับประทานอาหารอยู่ที่นั่น คุณปทุมนั่งอยู่อีกด้านหนึ่ง คิด ๆ กับได้ของพวกข้าราชการกรมทาง ซึ่งรับประทานที่นั่นเป็นประจำ ท่านนึกว่าทนายไปไหน ตามหาตัวมา ๗ วันแล้ว ครูเขาตามถึงแล้ว (ทนายความถึง คุณปทุมของท่าน เพราะเคยแปลครูสอนหนังสือคุณปทุมมาแต่ครั้งยังเป็นเด็ก) ให้ไปพักที่บ้าน มีเรื่องจะปรึกษา มาช่วยกันหน่อย เหนื่อยไหม ในกรมทางจึงเกิดนึกกันว่า คุณปทุมจะกลับไปกรมทางอีก ถ้ากลับไปจึงพวกดีใจก็จริง พวกอื่นตัวก็คงขบะ ครั้นต่อมาเมื่อถึงวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ มีประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งคุณปทุมเป็นอธิบดีกรมโลหกิจ แลในตอนเช้าวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ มีประกาศพระบรมราชโองการซ้ำอีกครั้ง

รับราชการเป็นอธิบดีกรมโลหกิจได้ ๓ เดือน ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ออกเดินทางโดยเครื่องบิน B.O.A.C. ไปประเทศอังกฤษ โดยคณะรัฐบาลให้ไปประชุมสภาอารณวิวิทยาศาสตร์ที่เขาซีดิงมา เมื่อเสร็จการประชุมที่อังกฤษก็เดินทางไปดูงานที่อเมริกาต่อไป คุณปทุมเดินทางไปต่างประเทศคราวเวลาสามเดือนกว่า กลับมากรุงเทพฯ โดยเครื่องบิน P.A.A. (Pan American World Airways) จาก San Francisco ถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑

คุณปทุมอยู่กรมโลหกิจ (ปัจจุบันคือกรมทรัพยากรธรณี) ไปประชุมเรื่องแร่ทุกปี ถ้าหากได้ไปด้วยครั้งหนึ่งด้วยเงินส่วนตัวของข้าพเจ้า เพื่อไปเยี่ยมลูกที่ศึกษาอยู่ที่อังกฤษและออสเตรเลีย

ชื่อตัวเรือบินไปรอบโลก ข้าพเจ้าอยู่เสีย ๖ เดือน ไม่เที่ยวยุโรป อเมริกา และซานฟรานซิสโกแล้วไปออสเตรเลีย จะเปลี่ยนใจทำไม่ได้ กลับเมืองไทยส่วนทางกับคุณปฐมไปประชุมเรื่องแร่ เรือบินออกตอนเช้า วันเดียวกับข้าพเจ้ามาถึงลอนดอน

ขณะอยู่ลอนดอนพักที่โรงแรม Kensington Place ไม่ไกลจาก Thorney Court ที่พักของ **คุณพระสุวพันธ์พิริยการ (ม.ล.เบ็ญจนิทวงศ์)** และ **คุณแจ่มศรี** ขณะนั้นแจ่ม ด้สูตแก่นักเรียนไทยในอังกฤษ ซึ่งสนิทสนมชอบพอกันมาก่อน ได้เฝ้าลูกสาวมาอยู่ด้วยในช่วงหยุดSummer คุณปฐมต้องไปประชุมต่อที่ปารีส จึงถือโอกาสพาคุณไปเที่ยวยุโรปกันต่อ จากปารีสก็ไปหา **คุณบุญอนธการณัณและคุณสิงวรณ์ ไกรฤกษ์** ซึ่งเป็น

คู่ปดู่ตออยู่กรุงเบีร์น แล้วเดินทางต่อไปอิตาลี โดยทางรถไฟ ซึ่งแสนสบาย นัดพบกับคณะ **คุณสหรั่ง เทพพิศลินา** ซึ่งไปประชุมที่กรุงโรม มี **คุณเพิ่ม สิมปิตวิสัย** **คุณพระพิณฉัตร** ไปด้วย ขณะนั้น **คุณไพโรจน์ ชินฉะวงษ์** ย้ายไปรับหมายบัตรทูตที่วโรอิตาลีแล้วก็ต่อไปประเทศสเปนด้วยกัน หลังจากนั้นต่างก็แยกย้ายกัน คณะ **คุณสหรั่ง** กลับกรุงเทพา เรากลับลอน

ดอน ข้าพเจ้ามารอ **หม่อมฮุนถน และท่านม้วย (ม.จ.คำแดงฤทธิ์ธากาภ)** **คุณกิจ สารสินและโบรคัสกรธยา** ซึ่งมาเยี่ยมลูก ๆ ที่อังกฤษเช่นกัน คุณปฐมกลับกรุงเทพาก่อน ข้าพเจ้าอยู่จนลูกเกิดเวียนแล้ว จึงคิดจะไปอเมริกาพร้อมคณะคุณฮุนถน ไปพักที่ท่าเรือ **ท่านบุตพจน์ สารสิน** ที่วอชิงตัน ดี ซี เทียบทางฝั่งEast กับสถานเป็นเดือน จึงมีข้ามไปลวนที่ขั้ว San Francisco สองสามวัน แล้วจึงบินตรงไปซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย เพื่อเยี่ยมลูกชาย ข้าพเจ้าซึ่งเขียนอยู่ที่นั่น แล้วจึงเดินทางกลับกรุงเทพา

การไปต่างประเทศของข้าพเจ้าครั้งนี้ ถือว่าคุ้มค่าที่สุดในชีวิต มีแต่เงินข้าพเจ้าจะไม่มีโอกาสเดินทางไปได้อีกเลย เพราะหลังจากนั้นอีกไม่กี่ปี ข้าพเจ้าก็ล้มป่วยกระทั้งสิ้น ขณะนั้นภรรยาแยกตัวจากบ้าน เธอนั้น มีอาการท้อแท้ใจและอาเจียรที่หน้าประตูบ้าน พอเช้าถึงบ้าน

ลงจากรถไม่ได้ต้องอุ้มลง ตามหม่อมมาตรวจ ปรากฏว่า เชือกไปผูก
พันที่สมอระคายขา จึงเป็นอันพาตไปซีกด้านซ้าย พุดไม่ซิดอยู่ ๒-
๓ วัน แล้วค่อย ๆ ดีขึ้น ความจำไม่เสื่อม ยังเขียน อ่านได้ดี

ข้าพเจ้าเริ่มป่วย วันที่ เดือน จำไม่ได้ จำได้ว่าเป็นปี พ.ศ.
๒๕๐๖ เจ้าพ่อได้ให้ข้าพเจ้าขึ้นไปรักษาตัวที่เชียงใหม่ สมัยนั้นยังไม่
มียาดีสำหรับรักษาโรคนี้เช่นสมัยปัจจุบัน ใครบอกหมอที่ไหนดี เจ้า
พ่อก็ถามภริกาว่าที่นั่น ไม่ว่าจะหมอจีน หมอแขก หมอธรรม หมอ
พื้นเมือง และหมอสมัยใหม่ ได้ไปทำการกายภาพบำบัดที่โรงพยาบาล

สวนดอก โรงพยาบาลแมคคอมิค
หม่อมว่าข้าพเจ้ายังดีกว่าอีกหลาย
คนที่เป่น บางคนนอนแบบช่วย
ตัวเองไม่ได้ พุดไม่ได้ ส่วน
ข้าพเจ้ามีคนเกาะก้อเดินได้

ข้าพเจ้าอยู่มา ๒๐ กว่าปี
คุณปฐมถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๖
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๒ ที่โรง
พยาบาลวิชัยยุทธ เริ่มป่วยด้วย
โรคถุงลมโป่งพอง หายใจไม่สะดวก
ต้องใช้ย้ออกซิเจนช่วยหายใจ และมี
เสมหะมาก ต่อมาเอกซเรย์พบว่า
เป็นมะเร็งในลำไส้ ก็จบชีวิตลง
เมื่ออายุ ๗๒ ปี

ครอบครัวเจ้าวงจันทร์ และ
คุณปฐม ศุภณีย์ ถ่ายเมื่อ
ปี พ.ศ. ๒๔๗๖

คุณหม่อมสมภรณ์ บุนนาคบุรี ซึ่งสนิทสนมกับหม่อมหลวงทอาน
เป็นผู้ดูแลรักษาอย่างดีมาตั้งแต่ต้นจนวาระสุดท้าย ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึก
ขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

คุณปฐมและข้าพเจ้าเคยดูบุพเพเจ้าตงกึ่งอยู่ ในช่วงสงคราม
ขาดแคลนสุภะวี จนถึงขนาดต้องฆวนสุภะวีดูเอง โดยพาไปยาสูบ
แล้วกินพื้นปลูกเลย แล้วพรมน้ำผึ้ง ผึ้งแคบให้มันถึง เคี้ยวจะมีฆวน
บุพเพ เป็นไม้กึ่งฆวนกษณะคล้ายกล้วย มีกระต่ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
เล็ก ๆ ลักษณะเหมือนฆวนฆวนคุดอยู่ตรงช่วงฆวนฆวนไม้ สักกับฆวน
บุพเพได้ทีละตัว วางๆก็มีฆวนสุภะวีใส่ก้อวางไว้ดู พอแก่ตัวลงจึงให้
ฆวนฆวนอย่างยิ่ง

ในยามสงคราม พวกที่มีบ้านในเมืองจะอพยพมาอยู่บาง
กะปิซึ่งปลอดภัยกว่า สมัยนั้นเมืองนครนายกอยู่สายเดียวต่อมา
จากถนนพหลินจิตเลยทางรถไฟมา ยังไม่มีชื่อถนนสุขุมวิท และ

โมล่อฮักเหมือนสมัยนี้ บ้านท่านน้อย และท่านหญิงเพี้ยน (ม.จ. ประสมสวัสดิ์ และ ม.จ.หญิงกาญจนาฉัตร สุรัสวดี) ใน ซอยฮากี อยู่ติดกับบ้านท่านน้อยสุทัยและพระองค์ฮัก (พระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร และ ม.จ.สุทัยเฉลิมสาภา วุฒิชัย) แปลที่สัง สรรกันประจำ ท่านหญิงฉัตร (ฉัตรสุดา) ท่านหญิงสุจิต (ภัทรรดา) ก็อพยพมาพักที่นั่นด้วย ท่านน้อยและท่านหญิงแต่งงานกับภรรยาคน ก็ยังไม่มืลูก จึงเอาลูกชายข้าพเจ้าไปเลี้ยง ให้เรียกท่านพ่อ ต่อมา ไม่นานก็ได้ลูกคนแรกเป็นชาย (ม.ร.ว. อติครนฉัตร) สมใจ ครอบครัวเราจึงรักและผูกพันกันมากตลอด เริ่มตั้งแต่สมัยเสด็จ ไนกรมพระกำแพงเพชรฯ

ทุกอย่างก็แล้วจะมีการณ์ช่วงรัก ซึ่งท่านวิมล (ม.จ.วิมลวาทิตย์ วรทีพัตถ์) ทรงแปลได้ไม่ใหญ่จัดขึ้น ท่านได้อพยพครอบครัวมาเช่า บ้านคุณหญิงหลวงอรุณภววิสุทธาวอยู่ หลังบ้านท่านแปลถนนตึกยาว (ปัจจุบันแปลถนนที่เชื่อมสุสานวัดกับพระบรมวงศ์ฮักซอยฮากี) ใช้เป็น สนามแข่งม้าชั่วคราว ลูกชายข้าพเจ้าและลูกชายเพื่อมาพักที่อพยพย้าย มาเป็นสาวบางกะปิ เท่าที่พอจะนึกออก ก็มี คุณชายลูกท่านวิมล คุณชายสมหมาย กฤดากร ลูกชายบ้านพรวิไลในซอยฮากี และอีก หลายคน มาร่วมแข่งม้ากันสนุก แข่งกันเล่นสนุกๆ ไม่มีการพนัน ต่างมีพ่อแม่ พี่น้องมาเชียร์กันอย่างดีแท้

เมื่อสงครามเลิกแล้วต่างคนต่างย้ายกลับบ้านเดิม คุณแม่ คุณปทุม พี่น้องและหลานก็อพยพมาอยู่บ้านพรวิมลพงษ์ ก็ย้ายกลับไป อยู่บ้านที่ถนนรองเมืองซอย ๒ บ้านเก่าที่ถูกระเบิดใหม่ไปที่มุม รองเมืองซอย ๑ ก็ขายที่ดินไป แต่ครอบครัวข้าพเจ้าไม่ได้ย้ายตาม ไปด้วย คงอยู่บ้านพรวิมลพงษ์ต่อไป

บ้านพรวิมลพงษ์

ประวัติคุณปฐม ศยเสนี
(รวบรวมโดยเจ้าวงศ์จันทร์ ศยเสนี)

นายปฐม ศยเสนี เป็นบุตรชายคนแรก แต่ไม่ใช่บุตร
หัวปีของ มหาอำมาตย์ตรีพระยาพิพิธมนตรี กับ คุณหญิงจำเริญ
เจ้าคุณมีบุตรแรกก่อนแต่เป็นผู้หญิง คือคุณหญิงเสวียนเสตุศิกการ
บรรจงและหม่อมห้อง กฤดาการ บุตรที่แปดแต่คุณหญิงจำเริญใน
คนแรกเป็นผู้หญิง คือ คุณหญิงจำรัสศรีศักดิ์อำรง ต่อจากคุณ
หญิงจำรัส คุณแม่มีลูกอีกหลายคน แต่แต่งเสียบ้าง ตายเสียบ้าง
ท่านมารวมว่าจะไม่มีลูกผู้ชายสืบสกุล เพราะสายนี้เปลี่ยนตรงสืบต่อ
มาเป็นลำดับจากเจ้าพระยามหาโยธา (จันจ) ซึ่งในพงศาวดารเรียก
ว่าพระยาจ่ง คุณแม่จึงไปประอุกชายกับพระสังฆราชที่พระบาทบน
(ตามที่คุณแม่เล่า) ต่อมาท่านก็ได้ถูกชายสองประตงค์ จึงเกิดความ
ยินดีปรึกษากันเป็นอย่างดีในหมู่วงศ์คุณาญาติ ประคับประคอง
เลี้ยงดูกันอย่างดียิ่ง นับว่าเกิดท่ามกลางเจ้าชาย แลวงศาคณา
ญาติคอยพระนิโทษณาเอาใจ เวลาคุณแม่อยู่ไฟ สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ กับพระชายา หม่อมใหญ่
เทวกุล ถูกล่ามเสด็จไปเฝ้าไฟของคุณแม่ คุณปฐมเกิดในวัน พระเจ้า
บรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรสุรฤทธิ์ เพราะ เจ้าจอมมารดาภิน

เจ้าจอมมารคางองค์ในกรมพระนครฯ อยู่ในสกุล คุณสนธิ และแปลน ป้านักๆ ของท่านเจ้าคุณ จึงนับเป็นญาติกับสนิท ดังนั้นในกรมพระนครฯ จึงมีประกาศชื่อว่า “ปทุม” เป็นลูกชายคนแรก และมีน้องต่อมาอีก ๕ คน คือ บุษภา ภรม จงรัก ศารา และ กัลยา (ณ วรรณ)

พอเจริญวัยผู้บิดามารดาก็มีหน้าที่สอนค่านิยม เวลาเด็ก ๆ ลูกขึ้นร้องดั่งข้าวโม่ง สองข้าวโม่ง มีที่เลี้ยงนางนมแม่เต็กตัวเล็ก ๆ สำหรับเล่นด้วย มีเครื่องคือสีที่เป่าพร้อม เวลาเด็ก ๆ ขึ้นขึ้นเรื่อง เด็ก ๆ ก็ต้องถูกขี้หมาเล่นด้วยแต่เด็กสีก็ไปไม่คงเรื่อง ถ้าใครเล่นสีในสนาม และเจ้าจอมมารคางก็แกล้งแกล้งแต่ไม่ตั้งใจ นับว่าเกิดมามีบุญ และอยู่ในภพสุขมีแต่ความสุขความสบาย พอเดินได้ก็พูดได้ ข้าวปลาอาหารไม่มียากลำบากประการใด สุดแต่อย่างโปรดปรานเล่นประจำ พอถึงเวลาอาหารที่เลี้ยงก็ผู้มั่งขึ้นรถ มีถาดอาหารนำไปป้อนกันในรถลากลากไปรอบวัดขณะสงครามก็ยังมี ดั่งนี้ทุกวัน

เมื่อโตพอที่จะเรียนหนังสือได้แล้ว ได้เริ่มเรียนอยู่ในวังกรมพระนครฯ ทรงให้ศึกษาค้นคว้าคือ **คุณหญิงสุนศรีพิไชยณรงค์** ที่เรียนมี **ท่านหญิงน้อย (ม.จ. หญิง มงจรวจิตร กฤดาการ)** และเธอสองคนเท่านั้น รับประทานอาหารเช้าแล้วก็ถือคนไปเรียนหนังสือที่ตำหนัก อนุญาตให้เดินขบวนจึงได้ไปเข้าเรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบหนึ่งปี ออกจากโรงเรียนสวนกุหลาบไปอยู่แปลนนักเรียนประจำที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่ออายุได้แปดขวบ เริ่มเล่นเข้าเรียนอยู่แผนกภาษาฝรั่งเศส ที่เข้าเรียนภาษาฝรั่งเศสที่นั่น เพราะคุณพ่อจะส่งไปศึกษาวิชาต่อที่ประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะพระโอรสพระองค์ใหญ่ของในกรมพระนครฯ คือ **พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุมพฏ กิติยกุลดาการ** ทรงแปลนจัดการชุกตอลอยู่ที่นั่น การส่งไปเรียนที่ประเทศนั้นจึงไม่ค่อยเป็นห่วงและกังวลถึงมาก เพราะท่านราชบุตรทรงบังคับบัญชาได้ อย่างไรก็ดีคงไม่เสียคน จนมีสมัยที่ห้าแล้วจึงออกจากโรงเรียนไปเรียนต่อที่ประเทศฝรั่งเศส ด้วยทุนส่วนตัว ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ โดยฝากไปกับอาจารย์โรงเรียนเทพศิรินทร์ คือ Mr. N.L. Selly ซึ่งถึงกำหนดกลับไปยังบ้าน ณ ประเทศอังกฤษก่อนที่จะออกเดินทาง มีเวลาอยู่บ้านเพื่อเตรียมจัดการของเครื่องใช้ในการไปครั้งนั้น พวกญาติพี่น้องมีความอาลัยรักและเป็นห่วงกับทุกคน คุณแม่เริ่มตั้งเรื่องให้เพราะลูกชายจะต้องจากไปไกลวันละกลาง มีคนไม่ส่งกับมาก ญาติพี่น้องทุกคนเรื่องให้ใจจนถึงป่าวไพร่ในบ้าน เธอเป็นคนมีใจ และศกหาวิธีต่อญาติพี่น้องและทุกคนป่าวไพร่พร้อมทั้งใจบุญและซึ่งสารคน ญาติพี่น้องรักเธอทุกคน การเดินทางนั้น ขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟบางกอกน้อยไปบีบีง สุดต่อ

ตามความปรารถนา กระผมขอเลือกโอกาสนี้เขียนจดหมายมาแสดงความยินดีในโชคอันประเสริฐของปทุมด้วย

ปทุมแปลเด็กที่ขยันขันแข็ง และได้ดูสภาพที่นั่นแล้วเรียนอย่างไม่ถนัดถยาน และเมื่อความวิริยะพากเพียร และโชคได้อำนวยให้ปทุมได้ดูซึ่งความสวัสดีประเสริฐแล้ว มันได้ชื่นหน้า ๆ ที่เขาจะต้องก้าวเดินต่อไปก็คงจะปรารถนาไปรับปราศจากอุปสรรคใด ๆ มาแล้วพาล

บัดนี้เขาได้ริเข้าเป็นนักเรียนของมหาวิทยาลัยและเมืองลียงแล้ว พวกเรามีความยินดีในของไม่ลงมือที่ยิ่ง แต่เรามีความเสียใจยิ่งนักที่ปทุมจะต้องมาจากเราไป เขาได้เพาะความสนิทสนมให้แก่เราตั้งว่าเป็นมิตรที่ดีของเราคนหนึ่งทีเดียว เรามีความเชื่อเนื้อไว้ใจในเขาอย่างนัก และเขาก็ปฏิบัติต่อเราตั้งกับเขาเป็นบุตรในอุทรของเรา นิสสัย ยืนย่อนโยนสมบูรณ์ของของปทุมเป็นที่ชอบแก่พวกมิตรสหายของเขาทั่วไป ในวันแจกรางวัลสำหรับผลแห่งการสอบคราวนี้ พ่อผู้ทำการแจกรางวัลเอ่ยชื่อปทุมขึ้นเท่านั้น เหล่าสหายของเขาต่างก็พากันตบมือกันดังกราวใหญ่ ด้วยความยินดีและเต็มใจยิ่ง ซึ่งทำให้เรา รู้สึกทึ่งขึ้นอีกตลบหนึ่งด้วย

ไม่ว่าปทุมคงจะต้องเดินทางไปเมืองลียง และเราได้ตั้งเตือนสั่งสอนให้เขาประพฤติตัวให้ดี ดังที่เขาได้แสดงและปฏิบัติอยู่ต่อหน้าเราจนเสมอ ถ้าหากมีเหตุอันข้องหมองใจอย่างไร ก็ขอให้เขียนจดหมายมาบอกเล่าและปรึกษาหารือกัน ซึ่งเราตั้งใจและพร้อมอยู่เสมอที่จะแปลเป็นที่ยินดีเฝ้ารับคำของปทุม

ในที่สุดนี้ กระผมและภรรยาและบุตร ขอแสดงความเคารพนับถืออย่างสูงมายังเจ้าคุณและคุณหญิงด้วย

อี. ไกรฤณ

พอได้เข้าเรียนอยู่มหาวิทยาลัยแล้ว กรมรถไฟก็รับพนักงาน
เรียนของกรมรถไฟต่อไป ซึ่ง **พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพง
เพชรอัครโยธิน** ทรงเป็นผู้บังคับบัญชาการกรมรถไฟอยู่ แปลว่า
พนักงานเรียนของกรมรถไฟคนนั้นมา ขณะนั้นคำสั่งทางราชการจะสั่ง
เป็นภาษาอังกฤษ และมีภาษาไทยแปลกำกับมา ดังตัวอย่างที่ได้ไม่
มาลงให้เห็นนี้:

กรมรถไฟหลวงแห่งกรุงสยาม
Royal State Railway Department of Siam
กรุงเทพฯ วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

เลขที่ ก. ๑๕๖

เรียนพระยาพิฑูรณคดี เจ้ากรมบัญชีการหลวงสุราษฎร์ ทราบ
ด้วยกรมรถไฟได้รับนายปฐม คสนานี เข้าเป็นพนักงานเรียนของกรม
รถไฟหลวงแล้ว เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ศกนี้ แลได้แจ้งให้ผู้วิชาว
ราชการสถานทูตสยาม กรุงเทพฯทราบแล้ว

อนึ่งจึงแจ้งมาเพื่อให้ท่านทราบ
โอกาสนี้ขอแสดงความนับถือมาอีกท่าน

อำนาจยศเอก พระยาดินสันทนาการ
ผู้บังคับการกองหลวง

คำสั่งที่ ก. ๕๙/๒๓๗๒๖

ให้บรรจุนายปฐม คสนานี ซึ่งสำเร็จการศึกษาวิชาและกลับ
จากประเทศยุโรปแล้วนั้น เข้ารับราชการในตำแหน่ง นายช่างผู้
ช่วยประจำกองแผนแผน รับพระราชทานเงินเดือนและ ๒๕๐
บาท ตั้งแต่วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นต้นไป

ที่ว่าการกรมรถไฟหลวง
กรุงเทพฯ วันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๘
(ลงนาม)
มหาดำรงยศยศศรี พระยาสารศาสตราภิศวิสิทภรณ์
ผู้บัญชาการ

Order No. C. 59/4792

Nai Pathom Gajaseni (นายปฐม กุศลณี) who has returned from Europe is to be posted as Assistant Engineer in the Technical Service with a salary of Baht 250 per month with effect from the 31th December 1928.

Administration office
Royal State Railways
Bangkok, 26th December 1928
(Sd.) third Grand Councilor Phya Sarasasra
Sriyakshana
Commissioner General

เมื่อได้เข้ารับราชการตามคำสั่งอยู่กรมรถไฟหลวง กองแผน
แผนแล้ว ต่อกรมมีคำสั่งให้โอนไปอยู่กรมทาง

จดหมายขึ้นแจ้งการโอน

เลขที่ ๔๑๓๓

นายเจ้าหน้าที่ นายปฐม กุศลณี

ขึ้น นายช่างผู้ช่วย เงินเดือน ๒๕๐/-

โอนไปจากกองฟิศใหญ่ โดยคำสั่งของ ผู้ทำการแทน
แผนกฝ่ายช่าง กรมทาง เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒
ถึงแผนกเหนือ เงินเดือนได้จ่ายไปแล้ว เพื่อปฏิรูป ตั้งวันที่ ๑๑
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ เงินเดือนแผนกเหนือจะต้องจ่ายให้ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึง วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒

นอกจากกรุงเทพมหานคร วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒
จำนวนเงินที่ได้จ่ายส่วนหน้า... บาท ค่ารถไฟไม่ต้องเสีย

ทอวณปิณธุฎา

Transfer letter of Advice

No. 4199

Name of Employee Nai Pathom Gajeseni (ปฐม พรสนี)
Grade Asst. Highway Engineer Pay tcs. 250/-
with fixed allowance.

Transferred from Head Office by order of
Acts. for C.H.E. on the 13th day of June 1929
to Northern Division. Paid in full up to and
including the last day of May 31st. 1929. Pay due
from 1st to 15th of June inclusive on 14th June
1929. Amount of Advance if any Tcs.....

Fare (not paid)

Signature Luang Prinya

หนังสือจากสถานทูต

nos. n.

Legation Royal de Siam

หมวดที่ ๓

ที่ ๓๕๓

8 Rue Greuze กรุงเทพฯ

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

ทราบเรียนได้เท่า ทราบ

กระผมได้รับหนังสือลงวันที่ ๒ มิถุนายน ความว่า ได้
เท่าได้รับรายงานการศึกษาของนายปฐม พรสนี ประจำกรมที่ ๒
และ ๓ ค.ศ. ๑๙๒๔ แล้ว บำรุงตามรายงานของผู้ปกครอง
นักเรียนว่ายังไม่ได้สอบไล่เข้ามหาวิทยาลัย และตามรับสั่งของ
เสด็จอัครราชทูตที่ว่า วิชาเล่าเรียนยังอ่อนอยู่ ได้ทำจึงให้กระผม
แนะนำพ่อครูผู้ปกครอง และฝากนายปฐม พรสนี กระผมได้ทราบ
ความตลอดแล้ว กระผมขอทราบเรียนแสดงความยินดีที่จะปฏิบัติ
ตามความประสงค์ของได้เท่า เพื่อหวังในประโยชน์ความดีความงาม
ของนายปฐม พรสนีประการ

กระผมมีความยินดีทราบเรียนเพื่อทราบ ว่า กรมรถไฟหลวง
ได้มีหนังสือมอบกับนายปฐม พรสนี เข้าเป็นนักเรียนของกรม
รถไฟหลวง ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศก นี้เป็นต้นไป พร้อม

ที่บอกเปิดงบประมาณค่าเล่าเรียนตลอดปีแล้ว จึงเปลี่ยนว่า สถาน
ทูตสยามกรุงปารีสได้รับนายปฐม ขณะนี้ แปลงนักเรียนของกรม
รถไฟหลวง ในความปกครองของสถานทูตนี้ต่อไปแล้ว

รายงานการเล่าเรียนของนายปฐม ตามที่ได้กล่าวถึงการนั้น
กรมจะได้ส่งภาพหรือหนังสือพิมพ์แล้ว และจะได้ส่งภาพการเรียนลงต่อไป

ความมีความแล้วแต่จะโปรด

หลวงพิริยพิศดาร

อย่างไรก็ตาม ทางบ้านก็ได้ส่งเงินค่าเล่าเรียนไปทาง
ท่านราชทูตแล้ว เงินสำหรับค่าเล่าเรียนปีนั้น จึงเหลือเป็นจำนวน
๕๐๐๐.๐๐ บาท เมื่ออยู่มหาวิทยาลัยมีนักเรียนไทยที่เรียนอยู่แห่ง
เดียวกัน คือ นาย ดวง ธัญวงศ์ ม.จ. รัษฎานุทัณฑ์ สุรสวัสดิ์
นายสรรค์ ลวสุต นายดวง วัชรประจิด เป็นต้น นักเรียนไทยที่อยู่
ในฝรั่งเศสครั้งนี้มี จอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบุรุษอาวุโส บัณฑิต
พนมยงค์ หลวงทัศนัย นิยมศึก (ทัศนัย นิตรภักดี) หลวงคห
กรมบดี (ชม จาตุรัต) และยังมีคนมีเงิน ทั้งจีนมากก็หลายพระองค์
ขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย ได้เกิดมีการสไลรัก
ของนักเรียนไทยในฝรั่งเศสต่อท่านราชทูต เธอจึงถูกท่านราชทูตทำ
โทษ ดังลายพระหัตถ์ที่เขียนถึงคุณพ่อ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๖๔
ตอนหนึ่งว่า ทางปฐมนั้น เวลาที่กำลังถูกทำโทษ พร้อมด้วยนัก
เรียนทั้งหลายแล้ว เพราะได้ตั้งตั้งขึ้นหลายเดือนแล้วกว่าจะ ปฐม
ไม่แน่ใจว่าเป็นพวกนี้หรือพวกศัตรู การถูกทำโทษนั้น คือให้นัก
เรียนไทยในต่างประเทศฝรั่งเศสแยกกระจ่ายกันหมด ไม่ให้ได้อยู่รวมกัน
และถูกตัดเงินเดือน ส่วนตัวเธอถูกส่งไปสก็อตแลนด์ (Scotland)
ในต่างประเทศอังกฤษ การสไลรักของนักเรียนไทยในฝรั่งเศสในครั้งนั้น
เป็นผลงานออกเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย
จากสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นประชาธิปไตย ปกครองอยู่ภายใต้
ระบอบรัฐธรรมนูญ เมื่อเรียนอยู่สูงสุดท้ายท่านราชทูตก็ประจวบสิ้น
พระชนม์ ได้เรียนเล่าเสียดจากมหาวิทยาลัยได้รับปริญญาบัตร ณ วันที่
๓๐ มิถุนายน ๑๙๖๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๗๑ และได้เดินทางกลับ
ถึงเมืองไทยเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ แต่เสด็จไปกรม
พระนครแลเจ้าจอมมารดาได้สิ้นพระชนม์แลถึงอสัญกรรมเสียแล้ว
นอกจากนี้ญาติผู้ใหญ่และญาติพี่น้องยังมีอยู่พร้อม

เจ้าวงศ์จันท์ คุชเสนี ได้เขียนบันทึกไว้เพียงเท่านี้ เพื่อให้เรื่องราวเกี่ยวกับท่านได้ต่อเนื่องจนจบบริบูรณ์ จึงต้องขอเพิ่มเติมท้ายบันทึก ซึ่งท่านได้เริ่มเขียนมาเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว (วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๐) ท่านใช้วิธีเสนอเขียนด้วยลายมือของท่านเองลงในสมุดปกแข็งรวม ๒ เล่ม แลทุกเช้าจะพกท่านนั่งโต๊ะเขียนหนังสือที่ละนาน ๆ ไม่เคยทราบมาก่อนว่าท่านเขียนอะไรนักหนา ปกติท่านจะเขียน diary ทุกวัน รวมถึงจดคำใช้จำรงกโดยตลอด หลายปีต่อมาท่านจึงเอาสมุดบันทึกนั้นมาให้ดู มีคำสิ่งสั้น ๆ ประพจน์สุตและหนังสือต่าง ๆ ไว้เขียนหรือว่าต้องการให้ทำอย่างไรมั้ง หรือทั้งรวบรวมรูปภาพและเอกสารประกอบไว้ให้อีกด้วย ท่านรวบรวมและเขียนประวัติ **คุณปฐม** ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งไม่เคยได้พิมพ์มาก่อนตลอดจนสายสกุลทั้ง **"คุชเสนี"** และ **"ณ เชียงใหม่"** นับว่าท่านมีความภาคภูมิใจพยามยกลายวงนที่เขียนบันทึกนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วนครบถ้วนเนื้อหาสาระ เกียรติความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีโบราณของภาคเหนือไว้ได้อย่างเยี่ยมเยียม จึงได้บันทึกนี้มาลงพิมพ์ตามต้นฉบับเดิม ทั้งร้อยคำ ส่วน และตัวสะกด โดยตัดและแก้ไขน้อยที่สุด คนสมัยนี้จะไม่มีโอกาสได้ประสพพบเห็นดังเช่นท่านอีกแล้ว เจตนารมณ์ของเจ้าวงศ์จันท์ท่านนั้นต้องการจะถ่ายทอดให้ลูกหลานและคนรุ่นหลังได้รับรู้ ท่านจึงบันทึกในเชิงเล่าสู่กันฟัง มากกว่าเชิงวิชาการ

เจ้าวงศ์จันท์ คุชเสนี เป็นผู้ที่รักการอ่านอย่างยิ่ง ท่านอ่านหนังสือทุกชนิด ทั้งนวนิยาย วรรณคดี สารคดี จดหมายเหตุ ฯลฯ ท่านจะบอกหนังสือที่มีคุณค่าไว้แก่กาณย อาทิ พระราชนิพนธ์ อิศรภ

วางเกียรติ สามก๊ก ท่านอ่านเรื่องละหลายรอบ สามารถจดจำคำ
กลอนที่ท่านชอบได้ยาวๆ ท่านจัดว่าเป็นคนแม่ที่ทันสมัย ทั้งเหตุการณ์
ติดตามข่าวสารจากสื่อต่างๆอยู่ตลอดเวลา “ในระยะหลังที่สุขภาพ
ท่านไม่แข็งแรงดังเดิม ท่านอ่านหนังสือโดยลง แต่ฟังวิทยุและ
ดูโทรทัศน์มากขึ้น ท่านเป็นแฟนรายการวิทยุและโทรทัศน์ของ
คุณชายอนันต์ศรี โดยเฉพาะรายการอาหาร ท่านมักจะติดตามและ
ตั้งให้คนไปซื้อหามาชิมไม่ว่าจะอยู่ไกลแค่ไหน ท่านรับประทานอาหาร
อาหารได้เบร็ดอร่อย

ต่อมาไปหลายเดือนมารู้ว่า พ.ศ. ๒๕๓๙ ท่านเริ่มไอ
และหายใจไม่สะดวก เนื่องจากถุงลมปอดไม่พอง ท่านเดินป่วย
หนักลงจนต้องเร้าห้อง ไอ ซ้ำๆ ที่โรงพยาบาลวิชัยยุทธ ต้องใช้
เครื่องช่วยหายใจอยู่นาน จนในที่สุด **คุณหมอมงคลพันธ์ บุญอุปต์**
และ **คุณหมอมงกุฎ สีเขววงศ์** เห็นความเจ็บคอ เพื่อให้หายใจ
สะดวกขึ้น และเจาะใส่สายยางหน้าท้องเพื่อให้อาหาร อากาศเริ่มดีขึ้น
จนคุณหมอมงคลพันธ์ อนุญาตให้กลับไม่รักษาที่บ้านได้ โดยมอบให้
คุณหมอสุวิทย์ ขุนพระเมธีวิมล แผนก Home Care ซึ่งจ้างที่
จ้างได้เข้าเป็นสมาชิก จึงมีหมอและพยาบาลมาดูแลรักษาที่บ้าน
เป็นประจำ คุณหมอสุวิทย์มักตรวจเยี่ยมครั้งถึงสุดเมื่อวันที่ ๑๙
มิถุนายน ๒๕๔๐ อาการยังปกติทุกอย่าง

ครั้นเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๐ ท่านเกิดอาเจียน ตก
คำได้โทรศัพท์แจ้งคุณหมอสุวิทย์ทราบ และจะนำเข้าโรงพยาบาลใน
วันรุ่งขึ้น แต่เช้านี้ของ วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ท่านก็
สิ้นใจไปอย่างสงบ เมื่อเวลา ๖.๓๐ น. รวมอายุได้ ๙๐ ปี ๓ เดือน
๖ วัน

หลังจากที่ท่านป่วยเป็นอัมพาตซีกซ้ายมานานถึง ๓๖ ปี ไม่
มีใครว่าท่านจะจากไปอย่างกระทันหันเช่นนี้ นำอัครจริยที่ช่วงวันที่
๑ ถึง ๙ กรกฎาคมนั้น ที่บ้านซอสนวนหลวงได้จัดให้มีการอบรม
วิปัสสนากรรมฐาน มีผู้มาปฏิบัติธรรมอยู่ร่วมกันกว่า ๔๐ คน
คุณแม่ ดร. ธีร์ กวินชัย ได้ออกเปิดการอบรมเองทั้งที่ท่านไม่ค่อยสบายอยู่
ชั่วเพียงข้ามคืนเดียว **เจ้าวงศ์จันทร์** ก็หลุดพ้นวิบากกรรมที่ท่าน
ต้องทุกข์ทรมานกายจากการเจ็บป่วยอันยาวนาน เสมือนหนึ่งท่าน
จะคอยรับผลจากผู้มาปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ที่ได้ร่วมกัน
อธิษฐานจิตส่งให้แม่ท่านในขณะที่ท่านสิ้นลมหายใจ ซึ่งเชื่อแน่ว่า
ท่านได้รับมหากุศลนี้อย่างเต็มเปี่ยม นับว่าท่านก็ศรัทธาบุญ และ
จากไปอย่างผู้มีบุญเช่นกัน

ลูกและหลาน ๆ ของ **เจ้าวงศ์จันทร์ คชนัน** ขอถือโอกาสนี้ ขอพระคุณ คุณหม่อมสมพันธ์ บุนนาคบุรี คุณหม่อมบุญ มีเชวรวงศ์ คุณหม่อมสุวิทย์ ชุดหม่อมวิไลโก ตลอดจนแพทย์ พยาบาล และ **เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลวิชัยยุทธ** ที่ได้ให้การเอาใจใส่ดูแลเจ้าวงศ์จันทร์เป็นอย่างดีในช่วงระยะเวลาเจ็บป่วย ตั้งแต่เริ่มเปิดวิชัยยุทธแรกจนถึงวิชัยยุทธของหมอในปัจจุบัน เป็นเวลาจนถึง ๒๘ ปี

ในที่สุดนี้ ขอรบพระคุณเจ้า **พระธรรมวิญญูญาจารย์** และ **พระเทพเมธาจารย์** ท่านเจ้าอาวาสและท่านผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดมกุฏกษัตริยาราม ที่ได้เมตตาเอื้อเฟื้อหาไปการ ในงานสวดพระอภิธรรม และงานพระราชนิพนธ์ศพ **เจ้าวงศ์จันทร์ คชนัน** มา โดยตลอด ทั้งขอกราบขอบพระทัย...**พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า สุทธสิริโสภา และพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิมลฉัตร** ที่ประทานพร และได้เสด็จมาในงานสวดพระอภิธรรมศพ **เจ้าวงศ์จันทร์** และขอพระคุณท่านผู้ใหญ่อีกหลายท่าน ตลอดจนบรรดาญาติมิตร และเพื่อนร่วมทางทุกท่าน ที่ได้สละหรือร่วมในงานสวดพระอภิธรรมศพ และมอบเงินร่วมทำบุญให้แม่ **เจ้าวงศ์จันทร์ คชนัน** หากมีญาติญาติที่ใดที่ท่านได้ทราบ ก็คงจะปิติยินดีในไมตรีจิตของทุกท่าน และขออนุโมทนาในบุญกุศลนี้เป็นที่สุด ลูกและหลานของ **เจ้าวงศ์จันทร์** ขอขอบพระคุณคุณในความเมตตาใจของทุกท่านเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้

บริกร คชนัน	คุณหญิงวิจิตรวาทา-อภิไธย บุนนาค
จักรีภรรยา-คบุลล สุทธิพิบูลย์	ศรีทิพย์-ชนนีย์ ตรีบุรุษ
ณัฐฉานี-ฉนิทรา ไชยคชนัน	ศิริวัฒน์ บุนนาค
ณัฐกานต์-อาทิตย์ สิริพันธ์	

เส้นสกุล "คชนที" สายตรง

เจ้าพระยาเอกโยธา เจ่ง ต้นสกุล
รับราชการในรัชกาลที่ ๑-๒

เจ้าพระยาเอกโยธา ทองห้อย
รับราชการในรัชกาลที่ ๓-๔

พระยาตำวงศ์ราชนิธิย์ คุ้ม
รับราชการในรัชกาลที่ ๔-๕

พระยาเบ็ญที่ ชูทอง
รับราชการในรัชกาลที่ ๕

พระยาพิธิธมสนธิ์ ปุ่ม
รับราชการในรัชกาลที่ ๕-๖-๗

ปุ่ม คชนที
รับราชการในรัชกาลที่ ๗-๘-๙

เบ็ญ คชนที

พิธิฎม์ คชนที

ภาคผนวก

“ช้าง” ภาษาพอลูยี่ “จ่ง”

“ตบ” ภาษาพอลูยี่อันเมือง “ตบตบ” ซึ่งเป็นคำคู่พ้องพอลูยี่
ของ “ตบตบ” (เจ้าพระยามหาโยธา) ฝั่งลุ่ม “ตบตบ”

ประวัติเจ้าพระยามหาโยธา (จ่ง)

พระยาจ่ง (เจ้าพระยามหาโยธา) ซึ่งเป็นต้นตระกูล **ครุฑนิ** เมื่อไปรักษาเมืองอยู่ที่ใดก็ไม่ปรากฏนามอยู่ที่ใดจนชื่อสายแต่ทว่าสายเมื่อขึ้นไปรักษาเมืองเชียงใหม่ได้กับเจ้าหญิงเมืองเชียงรายแห่งการยา มีบุตรชายคนหนึ่ง เรียกว่า เจ้าชฎ (มีศักดิ์เป็นเจ้า เพราะบิดาเป็นพระยาภิรมย์) เจ้าชฎได้สมรสกับเจ้าหญิงแห่งนครลำปาง ชื่อสมอล (ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าบรมราชาธิบดี (กาวิละ) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ ๑) มีบุตรด้วยกันสองคน แห่งหญิงหนึ่ง ชายหนึ่ง หญิงชื่ออุบลแก้ว ชายชื่อบุญทูล เจ้าอุบลแก้ว ได้ทำการสมรสกับเจ้าราชบุตร (นงนพ) แห่งนครลำปาง มีบุตรสองคน คนที่ ๑ เป็นชาย ชื่อไม่ปรากฏได้เป็นเจ้าโอรสสงครามแห่งนครลำปาง คนที่ ๒ เป็นชาย ชื่อ เจ้าน้อยอินทวัน ได้เป็นเจ้าราชบุตรแทนบิดา คนที่ ๓ เป็นชายชื่อ เจ้าทนายดวงคำ ได้เป็นเจ้าราชบุตร แห่งนครลำปางแทนเมื่อที่ชายถึงแก่กรรม เจ้าราชบุตร (ดวงคำ) แห่งนครลำปางนี้ ได้สมรสกับเจ้านางอุบลวรรณา พระราชธิดาองค์น้อยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระเจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ ๖ มีธิดาคือ เจ้าถนอมกรรณิกา ซึ่งเป็นมารดาของเจ้ากาวิละวงศ์ ณ เชียงใหม่ ข้าราชการกรมทาง ซึ่งต่างก็มีลูกหลานสืบสายกันออกไปอีกเป็นหลายสายจนทุกวันนี้ เจ้าชายชฎ ณ ลำปางยังมีสกุล ครุฑนิ แห่งญาติแลยังมีนับถือต่อกันมาเรื่อย แลได้เกียรติออกไปถึงสกุล ณ เชียงใหม่ ดังได้อธิบายมา พระยาจ่งได้เป็นที่เจ้าพระยามหาโยธานราธิบดี ศรีพิไชยณรงค์ เมื่อวิภาตที่ ๑ มีความชอบครั้งไปราชการที่พม่าเมืองทวาย เมื่อมีการตั้งเมืองสกุล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้พระราชทานนามสกุล ว่า “**ครุฑนิ**” ซึ่งมาจากคำ “จ่ง” ภาษาพอลูยี่ซึ่ง แปลเป็นไทยว่าช้าง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนินถึงวัดโสมนัส
เมื่อวันที ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒

เจ้าจอมฝ่ายหญิงพร้อม
รับมาศพิศุมาศและมัญ
ฉัตรซึ่งพระนางเจ้ารำ
ไพพรรณีเสด็จมา
เสด็จไปรับมาศ
(ขวา)
เจ้าจอมอินทร์
๓ เสด็จไปรับ

เจ้าจอมอินทร์ และ เจ้าจอมอินทร์
ผู้รับมาศพิศุมาศและมัญฉัตร
พ.ศ. ๒๔๖๒

เจ้าจอมอินทร์ เจ้าจอมฝ่ายชายพร้อมมาศมาศในพิธีพุทธ
ศรัทธาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

เจ้าจอมอินทร์ พร้อมด้วยมาศมาศฝ่ายหญิง ในพิธีพุทธ
ศรัทธาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระ
เทพนางเจ้าอุบลวรรณราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินถึงศูนย์บริการบุตร
เพื่อไม่ให้นานแก่ครอบครัวที่ประสบอุบัติเหตุพระบาท พ.ศ. ๒๕๐๐

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินเสวยพระกระยาหารกลางวัน ณ ศูนย์บริการบุตร เพื่อไม่แก่ พ.ศ. ๒๕๐๖

ឯងច័ន្ទី

ទេវីនិងនាង-ទេវាធីតា

ទេវាធីតា ឆ្នាំ ១៩១៧

ទេវាធីតា

ទេវាធីតា និងប្អូនប្អូន នៃគ្រូបង្រៀនសាលា
ស្រីស្រី ប្រាសាទ ភ្នំពេញ
នាសម័យ រដ្ឋបាល (ប្រទេសស្រីស្រី)

គ្រូបង្រៀនសាលា
ស្រីស្រី

บ้านสวนปิ่น ๑

บ้านสวนปิ่น ๒

บ้านสวนปิ่น ๓

บ้านสวนปิ่น (บ้านใหม่)

ร.ศ. ๓๓๓๖ นำทีม
เรือใบ ๖ ลำ และ
34 คน ไปช่วย
ไล่จระเข้ลงน้ำที่
เกาะ และ ปล่อย
๓ เรือใบ
๖ ลำลงน้ำ

เจ้าวงศ์ปิ่นและ
เจ้าพิ๋วปิ่น

เจ้า : เจ้าปิ่นกับ นักรบสวนปิ่น
และครอบครัว

ชิวตงกับเช็งโหม่

โรงพยาบาล ๒๗
เมษายน ๒๔๗๗ ชิวตง
บุตรเช็งโหม่ใหญ่ กับ
แม่ศรี ขวี่ เจ้าราช
บุตร เช็งโหม่ ๓. ๒
กรมพระกำแพงเพชร
อัครโยธิน

ล้อน้ำข้าว

ม.ร. ชิวทงโยธิน ผู้จัดการสถานีรถไฟ
ท่าสี่พระยากรุงเทพฯ ขณะนั้นด้วย

สถานีรถไฟต้นเมืองโบราณ

ตึก '๓. เช็งโหม่' ตั้งอยู่ที่ โรงเรียนบวรราชวิทยาลัย

โหม่โกศล 'พริบการพิมพ์'

พี่เลี้ยงไปรษณีย์ พาแม่เลี้ยงจิ๋วมาดูรถบรรทุกที่นางจันทราวดี

แม่ไปรษณีย์กับแม่ท้าวแถว เขตติดต่อสยาม-ฝรั่งเศส

เที่ยวทางรถยนต์ที่
พริตตี้กับลุงต๋อง
มีจิ๋วมาขึ้นรถเพื่อ
เจ้าพ่อเจ้าแม่ที่นั่น
และเจ้าชายอินทรี

ชมรถบรรทุก
ขึ้นรถบรรทุก
ไปตลาดเมืองโพ
เที่ยวกรุงเทพ

เจ้าชายอินทรี
พาลุงต๋อง ปุริตตี้
ลงเล่นน้ำแม่ไปรษณีย์
ตามน้ำ
วันที่ ๒๗ มี.ค. ๒๔๗๗

เล่นดนตรี
ที่สนามใน
จังหวัดสุพรรณ

สนามบินเมืองโพธิ์ ขึ้นเครื่องบินเที่ยวชมเมือง ๕ นาที
ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๗๗

สัตว์ตามใจบุญ
 ของวัดบ้านนาโพธิ์
 ในเขตเมืองเชียงใหม่
 และเมืองลำปาง

แม่กับครอบครัว ส่วนพี่บ้านนาโพธิ์ ของทางแม่เมืองลำปาง วันที่ ๑๑
 มีนาคม ๒๕๒๕

เดินตามในเขตเมืองลำปาง ส่วนพี่ที่โรงเรียน ๒๕-๒๖-๒๗ สิงหาคม ๒๕๒๕

เด็กผู้หญิงกำลัง
ขี่ควายผ่าน ภูเขา

นายช่างกำลังอยู่ในคอก

กองช่างทำงาน ๒๐๒-๑๑๒๖๖๖

ช่างฝีมือและหัวหน้ากองช่าง นายช่าง

ช่างฝีมือในป่า

พลเอกประจักษ์ศิลปาคมกับพลโท
ที่ขึ้นแถวหน้าทหารสุพรรณบุรี

พล.ท. เดชาติวงศ์ ณ อยุธยาพลโท สุพรรณบุรี

เที่ยวดูต๋อง
จังหวัดน่าน

ภาพหมู่เพื่อนจากจันทบุรีตอน ๗
เที่ยวมณฑลฉะเชิงเทรา
สวนหน้าบ้าน
คุณหญิงบัวบานศรี บุณยานุ
คุณโหว เกษพงษ์เงิน ณ สุพรรณ
สวนกลาง
คุณทรัพย์ เกษพงษ์เงิน
ณ สุพรรณ คุณหญิง สอนศรี
คุณวี บุณยานุ
สวนหลัง
ขุนนางตา ๗ คุณจำเริญ ฉางพะวงค์
น.ส.ภวี ฉางพะวงค์

ສູນປຽມ-ເຈົ້າວໍດິນຕ໌ ສອນນີ
ກິໂນວໍດິນຕ໌ ມະນາຄອນໂລຊຽນ

ເຈົ້າວໍດິນຕ໌ກິໂນວໍດິນຕ໌ ໄປ ສະໂຫຼງຕອນ ກິໂນເຮັດພິນີ ສວິນວອນ
ວຸດິດາ ເອກພິດິນ ທ ມະນຸດສາວ 14ພຶກວາ

ສ່ຽງສາວໄນເຮັດພິນີ ທ ມະນຸດສາວໂລຊຽນ ກິໂນວໍດິນຕ໌ ສູນປຽມ-ສູນປຽມ ເອກພິດິນ ທ ສູນປຽມ

ພິນີວາມເລີຍໄນເຮັດພິນີ ມະນາຄອນໂລຊຽນ

ເຮັດພິນີວາມເລີຍໄນເຮັດພິນີ ສວິນວອນສອນນີ ທ ສູນປຽມ-ໂກງກຸນ

សំបុត្រថ្ងៃទី ៧ ខ.ស. ១៩៥៣ រវើង-ប៊ែរឈី

ប្រទេស ប៊ែរឈី

តុល្យករ គណៈកម្មាធិការក្រសួង
 ជំនុំជម្រះសាលាដំបូង រ.ក.២៤៩៧
 បណ្ឌិត : តុល្យករ ប្រសិទ្ធ ជា ប្រតិ
 ភតកររដ្ឋបាលក្រសួង តុល្យករ
 ក្រសួង (តុល្យករ ប្រសិទ្ធិស្រី)
 បណ្ឌិត : ភ្នំពេញ - ទីស្នាក់ការ
 រាជធានីភ្នំពេញ រ.ក. ២៤៩៧
 រ.ក. ២៤៩៧ តុល្យករ

គណៈ : ប្រតិភូក្រសួង
 ដីធ្លី គណៈកម្មាធិការ
 ក្រសួង គណៈកម្មាធិការ
 រដ្ឋបាល គណៈកម្មាធិការ
 រដ្ឋបាល

តុល្យករ ជា ប្រតិភូ គណៈ
 កម្មាធិការ គណៈកម្មាធិការ

តុល្យករ ដំបូងប្រតិភូ គណៈកម្មាធិការ គណៈកម្មាធិការ

ภาพถ่ายครอบครัวราชบุตร เจริญ โหม่ ขณะรับรางวัล และของโมกซ์ ตอน ๙ ๖๒

จากซ้ายไปขวา: เจ้าวรวงศ์ไชยกุล สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๘ เจริญ โหม่ พลตรีเจ้าวรวงศ์ เจริญไชยกุล เจ้าวรวงศ์ ๘ เจ้าบุญ บุญบุญ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๘ เจ้าบุญ
 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ: ปรีชา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค ๖ เจ้าบุญ บุญบุญ ๘ เจ้าบุญ

พระเจ้าวรวงศ์ไชยกุล
 เจ้าวรวงศ์ไชยกุล สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๘ เจริญ โหม่ พลตรีเจ้าวรวงศ์ เจริญไชยกุล เจ้าวรวงศ์ ๘ เจ้าบุญ บุญบุญ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๘ เจ้าบุญ
 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ: ปรีชา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค ๖ เจ้าบุญ บุญบุญ ๘ เจ้าบุญ

สำเนาบัตรรางวัลของพระโมกซ์ ๙ ๖๒
 จากคุณไวโอนีส แม็คเคย์ เพื่อนร่วมงานที่เชียงใหม่

ปรีชา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๘ เจริญ โหม่ พลตรีเจ้าวรวงศ์ เจริญไชยกุล เจ้าวรวงศ์ ๘ เจ้าบุญ บุญบุญ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๘ เจ้าบุญ
 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ: ปรีชา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ บุนนาค ๖ เจ้าบุญ บุญบุญ ๘ เจ้าบุญ

แนบด้วย เจ้าวรวงศ์ไชยกุล ๘ เจริญ โหม่

with love
 Yi

เจ้าคุณยาย ณ เรืองโรจน์
ประธานเจ้าวงศ์วิจิตร
ท่านที่ไว้ผมทรงผม
เมื่ออายุ ๗๗ ปี

เจ้าวงศ์วิจิตร เมื่อครั้งยังสาว

ท่านประธานครอบครัว
ที่ไว้ผมทรงผม
เมื่อครั้งยังสาว
พ.ศ. ๒๕๑๖

ជំនាន់ប្រធានដំបូងនៃការងារក្រុម គ.ក.ស.ស.ស
គូសរូបថតក្រសួង (គ.ក.ស.ស) គុកសិរីស្រី

ជំនាន់ប្រធាន ៗ នៃក្រុម (គ.ក.ស.ស.ស អើប្បាថា) ដើម្បីសិក្សាស្រាវ គ.ក.ស.ស

ជំនាន់ប្រធានការងារក្រុម នៃក្រុម (គ.ក.ស.ស.ស ភូមិសាស្ត្រ) ដើម្បីសិក្សា ក្រុមក្រុម គ.ក. ស.ស.ស

ជំនាន់ប្រធាន នៃក្រុម (គ.ក.ស.ស.ស ភូមិសាស្ត្រ) ដើម្បីសិក្សា គ.ក. ស.ស.ស

ជំនាន់ប្រធាន (គ.ក.ស.ស.ស ភូមិសាស្ត្រ)

ជំនាន់ប្រធាន (គ.ក. ស.ស.ស អើប្បាថា)

ម៉ែប្រីអោយ ឆាន់ចេញ (គ្រូបង្រៀន គ្រូសិល្បៈ អ៊ីច្វាដា)
 ដើរលើក់ លេ កុម្មុយ៉ង់ អ.គ. ២០១៥

ម៉ែប្រីអោយ(គ្រូបង្រៀន អ៊ីច្វាដា)
 ឆាន់កុម្មុយ៉ង់ ល មើលលើក់

ម៉ែប្រីអោយ(គ្រូបង្រៀន អ.គ. ២០១៥) កុម្មុយ៉ង់
 ដើរលើក់ លេ ឆាន់ចេញ អ.គ. ២០១៥ ពីប្រទេសចក្រស្រាវ

អ.គ. ២០១៥ ឆាន់ចេញ លេ ម៉ែប្រីអោយ ឆាន់ចេញ
 អោយម៉ែប្រីអោយលើក់

การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

บัตรการผ่านชื่อ
นาย สวาน วิฑูรย์สุระขัน
คุณธรรม-เจ้าวงศ์นิมิตร์ สอนดี

ក្រសួងអប់រំ យុវជន និងកីឡា
Ministry of Education, Youth and Sports

OEI English Website Association
សហគមន៍គេហទំព័រ ភាសាអង់គ្លេស

៖ ២០១៧ ឆ្នាំ

ដ៏ស្រស់ស្អាតបំផុតនៃវិស័យ

ដ៏ស្រស់ស្អាត ឆ្នាំ

គោលដៅនៃគម្រោងគេហទំព័រភាសាអង់គ្លេសនេះ គឺដើម្បីជួយ
ដល់ការសិក្សា ប្រើប្រាស់ និងការងារ ប្រើប្រាស់ ភាសាអង់គ្លេស
ដល់គ្រូបង្រៀន និងសិស្ស នៃសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា

ដ៏ស្រស់ស្អាតបំផុតនៃវិស័យ គ្រូបង្រៀន និង
សិស្ស នៃសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា

សម្រាប់គ្រូបង្រៀន

លោក ឧបនាយក
ប្រតិបត្តិ

គ្រឹះស្ថានអប់រំ យុវជន និងកីឡា
Ministry of Education, Youth and Sports
សហគមន៍គេហទំព័រ ភាសាអង់គ្លេស

គេហទំព័រ

ឆ្នាំ ២០១៧

គេហទំព័រ ឆ្នាំ ២០១៧

គោលដៅនៃគម្រោងគេហទំព័រភាសាអង់គ្លេសនេះ គឺដើម្បីជួយ
ដល់ការសិក្សា ប្រើប្រាស់ និងការងារ ប្រើប្រាស់ ភាសាអង់គ្លេស
ដល់គ្រូបង្រៀន និងសិស្ស នៃសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា

គោលដៅនៃគម្រោងគេហទំព័រភាសាអង់គ្លេសនេះ គឺដើម្បីជួយ
ដល់ការសិក្សា ប្រើប្រាស់ និងការងារ ប្រើប្រាស់ ភាសាអង់គ្លេស
ដល់គ្រូបង្រៀន និងសិស្ស នៃសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា
បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា និងសាលា បឋមសិក្សា មធ្យមសិក្សា

គេហទំព័រ

លោក ឧបនាយក
ប្រតិបត្តិ

หอสมุดแห่งชาติศรีวมงคลมณฑล เชียงใหม่

